

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika pro vychovatele

Kód oboru: 7506R029

Název bakalářské práce:

PRACOVNÍ VÝCHOVA OSOB S MENTÁLNÍ RETARDACÍ

MANUAL TRAINING OF PERSONS WITH LEARNING DIFFICULTIES

Autor:

Jana Kudrnáčová
Obrataň 178
394 12 Obrataň

Podpis autora: _____

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
91	0	11	16	26	6 + 1 CD

CD obsahuje **celé** znění bakalářské práce.

V Liberci dne: 30.4.2008

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení:

Jana Kudrnáčová

Adresa:

Obrataň 178, Obrataň 394 12

Studijní program:

Speciální pedagogika

Studijní obor:

Speciální pedagogika pro vychovatele

Kód oboru:

7506R029

Název práce:

PRACOVNÍ VÝCHOVA OSOB S MENTÁLNÍ
RETARDACÍ

Název práce v angličtině:

MANUAL TRAINING OF PERSONS WITH LEARNING
DIFFICULTIES

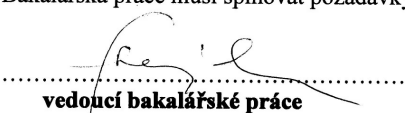
Vedoucí práce:

doc.PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Termín odevzdání práce:

30. 04. 2008

Bakalářská práce musí splňovat požadavky pro udělení akademického titulu „bakalář“ (Bc.).

vedoucí bakalářské práce

děkan FP TUL

vedoucí katedry

Zadání převzal (student): Kudrnáčová Jana

Datum: 23. 02. 2007

Podpis studenta:

Cíl práce:

Cílem práce je zjistit vliv pracovní výchovy na celkový rozvoj jednotlivých dovedností jedinců s mentální retardací.

Základní literatura:

VALENTA, M. *Psychopedie*. 2.vyd. Praha:Portál, 2004. 443 s. ISBN 80-7320-063-5.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3.vyd. Praha: Portál, 2006. 187 s. ISBN 80-7367-060-7.

VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9.

KVAPILÍK, J., ČERNÁ, M. *Zdravý způsob života mentálně postižených*. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1990. ISBN 80-201-0019-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom(a) povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne:

Podpis:.....

Poděkování:

Děkuji panu doc. PhDr. Bohumilu Stejskalovi, CSc., za odborné vedení, pomoc a poskytnuté rady při zpracování bakalářské práce a za čas, který této práci věnoval.

Název bakalářské práce: PRACOVNÍ VÝCHOVA OSOB S MENTÁLNÍ RETARDACÍ

Název bakalářské práce: MANUAL TRAINING OF PERSONS WITH LEARNING
DIFFICULTIES

Jméno a příjmení autora: Jana Kudrnáčová

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2007/2008

Vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Resumé: Bakalářská práce se zabývala problematikou pracovní výchovy osob s mentální retardací. Hlavním cílem bylo zjistit její vliv na rozvoj jednotlivých dovedností takto postižených, zejména na rozvoj dovedností z oblasti jemné motoriky a manuální zručnosti, dovedností z oblasti řečové a na rozvoj samostatnosti a sebeobslužných dovedností a praktických dovedností. Práci tvořily dvě stěžejní oblasti. Teoretická část bakalářské práce se věnovala mentální retardaci, dále pojednávala o ústavní péči u jedinců s mentálním postižením. Pozornost byla věnována jak pracovní výchově obecně, tak i pracovní výchově mentálně postižených. Praktická část zjišťovala pomocí pozorování vliv pracovní výchovy na rozvoj dovedností u 8 klientů s mentální retardací, kteří žijí v diagnostickém ústavu sociální péče v Černovicích. Výsledky ukazovaly, že pracovní výchova má jednoznačně pozitivní vliv na celkový rozvoj dovedností u sledovaných jedinců.

Klíčová slova: mentální retardace, ústavní péče o jedince s mentálním postižením, diagnostický ústav sociální péče Černovice, pracovní výchova, pracovní výchova mentálně postižených

Summary: The bachelor paper was concerned with the problems of the manual training of persons with learning difficulties. The main aim was to find out its influence on the development of particular abilities of disabled people, especially in the development of delicate manual dexterity, manual ability, development of speech ability and in the development of self-care abilities and practical abilities. There were two fundamental areas. The theoretical part of the bachelor paper is concentrated on persons with learning difficulties and further on the asylum care of disabled people. The focus was pushed ahead manual training both generally and manual training of disabled people. The practical part researched, by observation, the influence of manual training on the development ability of eight people with learning difficulties that live in the diagnostic asylum in Černovice. Results showed that

manual training had a positive influence on the development of the abilities of the observed persons.

Keywords: learning difficulties, asylum care of disabled people, diagnostic asylum Černovice, manual training, manual training of persons with learning difficulties

OBSAH

1 ÚVOD	10
2 TEORETICKÁ ČÁST	12
2.1 Mentální retardace	12
2.1.1 Definice mentální retardace	12
2.1.2 Klasifikace mentální retardace	14
2.1.2.1 Charakteristika jednotlivých stupňů mentální retardace	16
2.1.3 Psychické zvláštnosti jedinců s mentální retardací	19
2.1.4 Péče o klienty s mentálním postižením v ústavní péči.....	23
2.1.4.1 Klasifikace ústavů sociální péče pro osoby s mentálním postižením	24
2.1.5 Popis organizace.....	26
2.1.5.1 Poslání organizace.....	26
2.1.5.2 Základní charakteristika DÚSP Černovice	26
2.1.5.3 Cílová skupina klientů v DÚSP Černovice	29
2.1.5.4 Obory profesní přípravy a pracovního zapojení klientů v DÚSP Černovice ...	29
2.2 Pracovní výchova.....	32
2.2.1 Pojem pracovní výchova	32
2.2.2 Cíle a úkoly pracovní výchovy.....	33
2.2.3 Organizační systém pracovní výchovy.....	35
2.2.3.1 Pracovní výchova dětí a mládeže	35
2.2.3.2 Pracovní výchova dospělých	36
2.2.4 Výchovný význam práce	36
2.3 Pracovní výchova osob s mentální retardací	37
2.3.1 Specifika osobnosti mentálně retardovaných důležitá pro pracovní výchovu	38
2.3.2 Cíle a úkoly pracovní výchovy mentálně retardovaných	40
2.3.2.1 Cíle pracovní výchovy v předškolním zařízení.....	40
2.3.2.2 Cíle pracovní výchovy na základní škole praktické	41
2.3.2.3 Cíle pracovní výchovy na základní škole speciální	42
2.3.3 Význam pracovní výchovy pro mentálně retardované.....	43
2.3.4 Organizace praktických činností mentálně retardovaných.....	44
2.3.4.1 Struktura praktických činností mentálně retardovaných	44
2.3.5 Vliv práce na osobnost mentálně retardovaných.....	45

3 PRAKTICKÁ ČÁST	47
3.1 Cíl praktické části	47
3.2 Popis výběrového vzorku	47
3.3 Použité metody	48
3.4 Stanovené předpoklady	49
3.5 Vlastní šetření.....	49
3.5.1 Pracovní výchova v rodinné buňce	50
3.5.2 Kazuistika č. 1	52
3.5.3 Kazuistika č. 2	57
3.5.4 Kazuistika č. 3	61
3.5.5 Kazuistika č. 4	65
3.5.6 Kazuistika č. 5	70
3.5.7 Kazuistika č. 6	74
3.5.8 Kazuistika č. 7	78
3.5.9 Kazuistika č. 8	82
3.6 Shrnutí výsledků praktické části	85
4 ZÁVĚR	88
5 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	89
6 SEZNAM PŘÍLOH	91

1 ÚVOD

I když intelektuální schopnosti mentálně handicapovaného člověka jsou sníženy, jeho orientace ve světě, který jej obklopuje, je zhoršena, může prožít život plnohodnotný a smysluplný. Každý má právo naplnit kapacitu svých možností a dosáhnout maximálně možného rozvoje osobnosti, pracovního i společenského uplatnění. Člověk s mentální retardací realizuje své schopnosti v situaci mnohonásobně těžší než lidé nepostižení. Bereme-li v úvahu populaci mentálně postižených jako celek, vynikne heterogenost této skupiny, jejíž jednotliví členové se vyznačují řadou odlišností. I když se skupina vyznačuje specifickými zvláštnostmi biologické, psychologické i sociální povahy, je každá mentálně postižená osoba i jedinečnou, rozvíjí se specificky, prožívá život způsobem sobě vlastním.

Lidé s mentální retardací bývají ve větší míře závislí na společnosti než lidé intaktní. Jejich soběstačnost lze však rozvíjet – nejen v dětství, ale i v dospělosti. Jakákoliv zvládnutelná pracovní činnost uchovává a rozvíjí jejich kompetence a dává jejich životu náplň. Pracovní výchova je proto významnou součástí vzdělávacích programů základních škol speciálních a základních škol praktických i programů činnosti všech zařízení pro děti i dospělé osoby s mentální retardací.

Obsah práce tvoří objektivní posouzení vlivu pracovní výchovy na celkový rozvoj jednotlivých dovedností jedinců s mentální retardací. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Obsahem teoretické části je vymezení základních pojmů, které mají pro práci stěžejní význam, kdy je objasněn pojem mentální retardace, tj. definice mentální retardace, její klasifikace, charakteristika jednotlivých stupňů mentální retardace, psychologické zvláštnosti lidí s mentální retardací, jejichž znalost a pochopení je jedním z hlavních předpokladů úspěšné práce s těmito jedinci, a podána základní charakteristika pracovní výchovy. Pozornost je také věnována pracovní výchově mentálně postižených a úloze práce ve vývoji mentálně postižených, jakož i zvláštnostem rozvoje pracovní činnosti mentálně postižených. Zároveň je zde také podrobně popsán systém péče o klienty s mentálním postižením v ústavní péči i mě dobře známé prostředí Diagnostický ústav sociální péče Černovice.

V praktické části se zabývám vlivem pracovní výchovy na jednotlivé dovednosti mentálně postižených osob. Obsahuje také rozdíly, které jsou ve výsledcích v jednotlivých oblastech patrné u sledovaných jedinců. Součástí je náplň pracovní výchovy, která probíhá v rodinné buňce, kde výše zmiňovaní jedinci žijí. V této kapitole je i cíl výzkumné činnosti.

Při zpracování práce se budu opírat o poznatky z odborné literatury, internetových zdrojů zaměřených na danou problematiku a z pozorování.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Mentální retardace

2.1.1 Definice mentální retardace

Tato práce se zabývá pracovní výchovou mentálně retardovaných, proto hned v úvodu je nezbytné seznámit se s pojmem mentální retardace a její definicí a podívat se na jednotlivá hlediska, ze kterých je možné mentální retardaci definovat. Našla by se jistě i další možná hlediska při vytváření nových definic, ale to není hlavním cílem práce.

Vymezení pojmu mentální retardace má význam jak teoretický, který spočívá v klasifikaci podstatných znaků stavu, tak i praktický, neboť terminologická přesnost přispívá k rozhodování při stanovení odpovídajícího způsobu odborné speciálně pedagogické péče.

Mentální retardace je jev nesmírně složitý vzhledem k celé řadě faktorů, kterými může být determinován, proto stanovení definice je spojeno se značnými těžkostmi. Z toho důvodu se v současnosti v naší i zahraniční literatuře můžeme setkat s poměrně širokou škálou termínů pro označení tohoto stavu. Nejednotnost v označení vyplývá především ze zdůraznění některých hledisek a teoretických postojů autorů.¹ Příčiny této nejednotnosti můžeme hledat i v různé etiologii tohoto postižení.²

Termín mentální retardace (dále jen MR) byl zaveden Americkou společností pro mentální deficienci (American Association of Mental Deficiency – AAMD).³ Pojem MR vychází z latinských slov „*mens*“ (*mysl, duše*) a „*retardare*“ (*opozdit, zpomalit*). Doslovný překlad by tedy zněl „opoždění (zpomalení) mysli“. Ve skutečnosti je MR mnohem složitější syndromatické postižení postihující nejenom psychické (mentální) schopnosti, ale celou lidskou osobnost ve všech jejích složkách.⁴

Obecně je možné definice MR rozčlenit podle toho, z jakých hledisek je autoři koncipovali.

Z hlediska posouzení **intelligenčního kvocientu** jde o kvalitativní vyjádření rozsahu postižení na základě vyšetření stupně intelektu. Na základě tohoto kritéria lze MR definovat

---

¹ KREJČÍŘOVÁ, O. *Estetická výchova mentálně retardovaných*. 1. vyd. Olomouc: Netopej, 1998. s. 7.

² VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 292.

³ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 293.

⁴ SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. s. 109.

jako „stav zastaveného, opožděného nebo neúplného vývoje intelektu, který charakterizuje především podprůměrná inteligence“. Jako intelektový podprůměr se označuje IQ od 86-95.⁵

Z pohledu **biologických faktorů** je mentální retardace pojímána jako „trvalé poškození poznávací činnosti, která vznikla v důsledku organického poškození mozku“.⁶

Sociální hledisko je v definicích zastoupeno tezí o trvalém snížení schopnosti jedince plně se socializovat. S tím koresponduje Benkovo vyjádření: „Člověk je z právního hlediska oligofrenik, jestliže si své záležitosti nemůže obstarat sám, nemůže se to naučit pro své vlastní dobro a blahu společnosti potřebuje dozor, kontrolu a péči“.⁷

Definice podle Vágnerové, jak ji uvádí Vítková⁸: „Nejčastěji je mentální retardace definována jako neschopnost dosáhnout odpovídajícího stupně intelektového vývoje (méně než 70% normy), přestože byl takový jedinec přijatelným způsobem výchovně stimulován. Nízká úroveň inteligence bývá spojena se snížením či změnou dalších schopností a odlišností ve struktuře osobnosti. Hlavní znaky jsou:

- **Nízká úroveň rozumových schopností**, která se projevuje především nedostatečným rozvojem myšlení, omezenou schopností učení a obtížnější adaptací na běžné životní podmínky.
- **Postižení je vrozené.**
- **Postižení je trvalé**, přestože je v závislosti na etiologii možné určité zlepšení. Horní hranice dosažitelného vývoje takového člověka je dána jak závažností a příčinou defektu, tak individuálně specifickou přijatelností působení prostředí, tj. výchovných a terapeutických vlivů.“

O syntézu všech hledisek se v definování MR pokusil Dolejší. Podle něho je: „Mentální retardace vývojová porucha psychických funkcí různé hierarchie s variabilní ohraničeností a celkovou subnormální inteligencí, závislá na některých z těchto činitelů: na nedostatcích genetických vloh; na porušeném stavu anatomicko-fyziologické struktury a funkce mozku a jeho zrání; na nedostatečném nasycování základních psychických potřeb dítěte vlivem deprivace sensorické, emoční a kulturní; na deficitním učení; na zvláštностech vývoje motivace, zejména negativních zkušenostech jedince po opakovaných stavech frustrace i stresu; na typologických zvláštностech vývoje osobnosti“.⁹

⁵ KREJČÍŘOVÁ, O. *Estetická výchova mentálně retardovaných*. 1. vyd. Olomouc: Netopejr, 1998. s. 7.

⁶ KREJČÍŘOVÁ, O. *Estetická výchova mentálně retardovaných*. 1. vyd. Olomouc: Netopejr, 1998. s. 7.

⁷ KREJČÍŘOVÁ, O. *Estetická výchova mentálně retardovaných*. 1. vyd. Olomouc: Netopejr, 1998. s. 8.

⁸ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 293.

⁹ KREJČÍŘOVÁ, O. *Estetická výchova mentálně retardovaných*. 1. vyd. Olomouc: Netopejr, 1998. s. 8.

*„Mentální retardace je závažné postižení vývoje rozumových schopností prenatální, perinatální nebo časně postnatální etiologie, které vede i k významnému omezení v adaptivním fungování dítěte či dospělého v jeho sociálním prostředí. K diagnóze tedy nestačí pouze v selhávání v testech inteligence, ale dítě či dospělý musí současně selhávat i v plnění věku přiměřených očekávání ve svém sociálním prostředí.“*¹⁰

*Obecně lze MR definovat jako vývojovou duševní poruchu se sníženou inteligencí demonstrující se především snížením kognitivních, řečových, pohybových a sociálních schopností s prenatální, perinatální i postnatální etiologií.*¹¹

Z hlediska „multifaktoriální poruchy somatiky a psychiky“ považujeme za vhodnou a výstižnou definici mentální retardace podle Světové zdravotnické organizace, podle které při mentální retardaci jde o subnormální inteligenci takového stupně a charakteru, že jedinec vyžaduje komplexní rehabilitační péči.

2.1.2 Klasifikace mentální retardace

Pouze pro bližší orientaci v problematice mentální retardace je zde věnována pozornost i klasifikaci mentální retardace z hlediska druhu, stupně a typu postižení.

Vzhledem ke značné variabilitě příčin a symptomů mentálního postižení se jednoznačná klasifikační kritéria hledají velmi obtížně. Při *klasifikaci mentální retardace* se v současné době používá 10. revize *Mezinárodní klasifikace nemocí*, zpracovaná Světovou zdravotnickou organizací v Ženevě, která vstoupila v platnost od roku 1992.¹² Klasifikačním kritériem je zde úroveň mentální kapacity vyjádřená naměřenou hodnotou IQ, ale jde pouze o klasifikaci orientační, protože přesně stanovená kritéria pro posouzení mentální úrovně a jasné hranice oddělující jednotlivé klasifikační stupně prakticky neexistují.¹³

Jak uvádí Pipeková¹⁴, podle této klasifikace rozlišujeme:

A/ Druh postižení

F 70 – 79 Mentální postižení

B/ Stupeň postižení

F 70 Lehká mentální retardace: IQ 69-50 (odpovídá u dospělých 9-12 letým)

Tato diagnóza zahrnuje:

¹⁰ ŘÍČAN, P., KŘEJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 3. vyd., přeprac. a dopl. Praha: Grada Publishing, 1997. s. 151.

¹¹ VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika* 2. vyd. Praha: Parta, 2004. s. 14.

¹² ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. s. 33.

¹³ SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. s. 114.

¹⁴ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 271.

- slabomyslnost,
- lehkou mentální subnormalitu,
- lehkou oligofrenii.

F 71 Středně těžká mentální retardace: IQ 49-35 (odpovídá u dospělých 6–9 letým)

Tato diagnóza zahrnuje:

- středně těžkou mentální subnormalitu,
- středně těžkou oligofrenii.

F 72 Těžká mentální retardace: IQ 34-20 (odpovídá u dospělých 3-6 letým)

Tato diagnóza zahrnuje:

- těžkou mentální subnormalitu,
- těžkou oligofrenii.

F 73 Hluboká mentální retardace: IQ 19 a níže (odpovídá úrovni do 3 let)

Tato diagnóza zahrnuje:

- hlubokou mentální subnormalitu,
- hlubokou oligofrenii.¹⁵

F 78 Jiná mentální retardace (Intelektové schopnosti jsou výrazně sníženy a retardace je zjevná, ale vzhledem k těžkému kombinovanému postižení nebo závažným poruchám chování či autistickým projevům není možné stupeň retardace určit).¹⁶

F 79 Nespecifikovaná mentální retardace (Tato kategorie se používá v případech, kdy mentální retardace je prokázána, ale není dosek informací, aby bylo možné zařadit jedince do jedné shora uvedených kategorií.).¹⁷

C/ Typ postižení

- Eretický (nepokojný, dráždivý, instabilní)
- Torpidní (apatický, netečný, strnulý)
- Nevyhraněný.¹⁸

¹⁵ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace : vzdělávání, výchova, sociální péče*. vyd. 3. přeprac. Praha : Portál, 2006. s. 33 – 37.

¹⁶ ŘÍČAN, P., KŘEJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 3. vyd., přeprac. a dopl. Praha: Grada Publishing, 1997. s. 151.

¹⁷ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace : vzdělávání, výchova, sociální péče*. vyd. 3. přeprac. Praha : Portál, 2006. s. 36.

¹⁸ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 272.

2.1.2.1 Charakteristika jednotlivých stupňů mentální retardace

Tato kapitola se věnuje podrobnější charakteristice všech stupňů mentální retardace. Souhrn znaků u jednotlivých stupňů nám pomůže hlouběji poznat osobnost mentálně postiženého člověka, zaměřit se na problematické oblasti, vhodným způsobem je kompenzovat a zkvalitnit a obohatit tak život mentálně postiženým jedincům. Považujeme za nezbytné podrobněji se seznámit s charakteristikami jednotlivých stupňů mentální retardace a to i přesto, že v praktické části se bude pracovat s jedinci, kteří mají především středně těžkou mentální retardaci.

Lehká mentální retardace

V charakteristice této úrovně mentálního postižení se uvádí, že celkový *psychomotorický vývoj zaostává* u těchto dětí *již od kojeneckého věku*.¹⁹

V prvním roce života bývá dosahování základních vývojových mezníků, zejména v oblasti pohybových dovedností (sezení, lezení, chůze) většinou opožděno jen mírně nebo je i v pásmu normy a ani osvojení prvních slov nemusí být výrazně opožděno.²⁰

Okolo třetího roku bývá psychomotorický vývoj opožděn asi o jeden rok. Nápadnější problémy se objevují mezi třetím a šestým rokem. Hlavní potíže nastávají v prvních letech školní docházky. ***Jemná a hrubá motorika je lehce opožděna***, objevují se poruchy pohybové koordinace, během dospívání a dospělosti může dosáhnout normy. Při učení se objevuje snížená rozumová kapacita a nácvik běžných dovedností a návyků trvá mnohem delší dobu. ***Pozornost je povrchnější, krátkodobá, nestálá nebo ulpívavá. Myšlení je velmi jednoduché, konkrétní, stereotypní a rigidní, nesamostatné a nepřesné***, s infantilními znaky. Projevuje se neschopnost dosáhnout přiměřené úrovně rozvoje logického myšlení. Řeč může být postižena ve všech svých složkách. ***Vývoj řeči se opožďuje***, slovník je ochuzen o abstraktní pojmy. V mnoha případech mají děti zafixované řečové stereotypy. V běžné řeči málokdy selhávají, pokud se však dostanou do situace nějakým způsobem stresující, nedovedou tyto řečové stereotypy použít.²¹

V oblasti ***emocionální*** je patrná ***citová nezralost, neadekvátnost citů*** vzhledem k podnětům, ***nízká sebekontrola*** a ***značná sugestibilita***. Emocionální oblast je závislá

¹⁹ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 298.

²⁰ ŘÍČAN, P., KŘEJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 3. vyd., přeprac. a dopl. Praha: Grada Publishing, 1997. s. 153.

²¹ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 298.

především na temperamentu, některé děti se jeví jako zakřiknuté a plačtivé, jiné naopak velmi upovídané a sebevědomé. Výchovné působení a rodinné prostředí mají velký význam pro socializaci. V sociokulturním kontextu, kde se klade malý důraz na teoretické znalosti, nemusí mít osoba s lehkou mentální retardací žádné vážnější problémy. **Obtížně se však přizpůsobuje kulturním tradicím, normám a očekáváním**, není schopna vyrovnat se s požadavky manželství nebo výchovy dětí, nedokáže samostatně řešit problémy plynoucí z nezávislého života, jako je získání a udržení si odpovídajícího zaměstnání, zajištění úrovně bydlení, zdravotní péče apod.²²

Většina jedinců s lehkou mentální retardací dosáhne úplné nezávislosti v osobní péči (jídlo, mytí, oblékání, hygienické návyky) a **v praktických domácích dovednostech**, i když je vývoj oproti normě mnohem pomalejší. Lehce mentálně retardovaným jedincům prospívá výchova a vzdělávání zaměřené na rozvíjení jejich dovedností a kompenzování nedostatků. Většinu jedinců na horní hranici lehké mentální retardace lze zaměstnat prací, která vyžaduje spíše praktické než teoretické schopnosti, včetně nekvalifikované nebo málo kvalifikované manuální práce.²³

Středně těžká mentální retardace

U jedinců zařazených do této kategorie je **rozvoj myšlenkových schopností i řeči výrazně opožděn**, schopnosti i v dospělém věku jsou výrazně omezené. **Samostatnost** v sebeobsluze je mnohdy **pouze částečná** a někteří jedinci potřebují pomoc a dohled po celý život. **Řeč** bývá i v dospělosti **velmi jednoduchá** nebo dokonce zůstává pouze při nonverbální komunikaci.²⁴ V dospělosti jsou jedinci se středně těžkou mentální retardací zpravidla schopni vykonávat jednoduchou manuální práci, jestliže jsou úkoly pečlivě strukturovány.²⁵ Pracovní zařazení je možné často jen pod dohledem a v chráněném prostředí. Opoždění psychického vývoje je často provázeno epilepsií, neurologickými a tělesnými potížemi.²⁶

Pokroky ve školním vzdělávání jsou limitované, někteří žáci si osvojí základy čtení, psaní a počítání. Důraz je kladen na zdokonalování sebeobsluhy a jednoduchých praktických činností. Zpravidla bývají plně mobilní a fyzicky aktivní. Většina z nich prokazuje vývoj

---

²² VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 297–298.

²³ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. s. 33–34.

²⁴ ZVOLSKÝ, P. a kol. *Speciální psychiatrie*. Praha: Univerzita Karlova, 2001. s. 55.

²⁵ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. s. 34.

²⁶ ZVOLSKÝ, P. a kol. *Speciální psychiatrie*. Praha: Univerzita Karlova, 2001. s. 56.

schopností k navazování kontaktu, ke komunikaci s druhými a podílí se na jednoduchých sociálních aktivitách. Nejsou schopni úspěšně a samostatně řešit náročnější situace.²⁷

V této skupině jsou zpravidla podstatné rozdíly v povaze schopností. Někteří jedinci dosahují vyšší úrovně v dovednostech senzoricko-motorických než v úkonech závislých na verbálních schopnostech, zatímco jiní jsou značně neobratní, ale jsou schopní sociální interakce a komunikace.²⁸

Těžká mentální retardace

Jedinci s těžkou mentální retardací jsou v dospělosti schopni chápat jen základní souvislosti a vztahy, uvažují na úrovni batolete. **Omezení** je zřejmé i **v oblasti řeči**, naučí se nanejvýš jen několik špatně artikulovaných slovních výrazů, které navíc používají nepřesně, resp. generalizovaně. Někdy nemluví vůbec.²⁹

Ve většině případů jde o postižení kombinované, k postižení rozumových schopností se přidružuje i těžší postižení pohybové nebo porucha sluchu či zraku různého stupně.

I když možnosti výchovy a vzdělávání těchto osob jsou hodně omezené, zkušenosti ukazují, že včasná systematická a dostatečně kvalifikovaná rehabilitační, vzdělávací a výchovná péče může významně přispět k rozvoji jejich motoriky, rozumových schopností, komunikačních dovedností, jejich samostatnosti a celkovému zlepšení kvality jejich života.³⁰

Dlouhodobým tréninkem si mohou těžce mentálně retardovaní osvojit **základní hygienické návyky** a **částečně i jiné činnosti týkající se sebeobsluhy**, někteří však nejsou schopni udržet tělesnou čistotu ani v dospělosti. Při soustavné péči jsou schopni vykonávat některé **jednoduché úkony**, bývají celoživotně závislí na péči jiných osob.³¹

Hluboká mentální retardace

Téměř všichni takto postižení jedinci nejsou schopni sebeobsluhy, vyžadují péči v nejzákladnějších životních úkonech, často jsou **těžce motoricky postižení, mívají postižení zraku, sluchu, těžké neurologické poruchy. Komunikace je velmi omezená**, lze dosáhnout

---

²⁷ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 299.

²⁸ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. s. 35.

²⁹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 302.

³⁰ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. s. 35.

³¹ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 299.

nanejvýš porozumění jednoduchým požadavkům, odpovědi bývají nonverbální, řeč není vytvořena.³²

Poznávací schopnosti se téměř nerozvíjejí, osoby s hlubokou mentální retardací jsou maximálně schopni diferencovat známé a neznámé podněty a reagovat na ně libostí či nelibostí. Jsou komplexně závislí na péči jiných lidí.³³

2.1.3 Psychické zvláštnosti jedinců s mentální retardací

Obsahem této kapitoly jsou psychické zvláštnosti osob s mentální retardací, které se odrážejí do veškeré výchovné práce s nimi a tudíž i do pracovní výchovy. Znalost těchto zvláštností je důležitá z hlediska zvolení správných výchovných přístupů, metod práce a jednání s mentálně postiženými. Pro potřebu této práce je vhodné se blíže zaměřit u jedince na jeho vnímání, paměť, myšlení, řeč, motoriku, vůli, emotivitu.

Osobnost mentálně retardovaných není možné vymezit specifickými vlastnostmi. Někteří z nich jsou plaší, pasivní a závislí, jiní jsou přátelští a impulzivní.³⁴

Celkové poškození neuropsychického vývoje osob s mentální retardací s sebou přináší celou řadu zvláštností v jednotlivých stránkách jejich osobnosti. ***Poškození se dotýká procesů poznávacích, zasahuje oblast emocionální a volní, ovlivňuje adaptibilitu i chování jedince, projevuje se ve zvláštnostech motoriky.***³⁵

K charakteristice mentálně postiženého jedince neodmyslitelně patří jedinečnost jeho osobnosti a jedinečnost jeho individuálního postižení. Každý mentálně postižený se liší od druhého, i když dosažený stupeň rozvoje osobnosti, měřitelné údaje biologické či získané hodnoty psychologických zkoušek by byly srovnatelné. Tuto myšlenku již před mnoha lety vyjádřil významný český psychiatr Zdeněk Mysliveček, když definoval mentální retardaci jako „*zaostalý vývoj somatopsychické osobnosti, který je nesouměrný jakožto chorobný produkt přírody, a to u každého jedince jinak. Proto se každý postižený liší od druhého, byť byli na stejném stupni vývoje*“.³⁶

³² ZVOLSKÝ, P. a kol. *Speciální psychiatrie*. Praha: Univerzita Karlova, 2001. 206 s. 56.

³³ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 302.

³⁴ RUISEL, I. *Základy psychologie inteligence*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. s. 122.

³⁵ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 300.

³⁶ KVAPILÍK, J., ČERNÁ, M. *Zdravý způsob života mentálně postižených*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990. s. 9.

Počítky a vjemy

Pro děti s mentální retardací je charakteristická *opožděná, omezená schopnost vnímání*, která má velký vliv na celý další průběh jejich psychického vývoje. První a nezanedbatelný je problém *zpomalenosti tempa vnímání* a značného *zúžení rozsahu vnímání*. Úzký rozsah vnímání znesnadňuje dítěti s mentální retardací orientaci v novém místě a v neobvyklé situaci. Při poznávání předmětů považují za stejné úplně různé předměty. Nejvýraznější zvláštností vnímání dětí s mentální retardací je *inaktivita* tohoto psychického procesu. Tyto děti při pohledu na nějaký předmět či obraz neprojeví snahu prohlédnout si ho do všech detailů, vyznat se ve všech jeho vlastnostech. Dítě s mentální retardací se nedovede pozorně dívat, hledat a nacházet určité předměty, nedovede si výběrově prohlížet část okolního světa, neumí se odpoutat od výrazných a poutavých stránek vnímaného objektu, které jsou však v daném okamžiku nepodstatné. *Nedokonalé počítky a vjemy jsou základními symptomy, které brzdí, zpomalují rozvoj psychických procesů, zejména myšlení.*³⁷

Rozvoj řeči

Řeč mentálně retardovaných bývá postižena jak formálně, tak z obsahového hlediska:

- jejich *řečový projev bývá nápadný méně přesnou výslovností*. To je dáno především nedostatky v motorické koordinaci mluvidel (v rámci organického poškození mozku) nebo zhoršenou sluchovou diferenciací, která jim neposkytuje potřebnou zpětnou vazbu,
- je pro ně obtížnější porozumět i běžnému verbálnímu sdělení, protože mají *omezenější slovní zásobu* a větší *potíže v pochopení celkového kontextu*. Složitější slovní obraty, ironii, žert apod. vůbec nejsou schopni chápat. Stručná a jednoduše formulovaná konkrétní informace je nejvhodnější variantou. U závažnějších postižení se verbální schopnosti nerozvíjejí vůbec,
- typickým znakem aktivního řečového projevu mentálně postižených je:
  - *jazyková necitlivost*, která se projevuje četnými agramatismy,
  - *nápadná jednoduchost vyjádření*, tj. preference velmi krátkých vět a jednoznačných konkrétních pojmů.³⁸

³⁷ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 300.

³⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 293.

Myšlení

Myšlení osob s mentální retardací je zatíženo *přílišnou konkrétností* (nejsou schopni vyšší abstrakce a generalizace), *vyznačuje se nepřesností a chybami v analýze a syntéze*. Myšlení je *nedůsledné*, vyznačuje se slabou řídicí funkcí a *značnou nekritičností*, pojmy se tvoří těžkopádně a úsudky jsou nepřesné.³⁹

V důsledku sníženého vnímání si dítě vytváří velice omezenou zásobu představ.⁴⁰

Pro myšlení mentálně postižených je příznačná citelná *stereotypnost, rigidita a ulpívání* na určitém způsobu řešení. Mentálně postižení jsou schopni mechanicky se naučit určitá pravidla, ale nejsou schopni je v praxi účelně aplikovat, protože nechápou rozdíly mezi různými situacemi. Jejich postoj k problémům bývá pasivní, obvykle očekávají řešení od někoho jiného nebo na ně rezignují.⁴¹

Pro myšlení jedinců s mentální retardací jsou charakteristické i jiné zvláštnosti myšlení:

- *nedůslednost v myšlení* (výkyvy v pozornosti, neustále kolísající tonus psychické aktivity znemožňuje takto postiženým déle se soustředit a soustředěně promýšlet nějakou otázku),
- *slabá řídicí úloha myšlení* (neschopnost v případě potřeby použít již osvojených rozumových operací, nepromyšlenost jejich jednání a nepředvídatelnost jejich důsledků),
- *nekritičnost myšlení* (neschopnost srovnávat své myšlenky a činy s požadavky objektivní reality).⁴²

Paměť

Také paměť mentálně retardovaných vykazuje určitá specifika. Děti s mentální retardací (dále jen děti s MR) si vše nové osvojují velmi pomalu. Potřebují k tomu – v závislosti na hloubce svého postižení – mnoho opakování, osvojené poznatky a dovednosti rychle zapomínají a zpravidla je nedovedou včas a vhodně využívat v praxi. *Typickým znakem* paměti dětí s MR *je pomalé tempo osvojování nových poznatků* a nestálost jejich uchování spojená s *nepřesností vybavování*, což se někdy označuje jako „zapomnětlivost“. Kvalitu paměti dětí s MR výrazně snižuje i nízká úroveň myšlení.⁴³

³⁹ VALENTA, M., KREJČÍŘOVÁ, O. *Psychopedie – didaktika mentálně postižených*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 21.

⁴⁰ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. s. 46.

⁴¹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 293.

⁴² VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 301.

⁴³ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. s. 48–49.

Ke zvláštnostem paměti osob s mentální retardací patří také **nekvalitní třídění pamětních stop**, mají spíše mechanickou paměť (mechanická paměť není schopna větší selekce – udrží stopy bez většího výběru).⁴⁴

Zvláštnosti volných vlastností osobnosti mentálně retardovaných

Ve volní oblasti dětí s MR lze pozorovat velké odlišnosti. Slabost vůle se neprojevuje vždy a ve všem. Děti s MR vykazují **nedostatek iniciativy** a nejsou schopny řídit své jednání v souladu se vzdálenějšími cíli. Vůle a volní vlastnosti velmi úzce souvisí s rozmanitými projevy nezralé osobnosti. Do popředí vystupuje **sugestibilita**, podřízenost dítěte bezprostředním vlivům okolní situace, nedostatek samostatného přepracování těchto vlivů, tvrdohlavost, neovladatelnost. Velmi často se u dětí s MR můžeme setkat s **hypobulií** (snížení volních kompetencí) nebo i **abulií** (úplné chybění volních kompetencí).⁴⁵

Zvláštnosti emocionální sféry u osob s mentální retardací

Citový vývoj má úzkou souvislost s vývojem osobnosti jedince, který se týká povahy, temperamentu, sociální přizpůsobivosti, schopností a procesu učení. Nezralost osobnosti dítěte s mentální retardací je podmíněna zvláštnosti rozvoje jejich potřeb a intelektu a projevuje se v četných zvláštnostech emocionální sféry. City dítěte s mentální retardací:

- **jsou nedostatečně diferencovány,**
- **prožitky jsou primitivnější a protikladné,**
- **diferencované jemné odstíny prožívání takřka neexistují,**
- **jsou neadekvátní svou dynamikou podnětům vnějšího světa,**
- **jsou opožděné, obtížně se utvářejí tzv. vyšší city (svědomí, pocity povinnosti),**
- **častěji se vyskytují chorobné citové projevy (projevy málo ovládané popudlivostí, euforie, apatie).**⁴⁶

V souvislosti s poruchami emocionální oblasti se často objevuje problém emoční nebo senzorické deprivace. Emoční deprivace se může vyskytovat jako důsledek ústavní výchovy nebo výchovy v dysfunkční rodině. Uvádí se pokles až o 20IQ u dětí trvale žijících v sociálně patologickém nebo nepodnětném prostředí. Jestliže se ale včas podaří patologické prostředí

⁴⁴ VALENTA, M., KREJČÍŘOVÁ, O. *Psychopedie – didaktika mentálně postižených*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 22.

⁴⁵ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 302-303.

⁴⁶ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno: Paido, 2004. s. 303.

eliminovat, může nastat překvapivý obrat k lepšímu. Jsou popsány případy, kdy odstraněním senzorické nebo emoční deprivace se podařilo zvýšit obecnou inteligenci o 10 až 20 bodů. To je také jedním z argumentů, proč nelze hovořit o nezměnitelnosti mentální retardace.⁴⁷

Dolejší ve snaze nastínit globální obraz mentální retardace, vyjmenovává následující determinanty, které se mohou vyskytovat v nejrůznější variabilitě a hierarchii: *zvýšená závislost na rodičích, infantilnost osobnosti, pohotovost k úzkosti a neurastenickým reakcím, sugestibilita a rigidita chování, nedostatky v osobní identifikaci a ve vývoji „já“, zvýšená potřeba uspokojení a bezpečí, porucha interpersonálních vztahů a komunikace, malá přizpůsobitelnost k sociálním a školním požadavkům, impulsivnost, hyperaktivita nebo hypoaktivita, citová vzrušivost, zpomalená chápavost, snížená mechanická a logická paměť, těkavost pozornosti, porucha vizuomotoriky a celkové pohybové koordinace.*⁴⁸

Všechny uvedené zvláštnosti jsou modifikované individuálně zejména vzhledem k charakteru, hloubce a nerovnoměrnosti postižení, vzhledem k sociálnímu prostředí, v němž postižený žije, i vzhledem k jeho momentálnímu celkovému stavu.⁴⁹

2.1.4 Péče o klienty s mentálním postižením v ústavní péči

Jelikož v praktické části práce se pracuje s mentálně postiženými, kteří žijí v ústavu sociální péče, je zde pár řádků věnováno i této problematice. Budeme se zde zabývat jednak popisem ústavní péče v širším smyslu slova a klasifikací ústavů z různých hledisek.

Ústavní péče je jednou ze základních forem sociálních služeb. Obvykle přichází v úvahu, když rozsah a náročnost potřebné péče překročí možnosti rodiny. Posláním ústavu sociální péče pro osoby s mentální retardací je pomoc rodinám s výchovou a péčí o děti, mládež a dospělé s mentální retardací. V některých případech ústav sociální péče nahrazuje rodinu a rodinné prostředí. V ústavech sociální péče stále žije velké procento osob s mentální retardací a rodiny s mentálně postiženým jedincem vyhledávají kvalitní ústavní péči. To se týká zejména rodin, kde mentálně retardovaný je dospělý jedinec. Častým důvodem také bývá zdravotní stav nebo úmrtí rodičů. Děti s mentální retardací jsou umístěny do ústavů sociální péče převážně z důvodu špatné situace v rodině (rozvod rodičů, finanční stránka rodiny, špatné bytové podmínky) nebo při těžkém, kombinovaném postižení.⁵⁰

⁴⁷ VALENTA, M., KREJČÍŘOVÁ, O. *Psychopedie – didaktika mentálně postižených*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 24.

⁴⁸ VALENTA, M., KREJČÍŘOVÁ, O. *Psychopedie – didaktika mentálně postižených*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 19.

⁴⁹ KVAPILÍK, J., ČERNÁ, M. *Zdravý způsob života mentálně postižených*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990. s. 9.

⁵⁰ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 301-302.

V současné době existuje **široká nabídka ústavů sociální péče**. Během posledních let došlo k rozvoji ústavní péče jak po stránce kvantitativní (členění ústavů), tak po stránce kvalitativní (v oblasti péče, materiálního a technického vybavení). Současné poslání a cíle ústavů sociální péče se zaměřují na kvalitu komplexní péče o klienty z hlediska jejich individuálních schopností, dovedností, zájmů a potřeb. Úkolem a zároveň cílem je vytvoření a zajištění optimálních podmínek pro zařazení klientů do běžného života ve společnosti, ke které náleží.⁵¹

V ústavech sociální péče jsou poskytovány: plné zaopatření, zdravotní péče, léčebně rehabilitační a výchovná péče i možnost přiměřeného pracovního uplatnění. Osnovy výchovné péče zdůrazňují snahu maximálního sblížení ústavní výchovy a ústavního života s potřebami společnosti. Jsou rozděleny do těchto složek výchovy: smyslové, rozumové, estetické, tělesné, společenské a pracovní.⁵²

V ústavech sociální péče je velká pozornost věnována rozvoji nebo udržení pohybové a pracovní aktivity. Pravidelně prováděná práce přímo v ústavu (např. při úklidu a praní prádla, pomoc v kuchyni, na zahradě, při drobných stavebních úpravách), v ústavních dílnách nebo na chráněných pracovištích dává mentálně postiženým vhodnou náplň denního života, přináší jim uspokojení a i žádoucí seberealizaci.⁵³

2.1.4.1 Klasifikace ústavů sociální péče pro osoby s mentálním postižením

V současné době existuje několik typů (druhů) ústavů sociální péče. Klasifikují se podle délky pobytu, druhu postižení, věku, pohlaví, kapacity a zřizovatele.

Dělení z hlediska délky pobytu:

- **Ústavy sociální péče s denním pobytem (stacionáře)** – zajišťují komplexní denní péči klientům, která zahrnuje výchovně-vzdělávací, rehabilitační, kulturní a zájmovou složku.
- **Ústavy sociální péče s týdenním pobytem** – zajišťují péči od pondělí do pátku a víkendy tráví klienti v rodině. Výhodou tohoto zařízení je, že klient má neustálé kontakty s rodinou a rodinným prostředím. Ústavní program zahrnuje rehabilitační a zdravotní péči, výchovně-vzdělávací činnost, kulturní a zájmovou složku.

⁵¹ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 302.

⁵² KVAPILÍK, J., ČERNÁ, M. *Zdravý způsob života mentálně postižených*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990. s. 45.

⁵³ KVAPILÍK, J., ČERNÁ, M. *Zdravý způsob života mentálně postižených*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990. s. 46.

- *Ústavy sociální péče s celoročním pobytem* zajišťují komplexní péči po celý rok. Tento typ zařízení doslova nahrazuje rodinnou péči.⁵⁴

Klasifikace ústavů podle Vyhlášky č. 182/1991 Sb., § 61:

- ústavy pro tělesně postiženou mládež,
- ústavy pro tělesně postiženou mládež s přidruženým mentálním postižením,
- ústavy pro tělesně postiženou mládež s více vadami,
- ústavy pro mentálně postiženou mládež,
- ústavy pro tělesně postižené dospělé občany,
- ústavy pro tělesně postižené dospělé občany s přidruženým mentálním postižením,
- ústavy pro tělesně postižené dospělé občany s více vadami,
- ústavy pro smyslově postižené dospělé občany,
- ústavy pro mentálně postižené dospělé občany,
- domovy důchodců,
- domovy – penziony pro důchodce.⁵⁵

Ústavy pro mládež s mentálním postižením jsou určeny pro děti a mládež od 3 do 26 let, výjimečně i déle. V těchto ústavech se vykonává ústavní nebo ochranná výchova mentálně postižené mládeže.

Ústavy pro dospělé osoby s mentálním postižením jsou určeny pro občany ve věku od 26 let s těžším stupněm mentálního postižení s tělesnou nebo smyslovou vadou, kteří potřebují ústavní péči, nikoliv však léčebnou péči v lůžkovém zdravotnickém zařízení.⁵⁶

Klasifikace z hlediska pohlaví:

- ústavy sociální péče pro dívky a ženy,
- ústavy sociální péče pro chlapce a muže,
- ústavy sociální péče smíšené (koedukované).

V současné době většina ústavů sociální péče přechází na smíšená (koedukovaná) zařízení. Ústavy tím směřují k vytváření přirozených skupin přibližujících se k běžné populaci.⁵⁷

⁵⁴ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 302-303.

⁵⁵ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 303.

⁵⁶ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 303.

⁵⁷ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 304.

Klasifikace z hlediska kapacity:

- malé (rodinné),
- velké.

Trendem dnešní doby je snaha zřizovat ústavy sociální péče menší, tzv. rodinného typu. Rodinná zařízení tvoří kvalitnější podmínky pro poskytování komplexní péče a udržování vztahů mezi klienty navzájem a mezi personálem. Ústav se přibližuje k životu vícečetné rodiny.⁵⁸

Ústavy lze rozlišit podle zřizovatele na:

- státní (ministerstvo, kraj, obec),
- nestátní (občanská sdružení, charity).⁵⁹

2.1.5 Popis organizace

Záměrem této kapitoly je poskytnout základní informace o diagnostickém ústavu sociální péče, ke kterému se vztahuje praktická část, protože jedinci, se kterými se v ní pracuje, žijí v ústavu Diagnostickém ústavu sociální péče v Černovicích. Věnuje se jednak historii tohoto zařízení, ale pozornost je věnována i formám a zaměření pracovní výchovy, pracovního výcviku, profesní přípravy a pracovního zapojení v DÚSP. Každá forma pracovní výchovy v ústavu má své pracovní výchovné úkoly, které se o sebe opírají, navazují na sebe a prolínají se.

2.1.5.1 Poslání organizace

Posláním *Diagnostického ústavu sociální péče v Černovicích* je vytvoření náhradního rodinného prostředí a životních jistot pro děti, mládež a dospělé s mentálním postižením v denním, týdenním a celoročním pobytu včetně komplexní speciálně pedagogické a sociální diagnostiky ke stanovení další odborné péče v 1 – 3 měsíčním diagnostickém pobytu.

2.1.5.2 Základní charakteristika DÚSP Černovice

Diagnostický ústav sociální péče (dále jen DÚSP) Černovice je umístěn v areálu památkově chráněného zámku v Černovicích u Tábora. K objektu přiléhá památkově chráněný lesopark o rozloze cca 28 ha.

---

⁵⁸ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 304.

⁵⁹ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. s. 304.

V období 1945 – 1962 sloužil zámek různým účelům – kasárna, rekreační zařízení, TJ Sokol, sklady, byty a v neposlední řadě jako pobočka Psychiatrické léčebny v Jihlavě /1955 – 1962/.⁶⁰

Roku 1962 byl v zámku zřízen ÚSP pro mentálně postižené děti pod řízením. V roce 1973 se stal ÚSP Černovice sídlem Krajského ústavu sociální péče pro děti a mládež, který zpočátku zahrnoval 6 ústavů a postupně do roku 1990 spravoval 13 ústavů pro mentálně postižené v Jihočeském kraji s celkovou kapacitou 1 193 lůžek.⁶¹

Po zrušení krajů a krajských organizací byl ústav od 1.1.1991 převeden pod MPSV jako diagnostický ústav pro mentálně postižené. Po reformě veřejné správy a vzniku nového krajského uspořádání byla od 1. 7. 2001 zřizovatelská funkce ústavu převedena na kraj Vysočina a byla změněna forma hospodaření na příspěvkovou organizaci.

ÚSP Černovice byl od svého zřízení průkopníkem socializace mentálně postižených dětí a mládeže do společnosti. Byl iniciátorem rozšíření výchovné práce v ústavech, zpracovatelem metodik výchovné práce, prosazoval zvyšování kvalifikace pracovníků v ústavní péči, prosazoval zaměstnávání klientů mimo ústav.

V roce 1988 byla při ÚSP Černovice v rámci experimentu zřízená první třída pomocné školy při ústavu a na základě tohoto experimentu došlo k průlomů ve vzdělávání do té doby nevzdělávatelných dětí a byla novelizována vyhláška MŠMT o vzdělávání ve speciálních školách. V roce 1993 byla škola při ústavu rozšířena o speciální rodinnou školu a zařazena do sítě škol. Od 1. 9. 1996 byla Pomocná škola a Praktická škola v Černovicích zřízena MŠMT jako samostatný právní subjekt a aktivně se zapojila do vzdělávání dětí a mládeže v DÚSP Černovice. V roce 2001 byla zřizovatelská funkce školy převedena na kraj Vysočina a v roce 2006 byl změněn název na Základní škola speciální a Praktická škola Černovice.⁶²

Od roku 1991 dochází postupně k dalšímu a rychlejšímu posunu v humanizaci života dětí a mládeže v DÚSP Černovice. Rozsáhlými přístavbami areálu bez navyšování kapacity se značně zlepšily podmínky pro bydlení a život klientů.

V roce 1993 byl uveden do provozu specializovaný pavilon pro trvale ležící, čímž se péče o trvale ležící klienty dostala na úroveň, která je srovnatelná s ostatními státy západní Evropy. Je zde poskytována komplexní odborná zdravotnická a ošetrovatelská péče velmi

---

⁶⁰ *Historie: historie diagnostického ústavu a zámku.* [online][cit.2.9.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/>

⁶¹ *Historie: historie diagnostického ústavu a zámku.* [online][cit.2.9.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/>

⁶² *Historie: historie diagnostického ústavu a zámku.* [online][cit.2.9.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/>

těžce mentálně postiženým jedincům včetně imobilních a s kombinovaným postižením (mentálně a tělesně).

V roce 1995 bylo dokončeno chráněné bydlení pro 16 – 18 klientů, v roce 1997 chráněné pracoviště. Záměrem ústavu je vhodnou motivací zapojit klienty do pracovních činností ústavu a tím je připravit na přechod do běžného života. Hlavním cílem je získat pro tyto jedince i pracovní zapojení spočívající v jednoduchých montážních pracích a v pomoci při zajišťování nezbytných služeb pro ústav. V roce 1997 byl také dokončen rehabilitační objekt a v roce 1998 nový stravovací provoz. Postupně jak byly tyto objekty dokončovány probíhala i rekonstrukce stávajících oddělení, která ještě není úplně ukončena.⁶³

Ostatní oddělení jsou umístěna v hlavním objektu bývalého zámku, kde jsou pro klienty vytvořeny podmínky, které jsou velmi podobné domácímu prostředí velké rodiny. To znamená, že součástí každé buňky je denní víceúčelová místnost, herna, jídelna, kuchyňka, ložnice a hygienické zařízení.

Diagnostický ústav sociální péče nabízí ucelený systém rehabilitační péče o 159 klientů s mentálním postižením od 3 let věku v zařízení i v rodině. Tato péče zahrnuje :

- Diferenciální diagnostiku.
- Těsnou spolupráci s rodinou.
- Náhradní domov s programem k dosažení co nejvyšší kvality života.
- Facilitační programy - týmovou spolupráci, ucelenou rehabilitaci.
- Ošetrovatelskou péči.
- Základní školu speciální a Praktickou školu Černovice s výukou dle osnov pro přípravný stupeň pomocné školy, rehabilitační třídu, pomocnou a praktickou školu.
- Fyzioterapii, logopedii, ergoterapii, zdravotní tělesnou výchovu, muzikoterapii, ...
- Výuku, výcvik a samostatné bydlení v chráněných bytech s přípravou na vytváření domova, partnerské soužití, k začlenění do běžné společnosti.
- Profesní přípravu a zaměstnání v chráněném pracovišti, v provozu ústavu, ve městě, u soukromých firem.
- Večerní školu.
- Zájmovou činnost, kulturní a sportovní vyžití.
- Rekreační pobyty.
- Poradenskou činnost.

---

⁶³*Historie: historie diagnostického ústavu a zámku.* [online] [cit. 2.9.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/>

- Denní, týdenní, trvalé, diagnostické, přechodné, záchytné pobyty, ...
- Odlehčovací službu pro rodiny s klienty s mentálním postižením⁶⁴.

2.1.5.3 Cílová skupina klientů v DÚSP Černovice

Tabulka č. 1: Charakteristika klientů, kteří žijí na jednotlivých odděleních

	<i>Počet skupin</i>	<i>Cílová skupina</i>
1.	2	Děti a mládež imobilní s mentálním postižením, vyžadující speciální ošetrovatelskou péči
2.	3	Děti a mládež s mentálním postižením předškolního a mladšího školního věku
3.	2	Děti a mládež s mentálním postižením školního věku
4.	1	Dívky a ženy s mentálním postižením vyžadující podstatnou pomoc
5.	3	Chlapci a muži s mentálním postižením vyžadující podstatnou pomoc
6.	1	Chráněné bydlení – dospělí klienti s mentálním postižením s podporou samostatného bydlení ⁶⁵

2.1.5.4 Obory profesní přípravy a pracovního zapojení klientů v DÚSP Černovice

1. Pomocné úklidové práce

- Zametání a vytírání podlah
- Utírání prachu
- Práce s vysavačem
- Vynášení odpadkových košů, klepání rohožek
- Mytí oken, zrcadel a dalších skleněných ploch
- Úklid různých prostor – škola, areál ústavu

2. Pomocné práce při údržbě a úpravách veřejných prostranství

3. Pomocné práce při údržbě a úpravách lesoparku

- Udržování obory - prořezávky, sběr větví, řezání a štípání dřeva....
- Práce při likvidaci polomů (pálení větví, čištění parku)
- Likvidace podrostu v parku

⁶⁴ Informace. Standard č. 1 - Základní prohlášení organizace. [online][cit. 10.9.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/>

⁶⁵ Informace. Standard č. 1 - Základní prohlášení organizace. [online][cit. 10.9.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/>

- Výsadba nových stromů a keřů
- Hrabání listí
- Údržba cest

4. Pomocné práce ve stravovacím provozu

5. Pomocné práce v prádelně

- Žehlení
- Mandlování
- Skládání prádla
- Třídění prádla
- Věšení prádla

6. Pomocné práce v zahradnictví

- Drobné pěstování zeleniny
- Pěstování květin
- Údržba okrasných záhonů
- Sečení trávy elektrickou sekačkou a traktůrkem
- Práce s křovinořezem

7. Pomocné práce v sadech

- Údržba ovocného sadu (ošetřování stromů-postřiky, prořezávání stromů)
- Sklizeň ovoce

8. Ruční zpracování a malba keramiky

- Přímá práce s keramickou hmotou (výrobky z keramiky)
- Malování a zdobení, užití glazur
- Vyrábění plochých a trojrozměrných výrobků
- Odlévání do forem, zdobení výrobků různými technikami – rytím...
- Modelování nádob z měkké hlíny

9. Zpracování textilu

- Strojové šití
- Ruční šití
- Výroba textilních hraček
- Různé rukodělné práce (výrobky z papíru, z textilu, výrobky na výstavy)

10. Ruční zpracování proutí

- Základy košíkářství (pletení košíků)
- Výroba březových košťat

11. Montážní práce

- Jedná se většinou o příležitostnou práci dle sjednané náplně: jedná se o práci, která vychází ze smluv s různými podniky na výrobu některých jednoduchých částí nebo o jednoduchou kompletaci výrobků.⁶⁶

Tato kapitola je zde uvedena proto, že pracovní výchova, která probíhá v diagnostickém ústavu sociální péče, se uskutečňuje nejen na jednotlivých odděleních, ale staví na základech získaných ve škole a samozřejmě nadále pokračuje i na chráněném pracovišti.

2.1.5.5 Pracovní výchova, pracovní výcvik, profesní příprava a pracovní zapojení v DÚSP Černovice

Tabulka č. 2: Formy a zaměření pracovní výchovy

<i>Formy</i>	<i>Zaměření</i>
Individuální cíle v programech jednotlivých oddělení DÚSP	Sebeobsluha, péče o vlastní osobu, o osobní věci, o byt, o okolí domu, vaření, praní, drobné opravy osobních věcí, v domácnosti, obsluha elektrických spotřebičů, bezpečnost..
Pracovní výchova a profesní příprava v programech ZŠ speciální a PrŠ Černovice	Sebeobsluha, práce v domácnosti, drobné opravy, základní materiály, pěstitelství, technologie zpracování, pomůcky, nářadí, nástroje, bezpečnost...
Pracovní výchova v rámci zájmové činnosti a terapií v podmínkách DÚSP	Práce s keramickou hmotou, s textilem, s kovem, s papírem, se dřevem, s přírodninami, montážní práce, obsluha elektroniky, údržba domácnosti,....
Pracovní a profesní příprava v podmínkách Chráněného pracoviště DÚSP	Hledání a zkoušení vhodných pracovních činností, oborů profesní přípravy. Pracovní výcvik se zaměřením na kvalitu, výdrž, bezpečnost, seberealizaci...
Pracovní, profesní výcvik a zapojení v programech Chráněného pracoviště DÚSP	Profesní příprava ve vybraných oborech
Spolupráce s firmami	KANA Pelhřimov, EUROPATEX Černovice
Pracovní zařazení v provozu DÚSP	Postupné zaměstnávání úspěšných absolventů profesní přípravy v provozu ústavu, u firem v regionu na základě pracovní smlouvy.
Využití aktuálních a sezónních pracovních příležitostí v obci	Příležitostné zaměstnávání účastníků profesní přípravy (MěÚ, Škrobárna, zemědělci) ⁶⁷

⁶⁶VRÁNEK, F. *Rozbor hospodaření 2006*. [online][cit. 5.12.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/dokumenty/ROZBOR06.pdf>

⁶⁷VRÁNEK, F. *Rozbor hospodaření 2006*. [online][cit. 10.9.2007] Dostupné na internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/dokumenty/ROZBOR06.pdf>

2.2 Pracovní výchova

Považujeme za zásadní seznámit se s pojmem pracovní výchova, který má pro tuto práci stěžejní význam. Dále se tato kapitola bude věnovat cílům, úkolům pracovní výchovy a výchovnému významu práce z důvodu, že pracovní výchovu můžeme realizovat pouze tehdy, budeme-li seznámeni s jejím obsahem, s cíli a úkoly a budeme-li vidět pracovní výchovu jako subsystém, součást celého systému výchovy vůbec.

2.2.1 Pojem pracovní výchova

Jedním z hlavních úkolů výchovy vůbec je příprava člověka k práci. Je to vlastně úkol nejdůležitější, uvážíme-li, že bez práce bychom nemohli uspokojovat své základní biologické a také společenské potřeby. Proto je pracovní výchova důležitou složkou výchovy a společně s výchovou rozumovou, mravní, estetickou a tělesnou zajišťuje všestranný harmonický rozvoj dítěte.⁶⁸

Pracovní výchova je jednou z výchovných složek, jejímž prostřednictvím dítě získává mnoho dovedností, návyků a poznatků z různých oborů lidské práce, vytvářejí se kladné vlastnosti a vychovává žádoucí postoj k pracovní činnosti.⁶⁹

Pracovní výchova je příprava dětí a mládeže na práci. Směřuje k rozvoji technických znalostí a dovedností z pracovní činnosti, schopnosti pracovat ve skupině a působí na celkový vztah k práci.⁷⁰

Pracovní výchova je v podstatě cílevědomým vedením člověka k práci a jeho vybavením takovými vlastnostmi, aby byl schopen úspěšně pracovat v některém oboru společenské činnosti, vytvářet nové materiální či duchovní hodnoty, zařazovat se do pracovních skupin a kolektivů a vyrovnávat se s podmínkami práce.⁷¹

Pracovní výchova výrazně přispívá k všestrannému utváření osobnosti. Vzhledem k celoživotnímu procesu výchovy člověka je zapotřebí pracovní výchovu rozvíjet nejen v dětství a v mládí, ale i v dospělosti.⁷²

Pracovní výchova patří k nejdůležitějším složkám výchovy, **je vyvrcholením celé výchovy vůbec** a vedle svých specifických cílů, úkolů a obsahových hledisek se opírá o

---

⁶⁸ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 9.

⁶⁹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ: *Osnovy výchovné práce pro mentálně postiženou mládež v ÚSP*. Praha: Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí, 1980. s. 55.

⁷⁰ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. s. 164.

⁷¹ SKÁLKA, J. a kol. *Základy pedagogiky dospělých*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. s. 110.

⁷² SKÁLKA, J. a kol. *Základy pedagogiky dospělých*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. s. 109.

všechny ostatní složky výchovy, a dokonce předpokládá, že jich využije pro své pracovní výchovné účely, a na mnohých z nich staví své specifické cíle.⁷³

Charakterizujeme-li pracovní výchovu, vidíme značnou šíři její problematiky. Týká se cílů pracovní výchovy, jejího obsahu, metod, organizace a také činitelů, tj. dítěte, učitele, vychovatele, rodičů a prostředí, ve kterém se uskutečňuje.

„Pracovní výchovu můžeme tedy v nejširším slova smyslu charakterizovat jako přípravu k práci vůbec, tedy k práci převážně duševní i převážně tělesné, produktivní a neproduktivní, tvořivé i mechanické, i k takové, v níž jsou tělesné (motorické) a rozumové (intelektuální) komponenty vyrovnané.“⁷⁴

2.2.2 Cíle a úkoly pracovní výchovy

Každá výchova má své cíle a úkoly, tedy i pracovní výchova. K **úkolům pracovní výchovy patří:**

- a) formovat kladný vztah člověka k práci, vytvářet morální podněty k práci a pěstovat pracovní disciplínu;
- b) naučit člověka pracovat, tj. vést ho k osvojení potřebných vědomostí, dovedností a návyků v oblasti duševní i fyzické práce;
- c) formovat tvořivý přístup k práci;
- d) vést k úctě k jakékoli práci a k pracujícím lidem, k výsledkům, kterých bylo prací dosaženo.⁷⁵

Pracovní výchova je složkou výchovy, která sleduje 2 základní cíle:

- 1. formuje vztah k práci (pracovní morálku)**
- 2. poskytuje přiměřené všeobecně technické vědomosti, dovednosti a návyky (pracovní kvalifikaci)**

Pracovní morálka je souhrn postojů a vztahů jedince k systematické pracovní činnosti, vyjadřuje i volní, emocionální, charakterové činitele, motivaci a sociální potřeby.

Pracovní kvalifikace je souhrn schopností a zájmů, vědomostí, dovedností a návyků, které člověku umožňují, aby vykonával určitou práci. Pracovní kvalifikace v tomto pojetí jsou

---

⁷³ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 9.

⁷⁴ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 9.

⁷⁵ SKALKA, J. a kol. *Základy pedagogiky dospělých*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. s. 110.

dovednosti, vědomosti a návyky umožňující jedinci vykonávat tvořivou práci, ale i orientovat se ve světě práce a povolání.⁷⁶

Skupiny cílů a úkolů pracovní výchovy lze stanovit takto:

1. **Připravovat jedince pro práci výrobní i nevýrobní, pro práci produktivní i neproduktivní, pro práci převážně tělesnou i převážně duševní,** pro práci technickou, organizační, administrativní, ekonomickou, vědeckou i uměleckou.
2. **Zajistit všeobecné a odborné pracovní vzdělání, tedy pracovní kvalifikaci.** Jde o četné pracovní návyky, dovednosti a vědomosti, bez nichž nelze uskutečnit pracovní proces.⁷⁷
  - **Vědomosti a dovednosti intelektuální.** Jedinec se má naučit učit se a soustavně pracovat, například umět si uspořádat pracovní režim a režim dne, naučit umět si stanovit cíl práce, bez otálení přistupovat k práci, umět si rozvrhnout práci do etap, pracovat co nejracionálněji, hledat nové způsoby práce.
  - **Vědomosti a dovednosti technické,** z velké části i dovednosti manuální. Jedinec si má osvojit dovednosti v zacházení s různými druhy pracovního nářadí, složitější technické dovednosti (naučit se pečovat o sebe, uvařit jednoduchá jídla atd.)⁷⁸
3. **Zajistit vysokou úroveň pracovní morálky,** která se projevuje především kladným vztahem k práci, pracovní odpovědností atd., zahrnuje také mravní vlastnosti, které znamenají umět vyvinout úsilí o dosažení cíle, překonávat nesnáze, umět spolupracovat s ostatními, v případě, kdy je to nutné, pomoci méně zdatným.
4. **Zajistit vysokou úroveň pracovní estetiky.**
5. **Zajistit vysokou úroveň pracovní kultury.**
6. **Dovést jedince ke schopnosti pracovní adaptability,** tj. schopnosti přizpůsobovat se i práci nezajímavé, pracovním obtížím atd.
7. **Naučit jedince pracovat samostatně a iniciativně.**
8. **Profesionální orientace.** Jedinec by se měl seznámit s různými povoláními, uvědomit si vlastní předpoklady a na základě toho si zvolit určité povolání.⁷⁹

---

⁷⁶ VORLÍČEK, CH. *Úvod do teorie výchovy*. 1. vyd. Praha: SPN, 1984. s. 156.

⁷⁷ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 34.

⁷⁸ VORLÍČEK, CH. *Úvod do teorie výchovy*. 1. vyd. Praha: SPN, 1984. s. 157.

⁷⁹ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 34.

2.2.3 Organizační systém pracovní výchovy

Pracovní výchova je proces dlouhodobý, odstupňovaný, který začíná prvními pracovními úkony dítěte v rodině. Systematicky se rozvíjí ve věku předškolním, a to v rodině a v mateřské škole, pokračuje na základních školách v předmětech technických, humanitních a přírodovědných a ve všech zaměstnáních doma a v mimoškolní činnosti. Prochází stadiem výchovy k volbě povolání a profesionální orientace mládeže a pokračuje odbornou pracovní výchovou na učilištích a odborných školách. Nekončí ani zde, i dospělý pracovník si dále zvyšuje svou pracovní kvalifikaci.⁸⁰

2.2.3.1 Pracovní výchova dětí a mládeže

Pracovní výchova záleží jednak v tom, že děti jsou vedeny k tomu, aby uměly pracovat jak tělesně, tak duševně, aby si osvojily pracovní návyky, aby chtěly pracovat, aby měly k práci dobrý vztah, aby pracovaly rády. Proto pracovní výchova začíná již v mateřské škole. Ve škole se žáci vychovávají k práci celým vyučovacím procesem, prakticky ve všech vyučovacích předmětech. Pracovní výchovu nelze však zajistit v dostatečné míře jen ve vyučování. Z toho důvodu je důležitá mimoškolní činnost žáků v různých zájmových kroužcích, rozvoj technické a přírodovědné činnosti atd.⁸¹

V systému pracovní výchovy má bezesporu své místo zájmová pracovní činnost. Lze ji posuzovat z hlediska obsahu, v tom případě hodnotíme její poznávací přínos pro rozvoj osobnosti, její profesionálně orientační funkci, její význam pro prohlubování vzdělání, můžeme jí hodnotit i jako organizační formu, která je specifická a liší se od práce ve škole.⁸²

Pracovní výchova dětí a mládeže se uskutečňuje:

- **v rodině,**
- **ve škole,**
- **v mimoškolních výchovných zařízeních,**
- **ve společenských zařízeních.**⁸³

---

⁸⁰ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 28.

⁸¹ LADA, S., VODÁKOVÁ, J. *Didaktika pracovního vyučování*. 2. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 8.

⁸² MOJŽÍŠEK, L. *Pracovní výchova dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. s. 129.

⁸³ MOJŽÍŠEK, L. *Pracovní výchova dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. s. 195-196.

2.2.3.2 Pracovní výchova dospělých

Pracovní výchova dospělých probíhá především v procesu práce. Pracovní výchova dospělých zahrnuje nejen posilování kladných vztahů k práci, pozitivní pracovní motivace, ale i prohlubování způsobilosti k práci, tj. vzdělanost a kvalifikovanost pracovníků.⁸⁴

Pracovní výchovu dospělých lze shrnout do následujících bodů:

- *pracovní výchova dospělých ve školách,*
- *pracovní výchova dospělých v mimoškolních zařízeních,*
- *pracovní výchova dospělých ve společenských zařízeních.*⁸⁵

2.2.4 Výchovný význam práce

Je dokázáno, že práce jako výchovný prostředek je účinná i tam, kde ostatní prostředky selhávají. V procesu fyzické práce se vytvářejí četné *charakterové vlastnosti*. Fyzická práce patří k těm činnostním procesům, ve kterých mohou děti aktivně, s hlubokými a silnými prožitky, opakovaně a prakticky používat ty vhodné způsoby jednání a chování, které si mají osvojit. Výchovně hodnotná může být jediné taková práce, při níž se projeví, navodí, utvoří, procvičí nebo upevní kladné a požadované povahové projevy osobnosti, požadované vlastnosti, schopnosti, postoje a správné způsoby jednání.⁸⁶

Jednou z nejdůležitějších vlastností, o níž usilujeme, je *pracovitost*. Naučíme ji pravidelnou, vytrvalou, svědomitou, uvědomělou a opakovanou práci, uskutečňovanou doma, ve škole, v mimoškolním zařízení. Jinou vlastností, která se prací rozvíjí, je *svědomitost*. S rozvíjením svědomitosti souvisí i výchova *sebekritičnosti*. K nejvýznamnějším úkolům fyzické práce patří výchova *volních vlastností*, především cílevědomosti, poslušnosti, sebeovládání, schopnost překonávat překážky, výchova vytrvalosti a odvahy. Snad nejvýznamnějším výchovným důsledkem je *vyk pracovat*.⁸⁷

Fyzická práce je přínosem i pro rozvoj *estetických názorů a citů*. Fyzická práce je také významným prostředkem vzdělání, je zdrojem všeobecných i specifických poznatků. Práce je považována za důležitou metodu *vzdělávání*, za významnou metodu přímého poznávání skutečností, metodu, která na rozdíl od nepřímého poznávání vede k individuálnímu kontaktu s objekty, k bezprostřednímu styku s touto skutečností, k jejímu smyslově racionálnímu a

⁸⁴ SKALKA, J. a kol. *Základy pedagogiky dospělých*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. s. 111-112.

⁸⁵ MOJŽÍŠEK, L. *Pracovní výchova dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. s. 196.

⁸⁶ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 29-30.

⁸⁷ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 30-31.

živému zpracování. Informace získané prací jsou mnohosmyslové a takto se mohou přesněji a adekvátněji utvářet představy o jevu. Práce je také významnou metodou, která **rozvíjí schopnosti vnímání a zvyšování počítkové citlivosti, schopnosti přesného pozorování**. Z metodického hlediska je práce cenná také při procvičování a **upevňování nových poznatků**. Práce umožňuje přirozeně opakovat to, s čím jsme se seznámili. Pracovní činnost je přirozeným místem pro **řešení úkolů** a **pro jejich realizaci** a také pro jejich konfrontaci se skutečností.⁸⁸

Závěrem lze tedy říci, že výchovný význam práce je velmi rozsáhlý.

Každá pracovní činnost, aby vychovávala a vzdělávala, by měla mít tyto vlastnosti:

1. Měla by být **výchovná a poučná**.
2. Musí být **přirozená**, tj. má odpovídat přirozenému charakteru a průběhu práce.
3. Musí být smysluplná, tedy **motivovaná**.
4. Musí být **přiměřená**, tzn. odpovídat věkovým a individuálním vlastnostem jedince i jeho fyzickým možnostem.
5. Musí být **náročná**, a to na morálku i na poznání.⁸⁹

2.3 Pracovní výchova osob s mentální retardací

U osob s mentální retardací nabývá pracovní výchova zvláštního významu. Vzhledem k nedokonale rozvinutým rozumovým schopnostem jsou mentálně postižení trvale vázáni na konkrétní a názorné postupy, což v plném rozsahu zajišťuje právě pracovní výchova.⁹⁰

Jako při každé jiné výchovné činnosti je i při pracovní výchově mentálně postižených jedinců nutný individuální přístup, zachování zásady přiměřenosti, rozmanitosti, názornosti a stálosti podmínek pro vytváření jednotlivých pracovních dovedností. Vždy je nutné postupovat od jednoduššího ke složitějšímu, některé úkony rozložit na jednotlivé fáze a po těchto fázích je s MP nacvičovat. Pracovní úkony je nutno často opakovat a procvičovat za různých podmínek.⁹¹

---

⁸⁸ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 32-33.

⁸⁹ MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 33.

⁹⁰ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ: *Osnovy výchovné práce pro mentálně postiženou mládež v ÚSP*. Praha: Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí, 1980. s. 55.

⁹¹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ: *Osnovy výchovné práce pro mentálně postiženou mládež v ÚSP*. Praha: Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí, 1980. s. 56.

2.3.1 Specifika osobnosti mentálně retardovaných důležitá pro pracovní výchovu

Pracovní činnost mentálně retardovaných je charakterizována výraznou specifičností, podmíněnou zvláštnostmi jejich psychického vývoje. Je známo, že psychické procesy u mentálně postižených jsou nedostatečně rozvinuty a vykazují podstatné odchylky od normy. To má velký vliv na jejich pracovní činnost, která se skládá nejen z praktických, ale i z poznávacích činností.

Vnímání mentálně retardovaných

Vnímání mentálně retardovaných (dále jen MR) je zpomalené, omezené a nedostatečně diferencované, takže se nedokážou samostatně orientovat v postupu práce, analyzovat podmínky pro pracovní činnost a nalézat vhodná řešení. Skutečnost, že jejich vnímání je nedostatečně analytické v řadě případů vede k tomu, že ***plní pracovní úkony bez ohledu na prostorové souvislosti a vztahy mezi jednotlivými složkami, bez předběžného stanovení pořadí a následnosti úkonů.***⁹² Omezenost pozorovací schopnosti a myšlenkové činnosti znemožňují generalizovat dílčí zkušenosti a z obecných poznatků pak vycházet při konkrétních situacích. Mentálně retardovaní například při hodnocení určitého objektu (materiálu, nářadí, objektu) ***nacházejí méně vlastností a znaků charakteristických pro daný objekt*** než jejich vrstevníci bez mentální retardace. Velké problémy mají při srovnávání různých objektů a hledání shody a rozdílu.⁹³

Paměť a logické zapamatování

Jednou ze zvláštností MR jsou poruchy ve vývoji paměti a zvláštnosti logického zapamatování. Převažuje u nich paměť mechanická, zprostředkované způsoby zapamatování jsou pro ně méně dostupné pro opoždění jejich celkového vývoje, a tedy i vývoje paměti. V pracovní výchově tzn., že je ***ztíženo využití minulé zkušenosti pro racionalizaci práce, volbu vhodných postupů, nářadí, materiálu i pro předcházení úrazům.*** Mentálně retardovaní plní úkol, nejsou-li vedeni, bez předchozího plánu, bez příprav. V praxi to znamená mnohonásobné opakování postupů práce a základních informací, soustavnou kontrolu, maximální pozornost aj.⁹⁴

⁹² PINSKIJ, B. I. *Psychologie pracovní činnosti žáků zvláštní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. s. 39.

⁹³ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 21.

⁹⁴ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 22.

Citová a volní oblast MR

I v této oblasti existují odlišnosti. City nebo častěji afekty převažují nad rozumovým řešením. Plnění zadaných úkolů znesnadňuje i narušený vztah k potížím a těžkostem, se kterými se setkávají v průběhu činnosti. Vzniklé těžkosti nepřekonávají zvýšeným úsilím, ale *od započaté činnosti snadno odcházejí, začínají plnit úkol jiný nebo přestávají pracovat úplně. Nezdar v práci*, který zpravidla zdravého jedince vyprovokuje k vyššímu úsilí, *vede u MR k poklesu výkonu*, proto je nezbytné činnost dobře organizovat.⁹⁵

Reakce MR na podněty, chování

Zvláštností části MR je trvalý neklid, tékavost, dráždivost, hyperaktivita označované souhrnně jako eretismus. Pro eretiky jsou nevhodné práce s nástroji, se kterými si mohou sami ublížit nebo poranit druhé osoby. Při organizaci pracovní činnosti je nutné zajistit stálou kontrolu těchto jedinců.

Zvláštnosti tělesného vývoje a motoriky MR

Pro pracovní výchovu MR jsou podstatné i zvláštnosti jejich tělesného vývoje a motoriky. Děti i mladiství bývají opožděni v růstu a ve hmotnosti těla, mívají menší objem hrudníku, slaběji vyvinuté svalstvo a zhoršenou motoriku rukou. To se projevuje *rychlejší unavitelností při práci, v narušených složitých pohybových činnostech*.⁹⁶

U pohybových schopností MR se zdůrazňuje postižení ve všech složkách, tyto děti nerozlišují dost přesně určitý pohyb od jiných podobných pohybů, stejně nepřesně si pak tento pohyb osvojují. Při vytváření pohybových dovedností a návyků se projevuje nedostatek jednotlivé pohyby spojovat a koordinovat.⁹⁷

Opoždění ve fyzickém vývoji se zejména projevuje při plnění úkolů a činností, které vyžadují fyzickou sílu a rychlost. Jestliže k tomu ještě připočteme málo rozvinutou prostorovou a časovou orientaci, je naprosto jasné, jaký vliv mají zvláštnosti jejich fyzického vývoje na pracovní činnosti.⁹⁸

Pracovní činnost je nutné organizovat tak, aby se předcházelo možným negativním důsledkům a spojovat ji s tělesnou výchovou. Důležité v této souvislosti je úprava pracovního prostředí, výběr vhodných činností podle individuálních zvláštností. Pomocí pracovní činnosti a tělesných cvičení je možné tyto nedostatky korigovat, zvyšovat pracovní schopnost a

⁹⁵ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 22.

⁹⁶ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 22.

⁹⁷ KREJČÍŘOVÁ, O. *Estetická výchova mentálně retardovaných*. 1. vyd. Olomouc: Netopejř, 1998. s. 38.

⁹⁸ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 21-22.

celkovou tělesnou obratnost. *Zásadní význam pro vytváření pracovních dovedností MR mají zvláštnosti motoriky, zvláště jemné motoriky rukou.* Mezi nejčastější zvláštnosti patří motorická neobratnost, zaostávání v motorickém vývoji, pohybová chudost nebo naopak nadměrná pohyblivost.⁹⁹

2.3.2 Cíle a úkoly pracovní výchovy mentálně retardovaných

Obecným cílem pracovní výchovy je zlepšení kvality života mentálně retardovaných, zajištění co nejvyšší míry jejich soběstačnosti a integrace do většinové společnosti. Konkrétní cíle a z nich vyplývající úkoly se liší podle hloubky postižení a věku jedinců s mentální retardací.¹⁰⁰

Možnosti výchovy a socializace mentálně retardovaných v závislosti na hloubce postižení:

- **Hluboká MR:** u jednotlivců je možné vytvořit jednoduché návyky sebeobsluhy
- **Těžká MR:** klienti mají návyky sebeobsluhy, dokáží zvládnout jednoduché pracovní činnosti pod stálým dohledem; u jednotlivců je možné elementární vzdělávání.
- **Středně těžká MR:** klienti jsou zapojeni do jednoduchých pracovních činností pod dohledem; vzdělávání obvykle v základní škole speciální.
- **Lehká MR:** společenské a pracovní zapojení klientů při vedení; základní vzdělávání za předpokladu vytvoření specifických podmínek, tj. většinou v základní škole praktické nebo ve třídách se speciálním vzdělávacím programem zřizovaných v základních školách.¹⁰¹

Cíle pracovní výchovy odpovídají uvedeným možnostem.

2.3.2.1 Cíle pracovní výchovy v předškolním zařízení

Pracovní výchova mentálně retardovaných dětí má řadu specifických zvláštností, které vyplývají jak ze snížení a omezení poznávacích schopností, tak i ze snížení a omezení motorických schopností mentálně postiženého dítěte:

- vytváření dovedností a návyků i zvládání pracovních činností vyžaduje zcela individuální nácvik s respektováním motorických možností každého dítěte,

⁹⁹ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 22.

¹⁰⁰ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 21.

¹⁰¹ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 21.

- zvládnutí většiny činností a výkonů vyžaduje značné úsilí a trpělivost ze strany dítěte,
- získávání pracovních dovedností, návyků, jejich upevňování, osamostatňování dětí zejména v sebeobsluze a jednoduchých úklidových pracích trvá u mentálně postižených dětí delší dobu a někdy je zvládnuto jen částečně.¹⁰²

Cílem pracovní výchovy u mentálně postižených dětí předškolního věku je přiměřenými způsoby *rozvíjet jejich samostatnost, naučit je takovým pracovním dovednostem a vypěstovat takové návyky, které odpovídají jejich možnostem a potřebám.*¹⁰³

Úkoly pracovní výchovy v předškolním zařízení jsou:

- *vytvářet a rozvíjet hygienické a sociální návyky a návyky sebeobsluhy směřující k samostatnosti dítěte* (podle individuálních schopností),
- *cvičit koordinaci práce mozku a ruky,*
- *rozvíjet vizuomotorickou koordinaci,*
- *rozvíjet jemnou motoriku, koordinaci pohybů prstů,*
- *cvičit a rozvíjet samostatnost, vytrvalost, snahu činnost napodobovat, podle individuálních možností v ní pokračovat a dokončit ji,*
- *vést děti přiměřeným způsobem k úctě k práci,*
- *pomocí pracovních činností přispívat ke zvyšování tělesné a manuální obratnosti, k rozvíjení smyslových a rozumových schopností, fantazie, vůle, morálních a estetických vlastností.*¹⁰⁴

2.3.2.2 Cíle pracovní výchovy na základní škole praktické

Cílem pracovní výchovy je rozvoj motoriky, vytváření pracovních dovedností žáků a jejich ovlivnění ke správné volbě povolání a k plnému pracovnímu uplatnění.

Žáci získávají základní vědomosti o materiálech, pracovních postupech a nástrojích. Učí se správně si organizovat práci, udržovat pořádek na pracovišti, dodržovat hygienická a bezpečnostní pravidla, učí se manipulovat s moderními technickými prostředky používanými v denní praxi, což jim umožňuje snazší zapojení do běžného života. Dříve se jednalo hlavně o

¹⁰² Program výchovné práce pro zvláštní mateřské školy 1. vyd. Praha: SPN, 1986. s. 75.

¹⁰³ Program výchovné práce pro zvláštní mateřské školy 1. vyd. Praha: SPN, 1986. s. 75.

¹⁰⁴ Program výchovné práce pro zvláštní mateřské školy 1. vyd. Praha: SPN, 1986. s. 76.

domácí spotřebiče, nyní je nutné zaměřit se i na prostředky informační a komunikační techniky.¹⁰⁵

2.3.2.3 Cíle pracovní výchovy na základní škole speciální

Do cílů pracovní výchovy v základní škole speciální můžeme zahrnout:

- především *rozvoj jemné a hrubé motoriky, zvýšení soběstačnosti a samostatnosti, příprava žáků pro práci s různými druhy materiálů,*
- *nácvik úkonů souvisejících se sebeobsluhou, utváření základních manuálních dovedností,*
- *upevňování hygienických návyků a návyků sebeobsluhy, získání základních dovedností při přípravě pokrmů a při práci se dřevem,*
- *získání takových dovedností, aby se žáci mohli zapojit samostatně do každodenního života,* naučili se pod vedením učitele pracovat s různými materiály, elektrickými přístroji, které jsou součástí běžné domácnosti,
- *nácvik dovedností, které umožňují přípravu žáků na vykonávání jednoduchých pracovních činností.*¹⁰⁶

Cíle prakticky zaměřených předmětů na školách a zařízeních pro děti a mladé s mentální retardací jsou rámcově vymezeny platnými dokumenty. Kromě cílů výchovných a vzdělávacích plní prakticky zaměřené předměty na školách a různé činnosti v zařízeních pro osoby s mentální retardací i úkoly diagnostické a terapeutické. Terapeutické působení je zaměřeno zejména na oblast reedukace a kompenzace deficitních schopností a na sociální rehabilitaci. Konkrétně to znamená, že *pracovní výchova umožňuje zmírnění motorických nedostatků* zařazováním činností důležitých zvláště z hlediska rehabilitace, směřujících na zlepšení jemné a hrubé motoriky. *Prostřednictvím praktických činností se zdokonalují kognitivní funkce, stimuluje řeč i myšlení a snižují nedostatky prostorové orientace.* Sociální rehabilitaci napomáhá skupinová práce, účast žáků na exkurzích a případně na výrobních praxích, návštěvy výstav atd.¹⁰⁷

Cíle pracovní výchovy dospělých klientů s mentální retardací v různých zařízeních se zaměřují také na vytváření návyků potřebných pro případné uplatnění na „trhu práce“, jako jsou:

- *vstát v potřebnou dobu,*

¹⁰⁵ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 10-11.

¹⁰⁶ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 11.

¹⁰⁷ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 21.

- *vykonat hygienu,*
- *obléknout se přiměřeně ročnímu období, počasí a zaměstnání,*
- *odejít na určité místo,*
- *vydržet u zadaného úkolu,*
- *být po určitou dobu v kolektivu.*¹⁰⁸

2.3.3 Význam pracovní výchovy pro mentálně retardované

Vlivem pracovní výchovy se značně mění struktura osobnosti mentálně retardovaných.

Pracovní výchova přispívá k rozvoji rozumových schopností, k výchově kladných osobních a povahových vlastností, poskytuje pocit užitečnosti, což podporuje celkovou socializaci osobnosti mentálně retardovaných. Pracovní výchova napomáhá rozvoji a zlepšování hrubé a jemné motoriky, která u mentálně postižených bývá velmi často narušená. Je proto významným faktorem rehabilitace. Výchova určitých osobních vlastností a dobrých pracovních návyků spolu s ovládnutím určitých pracovních dovedností, které jsou v souladu s jejich schopnostmi a zájmy, je předpokladem pozdějšího pracovního začlenění těchto jedinců. Pracovní začlenění, byť i minimální, je konečným cílem veškeré výchovy mentálně postižených, protože zajišťuje jejich seberealizaci a umožňuje odpovídající společenské uplatnění.¹⁰⁹

Pracovní výchova vytváří základní předpoklady pro socializaci mentálně postižených osob v období dospívání a dospělosti (jejím absolutním vyvrcholením je jejich samostatný život a vstup na volný trh práce). Tyto předpoklady jsou postaveny na vytváření schopností pracovat (což je spojeno s rozvojem percepce, motoriky, analyticko-syntetické činnosti mozku a následně myšlení a řeči) a na vytváření celkově pozitivního vztahu k práci (což souvisí s rozvojem vůle, motivace k další činnosti, s poznáním vlastních možností a sebehodnocení).¹¹⁰

Vytváření schopnosti pracovat a vytváření celkově pozitivního vztahu k práci se může odehrávat prakticky v celém výchovně-vzdělávacím procesu mentálně postižených i mimo něj. Nejuceleněji probíhá v rámci pracovního vyučování na základní škole praktické. **Pracovní výchova** aplikovaná na základní škole speciální nebo **v ústavech sociální péče je zaměřena hlavně na nácvik úkonů souvisejících se sebeobsluhou, na utváření základních**

¹⁰⁸ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 21.

¹⁰⁹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ: *Osnovy výchovné práce pro mentálně postiženou mládež v ÚSP*. Praha: Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí, 1980. 55 s.

¹¹⁰ VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. 2. vyd. Praha: Parta, 2004. s. 250.

*manuálních dovedností, na upevňování hygienických návyků a na budování jistého stupně samostatnosti.*¹¹¹

Práce je cenným zdrojem poznání, vědomosti a dovednosti získané vlastní prací jsou pro svoji heuristickou hodnotu trvalejší povahy, snadněji se upevňují a jejich vybavování je usnadněno emoční vazbou, práce je nejobecnější metodou nácviku dovedností a návyků. Rozvíjí a diferencuje smyslové vnímání a tím přispívá k vývoji prvosignálních funkcí, ale aktivuje i myšlenkové pochody, a tak zasahuje oblast druhé signální soustavy, urychluje a zkvalitňuje pojmotvorný proces.¹¹²

2.3.4 Organizace praktických činností mentálně retardovaných

Výběr materiálů a činností pro pracovní vyučování a výchovu žáků základní školy praktické a základní školy speciální je rámcově vymezen vzdělávacími programy. Pro zájmovou činnost a zaměstnávání klientů v zařízení pro mentálně retardované je výběr ovlivněn především věkem, respektive funkčním věkem a specifickými vlastnostmi a schopnostmi klientů.¹¹³

2.3.4.1 Struktura praktických činností mentálně retardovaných

Struktura nejčastějších organizačních forem praktických činností bývá podobná. Podle okolností ji lze různě modifikovat.

- ***Seznámení s úkolem a motivace činnosti.*** Kromě slovních metod – vysvětlování, vyprávění a rozhovoru – se často používá ukázka hotového výrobku, správně ustlané postele atd. Velmi účinnou motivací je vysvětlení, k čemu se výrobek použije. Pokud je možné použít výrobků jako dárků, spolupůsobí motivačně i citové zaujetí. Také slib, že výrobky budou vystaveny na výstavce pořádané k nějaké významné události, plní tuto funkci. Sliby je nezbytné dodržet.
- ***Demonstrace náradí a materiálu.*** Spojujeme je se správným pojmenováním toho, co chceme, aby si žáci (klienti) zapamatovali. Předměty, které demonstrujeme, necháme všem prohlédnout, ohmatat a pokud mají charakteristickou vůni i očichat. Usilujeme o multisenzoriální vnímání, které u

¹¹¹ VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. 2. vyd. Praha: Parta, 2004. s. 250.

¹¹² VALENTA, M., KREJČÍŘOVÁ, O. *Psychopedie – didaktika mentálně postižených*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 38.

¹¹³ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 22.

mentálně retardovaných dává větší pravděpodobnost zapamatování. Ukázku doplňujeme přiměřenými informacemi o účelu a užití.¹¹⁴

- **Předvedení činnosti.** Učitel, instruktor, vychovatel musí sám dobře umět nacvičovanou pracovní činnost, mít promyšleny dopodrobna úseky, kterým je potřeba věnovat zvýšenou pozornost. Vlastní předvedení práce není u mentálně retardovaných nahraditelné žádným výkladem, obrazem ani zvukovým filmem.
- **Nácvik činnosti** mentálně retardovaných probíhá pod neustálým dohledem učitele, vychovatele nebo mistra, který okamžitě opravuje chybné hmaty, pohyby, úkony. Pokud zjistí, že většina jedinců pracuje špatně, vrátí se k předcházejícímu kroku. Tato fáze nácviku je velmi důležitá. Pokud se některé činnosti nacvičí nesprávně, je velmi obtížné chyby napravit.
- **Samostatná práce.** Tvoří zpravidla nejdelší časový úsek. Je nezbytné průběžně sledovat práci skupiny, kontrolovat kvalitu výrobků nebo výsledky práce, podle potřeby upozorňovat na chyby, pochválit dobrou práci. Důležité je, aby všichni drželi správně nástroje, udržovali pořádek na pracovišti, dodržovali pravidla bezpečné práce. Může se stát, že někteří mentálně retardovaní nejsou schopni pochopit postup práce i při opakování instruktáže. Pak je potřeba zadat jim jinou práci, nenechat je zahálet. Mohou např. připravovat materiál pro ostatní a konat jiné potřebné, i když třeba jen pomocné, práce.¹¹⁵
- **Závěrečné zhodnocení a úklid pracoviště, umytí, případně převléknutí do čistého oděvu** je přirozeným zakončením každé práce. Snažíme se vyvarovat ostrých výtek a trestů, protože pak se žáci a klienti bojí příště pracovat z důvodu, že by mohli být káráni. Nelze ovšem ponechat bez povšimnutí málo pečlivou práci, snahy o získání nezasloužených výhod apod. Do hodnocení zapojujeme i žáky a klienty.¹¹⁶

2.3.5 Vliv práce na osobnost mentálně retardovaných

Příznivý vliv práce se projevuje jak po stránce fyzické, tak po stránce psychické.

- 1) **Práce a přiměřená námaha odčerpává hromadící se energii,** která hrozí vybit se u některých jedinců nevhodným způsobem. Mimo to napomáhá ke zlepšení fyzické zdatnosti a ke zvyšování celkové tělesné obratnosti.

¹¹⁴ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 22.

¹¹⁵ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 24.

¹¹⁶ VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 24.

- 2) *Po psychické stránce* má význam ještě mnohostrannější. Přináší mentálně postiženému *mnoho zkušeností a poznatků o předmětech, jevech, jejich vlastnostech a vzájemných souvislostech*. Naučí se pojmenovávat různé předměty a prakticky je využívat.
- 3) Další vliv práce na postiženého člověka se projevuje na *vzrůstu* jeho *sebevědomí*, které bývá vlivem předcházejících zkušeností poškozeno. Pracující mentálně retardovaný je šťastný, že něco dokáže, že něco umí.¹¹⁷

---

¹¹⁷ KALISTA, V., SEMRÁD, J. a kol. *Zdravotnicko pedagogické minimum pro ošetřovatele výchovy*. Praha: Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí ČSR, 1978. s. 133-135.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Cíl praktické části

Cílem praktické části je zjistit prostřednictvím pozorování vliv pracovní výchovy na rozvoj jednotlivých dovedností mentálně postižených jedinců, a to zejména na oblast jemné motoriky a manuální zručnosti, na oblast řečových dovedností, praktických dovedností a na oblast sebeobsluhy a samostatnosti.

3.2 Popis výběrového vzorku

Průzkum byl uskutečněn v roce 2007 - 2008 na výběrovém souboru 8 klientů žijících v diagnostickém ústavu sociální péče. Jednalo se o homogenní skupinu klientů starších 18-ti let. Průzkum byl uskutečněn prostřednictvím pozorování výše zmíněných klientů v období od července 2007 do ledna 2008. Uvědomuji si, že můj soubor není dostatečně velký, a proto výsledek průzkumu nelze zobecňovat na všechny jedince s mentální retardací. Také si uvědomuji, že půl roku je poměrně krátká doba na to, aby se mohl vliv pracovní výchovy v odpovídající míře projevit. Výsledky však přinášejí řadu otázek k zamyšlení a možná i další projevy zájmů k tomuto tématu.

Pozorování a hodnotící škály sloužily k ověření stanovených předpokladů.

Aby byla zachována anonymita sledovaných klientů byla všechna jména změněna.

Tabulka č.3: Výzkumný vzorek

Jméno	Věk	Diagnóza
Dušan	24 let	Středně těžká mentální retardace při spodní hranici, mírné autistické rysy
Tomáš	24 let	Středně těžká mentální retardace, hyperkenetické projevy, porucha koncentrace pozornosti
Karel	29 let	Lehká až středně těžká mentální retardace, DMO (spastická levostranná hemiparéza)
David	27 let	Středně těžká mentální retardace (v úrovni horního pásma STMR), DMO (spastická lehká kvadraparéza) na podkladě DMO
Jiří	24 let	Středně těžká mentální retardace
Zdeněk	26 let	Středně těžká mentální retardace, hyperaktivita
Michal	49 let	Středně těžká mentální retardace
Václav	29 let	Středně těžká mentální retardace, hyperaktivita

3.3 Použité metody

V průzkumu byly použity tyto metody:

- **Pozorování**, jehož cílem bylo zjistit vliv pracovní výchovy na celkový rozvoj jednotlivých dovedností jedinců s mentální retardací, zejména na rozvoj jejich jemné motoriky a manuální zručnosti, rozvoj sebeobslužných dovedností a samostatnosti, praktických dovedností a řečových dovedností. Jednalo se dlouhodobé přímé zúčastněné pozorování, které probíhalo od července 2007 do ledna 2008.
- **Hodnotící škály** sloužící k zachycení úrovně v jednotlivých oblastech, na které se zaměřila praktická část. Hodnotící škály byly zaznamenávány na začátku pozorování, tj. v červenci 2007, v průběhu pozorování a konci pozorování tj. v lednu 2008. Při jejich porovnání bylo možné posoudit vliv pracovní výchovy na jednotlivé dovednosti u pozorovaných klientů. Hodnotící škály sloužily zároveň jako záznamové archy. Jsou uvedeny v seznamu příloh (přílohy č. 1 až příloha č.6).
- **Analýza dokumentace o klientech**, zde jsem získala základní informace týkající se osobní anamnézy, rodinné anamnézy sledovaných jedinců (tj. datum narození, diagnózu, atd.) a také informace týkající se úrovně dovedností, na které se zaměřila praktická část. Každý sledovaný jedinec má v rodinné buňce založenou složku, jejíž součástí jsou i cíle jeho osobnostního rozvoje směřujícího k co nejvyšší míře samostatnosti. Každý vychovatel sem pravidelně zapisuje zaznamenané pokroky, splnění cíle apod.

3.4 Stanovené předpoklady

Na základě literárních pramenů, viz výše, a na základě vlastních zkušeností lze předpokládat, že:

1. *Pracovní výchova napomáhá rozvoji a zlepšování manuální zručnosti a jemné motoriky, která u mentálně postižených bývá velmi často narušena*

- ověřováno pomocí pozorování a hodnotící škály zaměřené na jemnou motoriku a manuální zručnost (příloha č. 1)

2. *Při pracovní výchově dochází k rozvoji řečových dovedností, zejména k obohacování slovní zásoby a k rozvoji vyjadřovacích schopností*

- ověřováno pomocí pozorování a hodnotící škály, která byla zaměřena na řečovou oblast (příloha č. 2)

3. *V rámci pracovní výchovy si mentálně postižení osvojují základní praktické dovednosti důležité pro zvýšení samostatnosti a snížení závislosti na vychovatelích*

- ověřováno pomocí pozorování a hodnotící škály zaměřené na praktické dovednosti (příloha č. 3)

4. *Pracovní výchova rozvíjí základní zkušenosti a dovednosti v oblasti sebeobsluhy*

- ověřováno pomocí pozorování a hodnotící škály, která byla zaměřena na oblast sebeobslužných dovedností, tj. na stolování, hygienu a oblékání (příloha č.4, 5 a 6)

3.5 Vlastní šetření

Během mé práce v rodinné buňce jsem měla možnost pracovat se všemi klienty uvedenými v empirické části a pozorovat je jak při individuální činnosti, tak při skupinové činnosti.

Pozorovala jsem je při pracovní výchově, která probíhá na oddělení a je zaměřená především na sebeobsluhu, péči o vlastní osobu, o osobní věci, o byt, o okolí domu, vaření,

praní, drobné opravy osobních věcí, domácnost, obsluhu elektrických spotřebičů, bezpečnost,... Dále jsem je pozorovala při pracovní výchově, která probíhá v rámci zájmové činnosti v podmínkách DÚSP a je zaměřena na práci s keramickou hmotou, s textilem, s kovem, s papírem, se dřevem, s přírodninami, montážní práce, obsluhu elektroniky, pěstitelství....

V rámci šetření jsem sledovala rozvoj komunikačních schopností těchto klientů, zároveň jsem se zajímala o úroveň a rozvoj jejich jemné motoriky a manuální zručnosti, sledovala jsem také úroveň jejich samostatnosti, sebeoblužných dovedností a praktických dovedností.

V následující části je uvedena osnova pracovní výchovy, která probíhá v rámci rodinné buňky, dále jsou prezentovány kazuistiky jednotlivých klientů.

Hodnocení sledovaných klientů se od července 2007 do ledna 2008 soustředilo na následující oblasti: jemnou motoriku a manuální zručnost, oblast řečovou, oblast sebeobsluhy, samostatnosti a praktických dovedností. Bodovací škála byla stanovena od 1 do 3 bodů. Při vyhodnocování jednotlivých oblastí je spočítán průměr z hodnocení za každý měsíc a výsledek promítnut do tabulky a grafu. Spojením výsledků jednotlivých měsíců do grafu je možno sledovat rozvoj a pokroky v jednotlivých oblastech.

3.5.1 Pracovní výchova v rodinné buňce

Pracovní výchova probíhající v rámci rodinné buňky, ve které sledovaní jedinci žijí, je zaměřena hlavně na nácvik úkonů souvisejících se sebeobsluhou, na utváření základních manuálních dovedností, na upevňování hygienických návyků a na budování jistého stupně samostatnosti. Ve všech tématických okruzích jsou klienti soustavně vedeni k dodržování zásad bezpečnosti a hygieny při práci.

Pracovní výchova na oddělení se skládá z následujících okruhů:

1. Úklidové činnosti

- zametání, technika ždímání hadru, vytírání, utírání prachu,
- používání vysavače + výměna sáčků,
- mytí a utírání nádobí,
- manipulace s myčkou.

2. Šití

- základní krejčovské dovednosti
- manipulace s nůžkami (technika stříhání),

- manipulace s jehlou a nití (navlékání nitě do jehly, uzlík), základní jednoduché stehy.

3. Péče o prádlo

- ruční praní,
- drobné opravy – zašívání, přišívání knoflíků,
- žehlení + nastavení potřebné teploty,
- správné skládání a ukládání prádla.

4. Kuchyňské práce a stolování

- pomocné práce při vaření, krájení zeleniny, loupání brambor,
- samostatné vaření s dohledem, příprava jednoduchých jídel,
- rozlišit jednoduché kuchyňské vybavení,
- připravit jednoduchou svačinu pod vedením vychovatele,
- používání kuchyňských spotřebičů (manipulace s mikrovlnou troubou, s čajovarem, rychlovarnou konvicí, s elektrickým mixérem, fritovacím hrncem) a jejich bezpečná obsluha,
- poskytnutí první pomoci při úrazu,
- udržování pořádek a čistoty pracovních ploch,
- používání základního kuchyňského inventáře,
- používání pravidel správného stolování a společenského chování,
- příprava stolů na různé příležitosti (prostírání stolu k snídani, k obědu, k večeři, k slavnostním událostem), rozložení nádob a příborů.

5. Sebeobsluha (hygiena a oblékání)

- Rozvoj, upevňování a zkvalitňování činností souvisejících s osobní hygienou a oblékáním

6. Péče o oddělení

7. Péče o květiny

- zalévání, hnojení, pletí, přesazování, výzdoba odd. k jednotlivým příležitostem,

Součástí pracovní výchovy na oddělení jsou také různé exkurze a výlety, jejímž cílem je seznámit klienty s různými profesemi a pracovními činnostmi, s nároky, které kladou na pracovníka, s různými provozy. Další součástí je také ruční tvorba, jejímž cílem je zvládnutí různých tradičních i netradičních materiálů a poznávání jejich vlastností při výrobě předmětů na výstavy či drobných dárků, zvládnutí nových technik výroby - malování na sklo, ubrousková technika, krakelování, práce s pedigem atd.

3.5.2 Kazuistika č. 1

Dušan

Narozen: *1983

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace při spodní hranici, mírné autistické rysy

Rodinná anamnéza: otec: narozen v roce 1954, vyučen, pracuje jako truhlář

matka: narozena v roce 1957, základní vzdělání, nezaměstnaná

bratr: narozen v roce 1981, středně těžká mentální retardace, DMO

Rodina o něj projevuje zájem, posílá mu balíčky k svátku a k narozeninám, o letních prázdninách jezdí na týden domů.

Osobní anamnéza: Psychomotorický vývoj od počátku opožděn. Do svých 6 let žil v rodině, poté dva roky strávil v dětské psychiatrické léčebně a od roku 1991 žije v diagnostickém ústavu sociální péče. V lednu 1991 začal navštěvovat pomocnou školu (dnes označována jako základní škola speciální), v květnu 1991 osvobozen od školní docházky.

Dušan je milý, usměvavý chlapec, je samotářský. Je velice citlivý na změny, jakákoliv změna působí na Dušana velmi negativně, což se samozřejmě týká i učení. Naučit Dušana něco nového je velmi obtížné, ale na druhou stranu je Dušan velmi snaživý. Časté jsou také u Dušana výkyvy v chování a v činnostech. V kolektivu ostatních chlapců je bezkonfliktní.

Zhodnocení dovedností na začátku pozorování

Motorika

Dušan je mobilní, pracuje oběma rukama, pravou lépe. Úchop předmětů především dlaňový, pinzetový takřka nezvládá. Hrubá motorika je bez výraznějších odchylek. Jemná motorika s lehkými znaky organicity, výrazně postižena je grafomotorika. Činnosti jako je navlékání větších korálků na tkaničku, menších na vlasec a navlékání nitě do jehly Dušan nezvládá. Manipulace s nůžkami je velmi neobratná, stříhání mu činí velké potíže, nedovede stříhat podle okrajové čáry, složitější tvary nevystříhne. Postavení jednoduché konstrukce z kostek nebo plastelíny nezvládne. Tkaničku zaváže pouze s dopomocí, samostatně zvládne udělat uzel. Použití kladiva a hadru je nesprávné, neobratné.

Sebeobsluha

Stolování: Jí sám, vcelku nečistě. Špatná je manipulace s příborem, příbor drží obráceně, vidličku používá jako nůž a nůž jako vidličku, polévkovou lžící drží válcovým úchopem. Dovednosti jako je krájení pečiva, jeho mazání, loupání a krájení ovoce, uvaření čaje nebo kávy apod. Dušan nezvládá. Prostření stolu zvládá s dopomocí, musí být slovně

veden. Ochucování pokrmu nezvládá, neodhadne množství koření. Samostatné nalévání polévky nezvládá, ani nenaservíruje hlavní pokrm, neví jaké použít kuchyňské nástroje na nandání příloh, masa apod. Dodržování pravidel kulturního chování při stolování je pro Dušana také problém, jídlo hltá, padá mu zpět do talíře, chvílemi se až dáví, po jídle hlasitě krká, strká prsty do talíře. Přípravu jednoduché svačiny nezvládá ani při slovním vedení vychovatele.

Hygiena: Hygienické návyky jsou sice vytvořeny, ale nezvládá mytí vlasů a osušení celého těla. Holení a střihání nehtů nezvládá. Nepozná, kdy si musí dojít umýt pus, ruce, nemá zafixované pravidelné mytí rukou po každém použití WC. Často mívá spodní prádlo znečištěné stolicí, protože nedokáže správně použít toaletní papír. Na úpravu vlasů Dušan vůbec nedbá, nedokáže použít hřeben. Problém mu také činí nařazení vody na odpovídající teplotu při sprchování.

Oblékání: Sám se oblékne, svlékne, ale zapínání a rozepínání knoflíků, zdrhovadel, háčků nezvládá. Potřebuje nabádat k upravenosti, svlečené věci si po sobě neumí složit ani je nepověsí na ramínko. Nedokáže zvolit vhodné oblečení vzhledem k počasí nebo vzhledem k příležitostí (např. vycházka do lesa, návštěva restaurace, oblečení na ples). Péči o oblečení nezvládá, použité prádlo strká mezi čisté, nepozná, kdy je oblečení natolik špinavé, že už se musí vyprat, často nosí oblečení na ruby (hlavně ponožky a trička). Nedokáže zapnout pásek nebo přezku u bot.

Praktické dovednosti

Drobné opravy oděvů (ruční šití, přišití knoflíku), ruční praní drobného prádla Dušan nezvládá, stejně jako nezvládá žehlení a manipulaci se žehličkou. Manipulace s kuchyňskými spotřebiči a s myčkou je pro Dušana problematická. Mytí a utírání nádobí zvládne s dopomocí, je nutná pomoc při dávkování mycího prostředku, zvolení teploty a množství vody. Při stlání lůžka a úpravě přehozu je nutná pomoc vychovatele, zastýlání lůžka zvládá samostatně. Utírání prachu a vytírání zvládá s dopomocí, neobratně používá hadr, nedokáže zvolit správné čisticí prostředky. Míra samostatnosti je takřka nulová.

Řečové dovednosti

Slovní zásoba je velmi chudá, primitivní větná stavba, pomalé chápání i jednoduchých zadaných úkolů, objevují se u něj časté perseverace, echolálie z neporozumění situace, dotazy stereotypní. Slovní zásoba je velmi chudá hlavně z hlediska přídavných jmen, má naučené určité formulace, které používá stále dokola. Na otázky odpovídá jednoslovně, má nacvičené odpovědi. Dušan nezvládá podle pokynů vybrat obrázek, pojmenovat ukázaný obrázek, nevyjmenuje základní materiály, se kterými jsme pracovali (drát, plech, plast, karton), smysl

některých přídavných jmen mu zcela uniká. Řazení obrázků pod nadřazené pojmy nezvládne, nedokáže definovat slova ani popsat postup jednoduché činnosti. Při popisu obrázku vyjmenuje při opakovaném motivování max. 1 – 2 předměty na obrázku. Z barev zná pouze 3 názvy, adekvátně je však nepřihádá.

Zhodnocení dovedností na konci pozorování

Motorika

U Dušana byl zaznamenán velký pokrok v jemné motorice. Jeho dovednosti při navlékání, manipulaci s jehlou, s nůžkami byly na počátku velmi špatné. V současné době dovede navléknout nit do jehly, udělat uzel, stříhat textil, i když držení nůžek je nadále patologické. Zvládne již stříhání podle okrajové čáry, i když je stříhání nadále velmi nepřesné, začal vystřihovat složitější tvary. Zvládá také některé základní manuální dovednosti při práci s jednoduchými materiály a pomůckami jako např. práce s modelovací hmotou (zvládá tvoření kuliček a vykrajování), práce s přírodninami, práce s papírem (stříhání, lepení). Ovládá pinzetový úchop, i když je křečovitý a byl při něm zaznamenán třes rukou. Postaví jednoduchou konstrukci z kostek i z jednoduché stavebnice. Největší pokrok v této oblasti jsme zaznamenali při rozvoji dovednosti zavazování tkaničky. Dušan zvládl uzel, ale už nedovedl udělat kličku, v současné době zvládá zavazování tkaniček zcela samostatně a vcelku obratně. Také se zlepšilo používání kladiva, kdy Dušan zvládá manipulaci s kladivem, zatluče hřebík.

Sebeobsluha

Stolování: Velký pokrok jsme vyzorovali při manipulaci s příborem, kdy se Dušan naučil držet vidličku v levé ruce a nůž v pravé ruce, polévkovou lžící drží sice správně, ale manipulace s ní působí velice neobratně. Největší pokrok v této oblasti se u Dušana projevil při manipulaci s holícím strojkem a při holení. V současné době je Dušan schopen zapojit elektrický holící strojek do zásuvky, pustit ho a oholit se. Samostatně si namaže chleba, i když si nedokáže rozdělit pomazánku. Např. dostane dva trojúhelníčky sýra na dva krajíce chleba, ale on oba trojúhelníčky namaže na jeden krajíc a druhý jí suchý. Dokáže si rozkrojit jablko a samostatně si uvařit kávu, odhadne správné množství kávy a cukru. Prostření stolu ke snídani, obědu a k večeři zvládá zcela samostatně. Nalije si polévku, došlo ke zlepšení při dodržování pravidel kulturního chování při stolování, již nestrká prsty do talíře a podařilo se odbourat i hlasité krkání během jídla i po jídle.

Hygiena: V hygieně je také patrný výrazný pokrok, zejména při mytí vlasů, které Dušan provádí zcela samostatně, správně si aplikuje na hlavu šampon a důkladně si ho vymyje

z vlasů. Samostatně zvládne i osušení celého těla. Holení zvládá zcela samostatně, sám si stojek zapojí do zástrčky, pustí a oholí se. U Dušana došlo k zafixování návyku mytí rukou po každém použití WC. Ke zlepšení došlo v péči o vlasy, Dušan ví, že když má vlasy ráno přeležené, tak si je namočí a učeše, správně používá hřeben. Samostatně zvládne nařazení vody na odpovídající teplotu při sprchování.

Oblékání: Dušan zvládá zapínání a rozepínání knoflíků, zdrhovadel i háčků a patentů. Naučil se skládat věci, i když ještě nezvládá správnou techniku skládání, věci spíše smotává, naučil se pověsit si věci na ramínko. Na ramínko zvládne pověsit košili, bundu, ale kalhoty na ramínko zvláště namotává. Dokáže zvolit vhodné oblečení vzhledem k počasí nebo vzhledem k příležitosti (např. vycházka do lesa, návštěva restaurace, oblečení na ples).

Praktické dovednosti

Dušan zvládá techniku ručního praní drobného ošacení, ale neodhadne množství pracího prostředku ani aviváže. Utírání prachu a vytírání zvládá zcela samostatně, zlepšilo se i používání hadru, Dušan ho správně rozloží a nandá na koště. Správně zvolí čisticí prostředky na úklid, ale neodhadne množství, které k úklidu potřebuje. Dušan se naučil zacházet s rychlovarnou konvicí, umí jí zapnout, napustit do ní vodu, po vypnutí jí správně umístí mimo podstavec. Mytí a utírání nádobí zvládne samostatně, pomoc potřebuje při dávkování mycího prostředku. Stlaní lůžka a úpravu přehozu zvládá zcela samostatně.

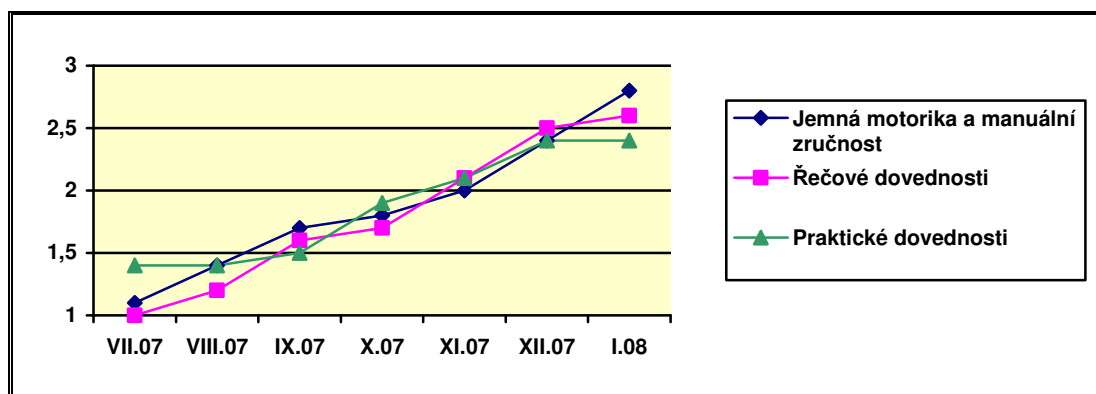
Řečové dovednosti

V oblasti řečových dovedností došlo k rozvoji především pasivní slovní zásoby. Dušan se naučil pojmenovávat materiály, nářadí, pomůcky, se kterými se v průběhu pracovní výchovy pracovalo, aktivně je však ve své mluvě příliš nepoužívá, ale zná je a dokáže je pojmenovat, když je uvidí ve skutečnosti i na obrázku. Na počátku pozorování znal pouze 3 názvy barev, v současné době zná názvy pěti barev, z nichž dokáže adekvátně přiřadit červenou a modrou.. Je schopen definovat některá slova v termínu použití i v materiálech (např. ví, že židle se vyrábí ze dřeva a že slouží k sezení), také pojmenuje některé činnosti (např. pozná truhláře a řekne, že řeže dřevo a vyrábí nábytek). Dušan zvládá podle pokynů vybrat obrázek.

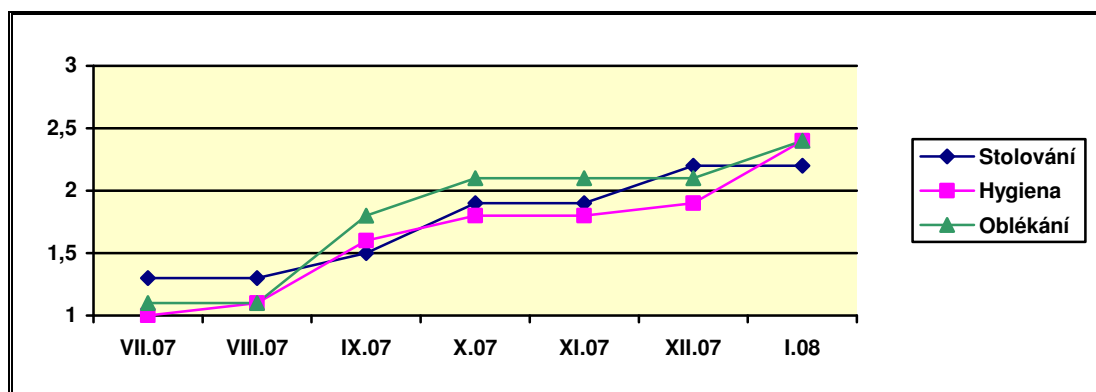
Tabulka č. 4 – Dušan – průměrné hodnocení jednotlivých dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Dovednosti a návyky	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Jemná motorika a manuální zručnost	1,1	1,4	1,7	1,8	2	2,4	2,8
Řečové dovednosti	1	1,2	1,6	1,7	2,1	2,5	2,6
Praktické dovednosti	1,4	1,4	1,5	1,9	2,1	2,4	2,4
Sebeobsluha - stolování	1,3	1,3	1,5	1,9	1,9	2,2	2,2
Sebeobsluha – hygiena	1	1,1	1,6	1,8	1,8	1,9	2,4
Sebeobsluha - oblékání	1,1	1,1	1,8	2,1	2,1	2,1	2,4

Graf č. 1- Dušan– průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti jemné motoriky, řečových dovedností a praktických dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Graf č. 2- Dušan –průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti sebeobsluhy – červenec 2007 – leden 2008

3.5.3 Kazuistika č. 2

Tomáš

Narozen: *1983

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace, hyperkenetické projevy, porucha koncentrace pozornosti

Rodinná anamnéza: otec: narozen v roce 1959, zdrav, pracuje jako opravář zemědělských strojů

matka: narozena v roce 1962, zdráva, pracuje jako sekretářka

sourozenci: bratr narozen v roce 1981, zdrav;

sestra narozena v roce 1987, zdráva

Rodiče jsou rozvedeni, matka o chlapce projevuje zájem, během roku si ho bere 3x domů, pobyty doma trvají týden.

Osobní anamnéza: Ranný vývoj lehce opožděn, od 2 do 3 let navštěvoval mateřskou školu, poté od 4 do 6 let zvláštní mateřskou školu, v roce 1989 umístěn do dětské psychiatrické léčebny, odtud převeden na trvalý pobyt do diagnostického ústavu sociální péče. V roce 1990 byl zbaven způsobilosti vzdělávat se.

Osobnost nezralá, se znaky tendence k impulzivitě, hyperkynetický, výraznější projevy emotivity (spojené s potřepáváním rukama). V kontaktu s ostatními klienty na oddělení bez konfliktů. U činnosti dlouho nevydrží, činnosti střídá, i ty, které si vybere sám. Tomáš je snaživý a poměrně ctižádostivý, je zvědavý.

Zhodnocení dovedností na začátku pozorování

Motorika

Chodí samostatně, chůze je klátivá, celkově menší obratnost, nedaří se sladit pohyby HK a DK, jemná motorika je méně zručná, snižená je vizuomotorická koordinace. Návlek je pomalejší, nezručný, užívá spíše levou ruku. Navlékání korálů na tkaničku zvládá Tomáš s dopomocí, navlékání korálků na vlasec a navlékání nitě do jehly nezvládá, je zde patrná neobratnost. Při manipulaci s nůžkami je nutná pomoc, neví jak nůžky držet a jak s nimi zacházet, nezvládá stříhání podle okrajové čáry, zvládne vystříhnout jednoduchý tvar, ale velmi nepřesně. Postavení jednoduché konstrukce z kostek nebo stavebnice je pro Tomáše problém, vyžaduje slovní vedení a i tak u těchto úkolů selhává, stavby jsou velice nepřesné. Zavazování tkaničky u boty zvládá samostatně, ale uvazování tkalounu u monterkových

kalhot nezvládá. Navléknout gumu do kalhot nedokáže, kladivo dokáže použít, ale velice neobratně, hřebík nezatluče. Používání hadru je neobratné.

Sebeobsluha

Stolování: Příbor používá bez problémů, i když použití je neobratné, maso nožem nekrají, ale odtrhává ho. Při stolování se sám neobslouží, pečivo si nenamaže. Nedokáže použít nůž, ovoce si neoloupe ani nenakrájí. Nedokáže si dochutit pokrm, neodhadne správné množství dochucovacích prostředků, nedokáže připravit jednoduchou svačinu. Samostatně zvládne nalití polévky, ale hlavní jídlo si nenaservíruje. Dodržování pravidel spol. chování je pro Tomáše obtížné, při jídle srká, často mívá jídlem znečištěné oblečení, ruce si po jídle utírá do oblečení.

Hygiena: Oblast hygienických návyků je osvojena, ale je nutný dohled nad jejím vykonáváním. Nezvládne ostříhat si nehty, oholit se, nedokáže se dobře osušit, ani pořádně nedokáže použít ručník, ručník si nerozloží, ale zmačká ho do koule, kterou se pak utírá. Mytí rukou po každém použití WC není zafixováno, sám se umyje, ale nezvládá mytí vlasů. Nesprávně používá toaletní papír, prádlo často mívá znečištěné stolicí. Nezvládá naředění vody na odpovídající teplotu. Na úpravu účesu vůbec nedbá, hřeben použije pouze, když je upozorněn vychovatelem.

Oblékání: Tomáš se samostatně oblékne i svlékne, včetně zapínání a rozepínání zdrhovadel, nezvládá zapínání knoflíků u poklopce montérových kalhot a nezapne si pásek u kalhot. Nezvládá skládání oblečení, nechává ho volně pohozené na křesle nebo ve skříni. S dopomocí zvládá vybrat si oblečení vzhledem k počasí a vzhledem k příležitosti. U oblečení často nerozliší přední a zadní část, často nosí trička a ponožky naruby.

Praktické dovednosti

Praktické dovednosti týkající se práce v kuchyni jako je mytí a utírání nádobí, manipulace s rychlovarnou konvicí a mikrovlnkou, manipulace s myčkou, Tomáš samostatně nezvládá nebo je zvládne za pomoci vychovatele. Ruční praní drobného prádla nezvládá, nezvládá ani ošetření rány. Ustlání a zastlání lůžka zvládne s dopomocí vychovatele. Tomáš se zapojuje do pomocných činností v rámci oddělení, ví, jaký úkon má provést, provede ho však nedbale, občas pomalu, jindy zase překotně rychle.

Řečové dovednosti

Slovní zásoba je velmi chudá, obsahově i formálně jsou odpovědi chudé – dvou až tří slovné celky. Porozumí běžným pokynům, obtíže mu činí rozlišení jednotlivých částí pokynu, pokud je instrukce složitější, ztrácí se. Pokud je mu poskytnuta slovní nápověda, dokáže vybrat obrázek, pojmenovat ho. Základní barvy nepojmenuje, ze základních materiálů, které

se dají použít při výrobě nejrozličnějších předmětů vyjmenuje pouze dřevo, z nářadí zná pouze kladivo a šroubovák, ostatní nářadí, které je mu ukázáno nezná. Smysl některých přídavných jmen vůbec nechápe, nechápe ani nadřazené pojmy. Slova dokáže definovat podle použití, podle materiálu nikoliv. Postup u jednoduché činnosti nepopíše.

Zhodnocení dovedností na konci pozorování

Motorika

Současný stav v této oblasti je u Tomáše následující: dovede navléknout nit do jehly, udělat uzal. Manipulace s nůžkami se zlepšila, zpočátku Tomáš nedokázal stříhat podle okrajové čáry, stříhal nepřesně jednoduché tvary (trojúhelník, čtverec, kolečko), v současné době dokáže vystříhnout nepřesně i tvary složitější (hvězdička, kytička), stříhat textil. Zvládá také základní manuální dovednosti při práci s jednoduchými materiály a pomůckami jako např. práce s modelovací hmotou (zvládá válet, koulet, uštipovat modelovací hmotu, vykrajovat), práce s přírodninami, práci s papírem (stříhání, skládání), práce s kartonem (pomocí modelářského nože vyřízne nepřesně předkreslený jednoduchý tvar). Správně používá kladivo a dokáže zatlouct i hřebík, s menší dopomocí zvládne navléknout gumu do kalhot, tkaloun do pracovních kalhot.

Sebeobsluha

Stolování: K rozvoji došlo v používání nože ke krájení pečiva a při loupání ovoce. Při stolování se dokáže obsloužit, nalije si nápoj, čistě, namaže si pečivo. V případě, že jsou připraveny suroviny, dokáže pod vedením vychovatele připravit jednoduchou svačinu. Tomáš dokáže samostatně rozkrojit pečivo, pomeranče loupe pomocí nože a jablka pomocí škrabky. Zcela samostatně prostře stůl ke snídani, obědu, k večeři. Zlepšila se i úroveň stolování, při jídle již nesrká, neutírá si ruce během jídla do oblečení, ale když zjistí, že si ruce umazal, jde si je umýt do koupelny.

Hygiena: Tomáš se naučil samostatně si stříhat nehty na rukou, zatím zvládne ostříhat si nehty na levé ruce. Holení zvládá zcela samostatně elektrickým holícím strojkem, strčí ho do zásuvky, zapne a oholí se. Dokáže si také dobře osušit celé tělo, správně použije ručník. Samostatně zvládá mytí vlasů, včetně aplikace šamponu a jeho následné vymytí. Samostatně zvládá úpravu vlasů, hřeben používá automaticky každé ráno.

Oblékání: Skládání oblečení zvládá Tomáš samostatně, ale ještě nemá zcela osvojené správné techniky skládání, oblečení spíše různě smotává. Naučil se navlékat pásek do kalhot a zapnout ho. Samostatně je schopen zvolit si oblečení vzhledem k příležitosti.

Praktické dovednosti

Tomáš zvládne jednoduché opravy svého ošacení, zejména přišítky knoflíku. V oblasti péče o prádlo došlo ke zlepšení - Tomáš je schopen roztřídit špinavé a čisté prádlo, špinavé prádlo automaticky ukládá do koše na špinavé prádlo. Přepere drobné věci jako ponožky či slipy, ale neodhadne množství pracího prostředku. Je schopen poskytnout první pomoc při drobném říznutím nožem, ví, že se rána musí opláchnout vodou, dezinfekcí a zalepit náplastí. Zvládá manipulaci se žehličkou, ví kde se nastavuje teplota a kudy se do žehličky dolévá voda, zvládne vyžehlit kapesníky, ale nedokáže nastavit odpovídající teplotu. Naučil se zacházet s rychlovarnou konvicí, umí jí zapnout, napustit do ní vodu a po vypnutí jí postaví mimo podstavec. Mytí a utírání nádobí zvládá zcela samostatně, odhadne i množství mycího prostředku, ustlání lůžka a zastlání lůžka zvládá zcela samostatně, včetně povlékání lůžkovin. Zvládne otevřít myčku, uložit do ní nádobí a zavřít ji.

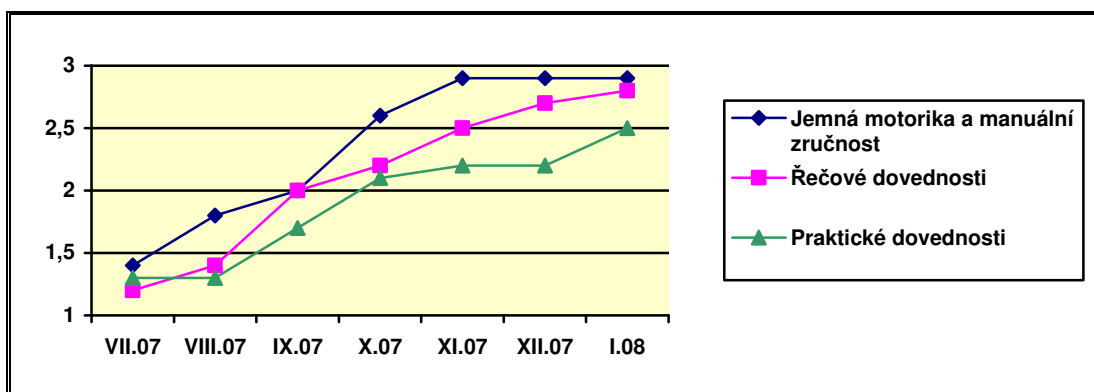
Řečové dovednosti

V této oblasti jsme zaznamenali velký pokrok. Tomáš dokáže bez nápovědy vybrat obrázek, pojmenovat ukázaný obrázek. Pojmenuje všechny základní barvy, u některých barev dokonce i jejich odstíny. Dokáže vyjmenovat různé druhy materiálů, které můžeme použít na výrobu různých předmětů (karton, plast, pletivo, bambus, některé druhy látek a tkanin – pytlovina, plyš), i je správně pojmenuje, když jsou mu ukázány. Dokáže pojmenovat základní nářadí (šroubovák, kladivo, kleště, brusný papír, tavná pistole, kombinačky), dokáže říct, jak je použít. Zvládá řazení některých věcí pod nadřazené pojmy (nábytek, ovoce, zelenina). Některá slova dokáže definovat jak podle materiálu, tak podle použití.

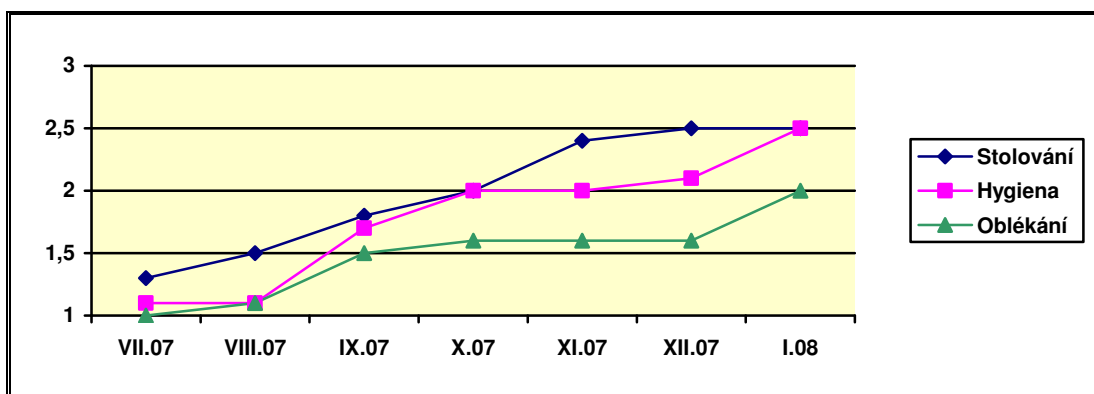
Tabulka č. 5 – Tomáš – průměrné hodnocení jednotlivých dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Dovednosti a návyky	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Jemná motorika a man. zručnost	1,4	1,8	2	2,6	2,9	2,9	2,9
Řečové dovednosti	1,2	1,4	2	2,2	2,5	2,7	2,8
Praktické dovednosti	1,3	1,3	1,7	2,1	2,2	2,2	2,5
Sebeobsluha - stolování	1,3	1,5	1,8	2	2,4	2,5	2,5
Sebeobsluha - hygiena	1,1	1,1	1,7	2	2	2,4	2,5
Sebeobsluha - oblékání	1	1,1	1,5	1,6	1,6	1,6	2

Graf č. 3 - Tomáš – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti jemné motoriky, řečových dovedností a praktických dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Graf č. 4 - Tomáš – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti sebeobsluhy - červenec 2007 – leden 2008

3.5.4 Kazuistika č. 3

Karel

Narozen: *1979

Diagnóza: lehká až středně těžká mentální retardace, DMO (spastická levostranná hemiparéza)

Rodinná anamnéza: otec: narozen 1946, zemřel

matka: narozena v roce 1956, zemřela

sourozenci: 2 bratři, narozeni v roce 1975 a 1978, zdraví

Osobní anamnéza: Od prvních fází života byly v duševním stavu chlapce pozorovány známky mentální retardace. Do čtyř let žil v rodině, poté umístěn v ústavním zařízení, navštěvoval zvláštní školu do 4. ročníku, učení nezvládal, proto v roce 1991 osvobozen od povinnosti školní docházky. Karel je emočně spíše labilní, odolnost k zátěži nízká, pracovní

tempo pomalejší a zbrklé, někdy vztahovačný, negativistický, rád na sebe upoutává pozornost. Je velmi zvědavý. Pohybové omezení obtížně akceptuje, tato skutečnost ovlivňuje jeho sebehodnocení, sebevědomí.

Rodina o chlapce po celou dobu, co je v diagnostickém ústavu sociální péče, neprojevila žádný zájem.

Zhodnocení dovedností na začátku pozorování

Motorika

Lokomoce samostatná, chůze nápadná, kulhavá. Končetiny levé poloviny těla mají omezenou hybnost. Dle toho rovněž omezená hrubá motorika, jemná motorika dobrá u pravé ruky, levá málo obratná, levou ruku příliš nepoužívá, ulevuje jí. Zvládá navlékání velkých korálů na tkaničku, navlékání korálků na vlasec na navlékání nitě do jehly zvládl s dopomocí. Manipulaci s nůžkami zvládá, správně je drží, ale vystřihování je velmi neobratné, nedokáže stříhat podle okrajové čáry, nepřesně vystřihne jednoduchý obrázek, složité tvary se mu vystřihnout nedařilo. Tkaničku zaváže s dopomocí, navlékání gumy do kalhot nezvládl. Použití kladiva je správné, zručné, samostatně zatluče hřebík.

Sebeobsluha

Stolování: Karel jí pouze lžící, manipulaci s příborem nezvládá. Při stolování se sám obslouží, nalije si nápoj, namaže pečivo. Loupání a krájení ovoce nezvládá. Pod vedením vychovatele připraví jednoduchou svačinu. Samostatně si uvaří čaj nebo kávu. Bez problémů prostře stůl ke snídani, k obědu, k večeři. Ochucování pokrmů nezvládá, pokrm si pokaždé překoření, přesolí, nedokáže odhadnout správné množství dochucovacích prostředků. Dodržování pravidel spol. chování nezvládá, jídlo hltá, padá mu zpět do talíře, mluví s plnou pusou, často sahá rukama do talíře (maso si nekrájí, ale bere ho do ruky a ukusuje).

Hygiena: Karel nezvládá stříhání a pilování nehtů. Holení elektrickým holicím strojkem zvládá zcela samostatně. Pravidelné provádění hygieny není zafixované. Ostatní úkony týkající se hygieny zvládá zcela samostatně (umyje se, včetně vlasů, správně používá toaletní papír, naředí si vodu na odpovídající teplotu).

Oblékání: Zapínání a rozepínání zdrhovadel a háčků Karel nezvládá, také nezvládá skládání oblečení a věšení na ramínko, oblečení nechává položené na křesle na hromádce nebo ho pohodí do skříně. Zapnutí pásku u kalhot a knoflíků u poklopce monterkových kalhot nezvládá. Zvolení oblečení vzhledem k počasí nebo k příležitosti zvládá s dopomocí.

Praktické dovednosti

Drobné opravy oděvů (ruční zašití a přišívání knoflíku zvládne s dopomocí), ruční praní drobného prádla zvládne pokud je veden vychovatelem, nezvládá správnou techniku ručního praní. Bez problémů manipuluje s rychlovarnou konvicí, manipulaci s mikrovlnou troubou nezvládá. Utírání prachu zvládá bez problémů, vytírání zvládá za použití mopu, nezvládá manipulaci s hadrem. Udržování pořádku a čistoty pracovních ploch nezvládá, nemá zafixovaný návyk, že po každé práci si musí uklidit nářadí, očistit pracovní plochu apod. Zvládá otevřít myčku, uložit do ní nádoby a zavřít jí. Pustit jí zatím nedokáže. Ustlání a zastlání lůžka zvládá samostatně. Žehlení prádla a oděvů nezvládá.

Řečové dovednosti

Komunikuje verbálně i neverbálně. Vyjadřuje se pomocí souvětí s použitím poměrně různých spojovacích výrazů. Slovní zásobu má na velmi dobré úrovni, dovede podle pokynu vybrat obrázek, popíše obrázek, pojmenuje základní barvy i jejich odstíny, zná různé druhy nářadí, pojmenuje vnímané činnosti, chápe smysl některých přídavných jmen. Dokáže definovat slova podle použití i podle materiálu. Problém mu činí zařadit obrázky pod nadřazené pojmy.

Zhodnocení dovedností na konci pozorování

Motorika

U Karla došlo k rozvoji jemné motoriky pravé ruky, ale i levé ruky, kterou se naučil používat k přidržování předmětů, pomůcek. Samostatně zvládá navlékání drobných korálků na vlasec a navlékání nitě do jehly a udělání uzlíku. Zlepšila se i manipulace s nůžkami, dovede vystříhnout jednoduché tvary podle okrajové čáry, vystřihne i složitější tvary, ale nepřesně. Samostatně dokáže navléknout gumu do kalhot .

Sebeobsluha

Stolování: Karel se naučil při jídle používat vidličku. Naučil se loupat a krájet ovoce, používá při tom kuchyňské prkénko, na které si ovoce položí, přidrží si ho levou rukou a pravou rukou ovoce krájí, okrajuje. Samostatně připraví jednoduchou svačinu, připraví si suroviny (např. zvládne udělat česnekovou pomazánku – ví, že tam přijde tavený sýr, trochu másla a česnek, rybí pomazánku). Zvládá i ochucování pokrmu, odhadne množství koření. Zlepšilo se i chování při stolování: nesahá do talíře rukama a nemluví s plnou pusou.

Hygiena: Zlepšení jsme zaznamenali při stříhání nehtů, Karel zvládá samostatné stříhání nehtů, zatím pouze u levé ruky. Podařilo se u něj zafixovat návyk pravidelného mytí rukou po použití WC, po práci, ranní a večerní čištění zubů.

Oblékání: Karel se naučil skládat prádlo a věšet ho na ramínko a uklidit do skříně. Naučil se zapínat pásek u kalhot. Zvolení oblečení vzhledem k počasí nebo k příležitosti zvládá s dopomocí.

Praktické dovednosti

Na začátku pozorování se Karel učil používat žehličku, ale nedokázal odhadnout správnou teplotu. V současné době ví, že rifle se žehlí na vysokou teplotu a košile na nízkou teplotu, zvládá žehlení kapesníků. Také se naučil zacházet s tavnou pistolí a ví, jak s ní pracovat, aby se nepopálil. Zvládá obsluhu mikrovlnné trouby, sníží nebo zvýší výkon, ohřeje si jídlo nebo nápoj. Dokáže i zvolit vhodný program u myčky na nádobí. Dokáže poskytnout první pomoc při drobném poranění (říznutí, popálení). Zvládne přišítí knoflíku, i když přišítí působí velmi neesteticky. Je schopen přeprat v ruce drobné oděvy (slipy, ponožky), odhadne správné množství pracího prostředku. Naučil se vytírat za pomoci hadru a koštěte. Osvojil si také udržování pořádku při práci i po práci, po každé práci si své pracovní místo uklidí.

Řečové dovednosti

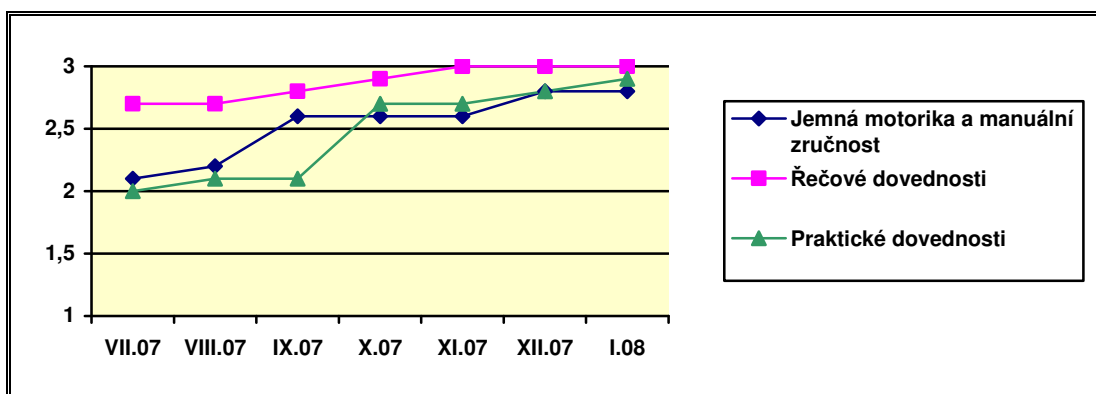
Velký pokrok jsme zaznamenali v rozvoji slovní zásoby, a to i přesto, že na počátku pozorování byla jeho slovní zásoba na velmi dobré úrovni. Karel je velmi bystrý a vše co se týká pracovní výchovy, ho velmi zajímá. Jeho velkým koníčkem je rozebírání nejrůznějších věcí, jejich montování. Zajímá se jak o mužské, tak i ženské práce. Pojmenuje nářadí, pomůcky, materiály, barvy, atd., užívá správné technické názvosloví.

Tabulka č. 6 – Karel – průměrné hodnocení jednotlivých dovedností – červenec 2007 – leden 2008

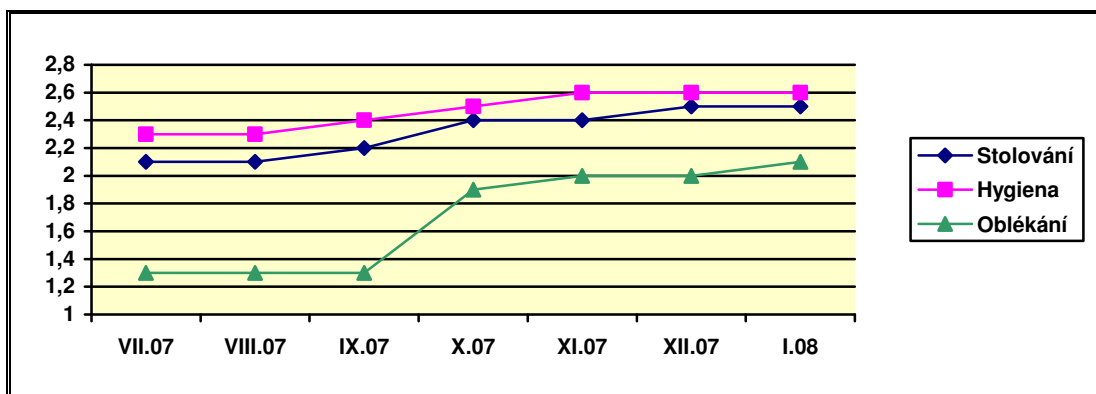
Dovednosti a návyky	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Jemná motorika a manuální zručnost	2,1	2,2	2,6	2,6	2,6	2,8	2,8
Řečové dovednosti	2,7	2,7	2,8	2,9	3	3	3
Praktické dovednosti	2	2,1	2,1	2,7	2,7	2,8	2,9
Sebeobsluha - stolování	2,1	2,1	2,2	2,4	2,4	2,5	2,5
Sebeobsluha - hygiena	2,3	2,3	2,4	2,5	2,6	2,6	2,6
Sebeobsluha - oblékání	2,1	2,2	2,6	2,6	2,6	2,8	2,8

Graf č. 5 - Karel – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti jemné motoriky, řečových dovedností a praktických dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Graf č. 6 - Karel – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti sebeobsluhy - červenec 2007 – leden 2008

3.5.5 Kazuistika č. 4

David

Narozen: *1980

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace (v úrovni horního pásma STMR), DMO (dětská mozková obrna - spastická lehká kvadruparéza)

Rodinná anamnéza: otec: narozen v roce 1951, zdravý, vyučen, zásobovač

matka: narozena v roce 1958, zdravá, vyučena, pracuje jako úřednice

sestra: narozena v roce 1993, zdravá, studuje

Osobní anamnéza: Kolem prvního roku patrná retardace ve vývoji, od roku 1988 navštěvoval zvláštní školu, učivo téměř nezvládal a v roce 1996 vyšel 7. třídu a tím docházku do zvláštní školy ukončil. Od narození David vyrůstá v úplné rodině.

David je většinou dobře naladěný, usměvavý a přizpůsobivý. Osobnost nezralá, neurotické rysy, nejistá se sníženým sebehodnocením.

Zhodnocení dovedností na začátku pozorování

Motorika

Chůze toporná, s předklonem, naprosto selhává koordinace horních končetin a dolních končetin. Zvládá navlékání velkých korálků na tkaničku, ale neobratně, navlékání drobných korálků na vlasec a navlékání nitě do jehly nezvládá. Manipulace s nůžkami je velmi neobratná, vystřihává pravou rukou, otáčí nůžkami, vystřihává nepřesně, nezvládá stříhat podle okrajové čáry. Tkaničku u bot zaváže zcela samostatně, ale nezvládá zavazování tkalounu u montérek. Gumu do kalhot nenavlékne, nedokáže použít kladivo, použití hadru je neobratné, při ždímání hadr smotává do koule a tu se pak snaží vyždímat, stejně tak při mytí bot. Málo zručný. Hrubá i jemná motorika jsou méně obratné.

Sebeobsluha

Stolování: David správně používá příbor, bez obtíží, sám se dokáže při stolování obsloužit (naliže si nápoj, čistě), namaže si pečivo. Nezvládá používání nože ke krájení pečiva, k loupání nebo ke krájení ovoce. Nezvládne připravit jednoduchou svačinu, ví jak uvařit kávu, čaj nebo kakao, ale prakticky tyto činnosti nezvládá, neodhadne množství kávy, kakaa nebo cukru, neodhadne ani množství vody nebo mléka. Na uvaření jedné kávy napouští plnou rychlovarnou konvici. Prostře stůl k různým příležitostem (k obědu, k večeři, k snídani). Dochucení pokrmu nezvládá, neodhadne množství dochucovacích prostředků. Samostatně si naliže polévku, s pomocí zvládne naservírovat hlavní pokrm. Dodržuje pravidla společenského chování při stolování.

Hygiena: V oblasti hygienických návyků je David plně sebeobslužný. Nezvládá pouze dvě činnosti týkající se této oblasti a těmi jsou: stříhání nehtů a úprava účesu. David nesprávně používá hřeben, zvládne si učesat vlasy na přední části hlavy, na zadní části hlavy hřeben otáčí a češe se stranou bez zoubků. Vlasy si učeše až když je upozorněn vychovatelem, sám na úpravu účesu nedbá.

Oblékání: David nezvládá skládání oblečení, oblečení nechává položené na křesle nebo ho věší na ramínko. U některého oblečení má problém s rozlišením přední a zadní části, takže se stává, že má někdy obráceně tričko, tepláky. Nerozliší přední a zadní část, pokud tam není cedulka, potisk nebo nějaký obrázek. Nedovede zapnout knoflíky u poklopce pracovních kalhot. Péči o oblečení také nezvládá, nezvládne vykartáčovat si kalhoty, když má oblečení mokré, nedává ho sušit, ale strká ho do skříně mezi čisté a suché věci.

Praktické dovednosti

Činnosti spojené se šitím, vařením apod. nezvládá. Péče o prádlo jako např. jeho drobné opravy také nezvládá. Je zde potíže se zapamatováním si posloupnosti jednotlivých kroků při

požadovaných činnostech. Manipulaci se žehličkou a žehlení nezvládá. Dovede zacházet s rychlovarnou konvicí, s mikrovlnou troubou a s myčkou zacházet neumí. Utírání prachu a vytírání zvládá, ale velmi neobratně používá hadr. Mytí nádobí a jeho utírání zvládá bez problémů. Při ustlání a rozestlání lůžka vyžaduje pomoc, hlavně při navlékání prostěradla na lůžko. Ve vztahu k práci je pomalý, pracovní výkon vždy provede, pokud ví, jak se to dělá a má dostatečný zácvik. David je chlapec, který pravidelně na víkendy odjíždí domů. Rodina ho opečovává více než nutně vyžadují jeho schopnosti.

Řečové dovednosti

Slovní zásoba je chudá. Vyjadřuje se v jednoduchých větách, abstraktní kategorie neužívá (ovoce, zelenina atd.), nezvládá řazení obrázků pod nadřazené pojmy. David dokáže podle pokynu vybrat obrázek, pojmenovat obrázek, pojmenuje základní barvy i některé jejich odstíny. Z náradí pojmenuje pouze šroubovák a kladivo, ostatní náradí nezná. Se slovní nápovědou popíše vnímané činnosti (např. co dělají švadleny, pradelny, truhlář...), chápe smysl určitých přídavných jmen, dokáže definovat slova podle použití nebo podle materiálu. S pomocí popíše i postup jednoduché činnosti.

Zhodnocení dovedností na konci pozorování

Motorika

U Davida došlo ke zlepšení manipulace s nůžkami, vystřihává nepřesně jednoduché i složitější tvary, nůžky drží křečovitě, ale drží je správně a neotáčí je. Navléká drobnější korále na vlasec, dovede navléknout nit do jehly, udělat uzel. Při práci s modelovací hmotou používá techniky práce – hnete, válí, ubírá a přidává hmotu, spojuje. Naučil se zavazovat tkaloun u montérek na kličku. Gumu do kalhot navlékne s dopomocí. Naučil se manipulovat s kladivem, dokáže zatlouct hřebík. Zlepšilo se i používání hadru, hadr již nesmotává do koule, ale rozloží si ho.

Sebeobsluha

Stolování: David se naučil používat nůž ke krájení pečiva (zvládne rozkrojit rohlík nebo housku, s krájením chleba má stále potíže), rozkrojí si ovoce. Pokud má připravené ingredience, tak zvládne připravit jednoduchou svačinu, ale potřebuje dohled vychovatele, není si jistý. Samostatně si zvládne uvařit kávu, odhadne množství vody, ví kolik si má dát lžiček kávy i cukru. Zvládá dochucení pokrmu, ví, že stačí párkrát zatřepat se slánkou. Samostatně si nalije polévku zvládne naservírovat hlavní pokrm, použije správné kuchyňské nádobí, přiměřené množství přílohy a omáčky.

Hygiena: V oblasti hygienických návyků došlo ke zlepšení u obou oblastí, které byly pro Davida problematické. Naučil se stříhat nehty, i když si je stříhá velmi neobratně, zvládne si ostříhat nehty u levé ruky. Také došlo k zafixování návyku pravidelného česání každé ráno, David ví, že když má vlasy přeležené, že si je má namočit a učesat, nesprávné česání zadní části je natolik zafixované, že se ho zatím nepodařilo odbourat.

Oblékání: David se naučil skládat oblečení, i když technika skládání není dostatečně osvojena, oblečení spíše zabalí, smotá. Naučil se zapínat knoflíky u poklopce pracovních kalhot. A také se naučil rozlišovat přední a zadní část oblečení, u trička ví, že přední díl je u krku více vykrojený. Naučil se také, že jakmile má oblečení mokré, nechá ho rozložené např. na křesle nebo ho dá na topení.

Praktické dovednosti

David se naučil přišít knoflík, i když přišívání je velmi neobratné, čemuž odpovídá i výsledek David zvládá manipulaci se žehličkou, ví kudy se do ní lije voda, že voda nesmí přesáhnout rysku, ví kde se nastavuje teplota, je schopen samostatně vyžehlit jednoduché prádlo např. kapesník, ale teplotu zatím správně nenastaví. Zvládá zacházení s myčkou, umí ji otevřít, uložit do ní nádobí, zavřít, ví jaký program použít pro umytí nádobí po svačině, po obědě, ale samostatně ji nezvládne zapnout. Používání hadru se také zlepšilo, při mytí obuvi se naučil si hadr rozložit. Stlaní a rozestlání lůžka zvládá zcela samostatně. Také se u Davida zrychlilo pracovní tempo.

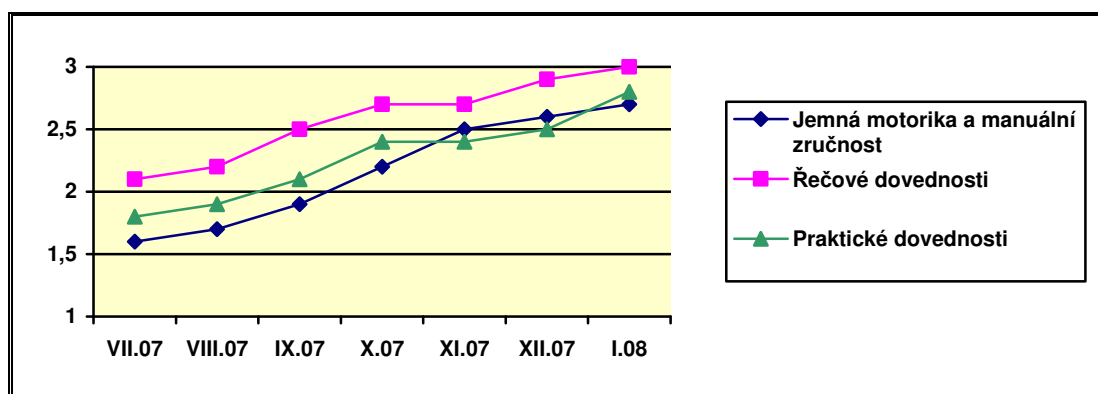
Řečové dovednosti

U Davida došlo k rozvoji slovní zásoby i o abstraktní kategorie (ví, že jablka a hrušky jsou ovoce, mrkev, okurka, že je zelenina atd.), zvládá řazení obrázků pod nadřazené pojmy. Došlo také k obohacení slovní zásoby o nářadí a materiály, se kterými se David v průběhu pracovní výchovy setkal. Vyjmenuje základní materiály, vyjmenuje více jak pět druhů nářadí. Samostatně popíše vnímané činnosti (např. co dělají švadleny, pradleny, truhlář...),. Samostatně popíše postup u jednoduché činnosti, např. čištění obuvi, ví, že nejdříve si boty musí umýt, nechat je uschnout, pak nakrémovat a nakonec vykartáčovat, tímto způsobem se naučil organizovat si některé činnosti.

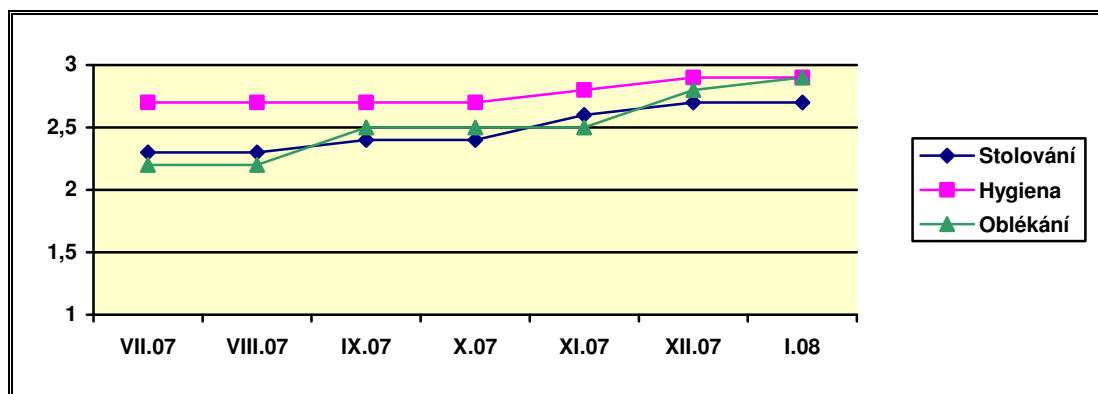
Tabulka č. 7 – David – průměrné hodnocení jednotlivých dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Dovednosti a návyky	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Jemná motorika a manuální zručnost	1,6	1,7	1,9	2,2	2,5	2,6	2,7
Řečové dovednosti	2,1	2,2	2,5	2,7	2,7	2,9	3
Praktické dovednosti	1,8	1,9	2,1	2,4	2,4	2,5	2,8
Sebeobsluha - stolování	2,2	2,2	2,5	2,5	2,6	2,7	2,7
Sebeobsluha - hygiena	2,7	2,7	2,7	2,7	2,8	2,9	2,9
Sebeobsluha - oblékání	2,2	2,2	2,5	2,5	2,5	2,8	2,9

Graf č. 7 - David – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti jemné motoriky, řečových dovedností a praktických dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Graf č. 8 - David – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti sebeobsluhy - červenec 2007 – leden 2008

3.5.6 Kazuistika č. 5

Jiří

Narozen: *1983

Diagnóza: středně těžká mentální retardace

Rodinná anamnéza: otec: narozen v roce 1949, alkoholik, nezaměstnaný

matka: narozena v roce 1949, léčena pro deprese, v důchodu

Osobní anamnéza: Psychomotorický vývoj od začátku života evidentně retardovaný, od 3 let chodil do mateřské školy, školní docházka mu byla odložena, v roce 1990 začal navštěvovat pomocnou školu, na požadavky školy nestačil. Osobnost nezralá, manipulovatelná, vyžadující podporující a pečující přístup okolí, i u jednoduchých činností je nutná instruktáž, kontrola a pomoc. Jiří je od narození v rodině, matka ho až přespříliš opečovává. Na víkendy jezdí Jiří domů, maminka pro něj jezdí autem.

Jiřího tempo při všech činnostech je velmi pomalé, své úkoly se snaží plnit velmi pečlivě, při všech činnostech je velmi nejistý. Bývá dobře naladěný, usměvavý.

Zhodnocení dovedností na začátku pozorování

Motorika

Chodí samostatně, neobratně. Jemná motorika – neobratná a pomalá. Vystřihávání pomalé, neobratné, nepřesné, nedokáže stříhat podle okrajové čáry, vystřihne velmi nepřesně jednoduché tvary, složité tvary nezvládne vystřihnout. Navlékání velkých korálků zvládne v pomalém tempu, neobratný. Navlékání menších korálků a navlékání nitě do jehly nezvládá. Pracuje oběma rukama, převažuje práce pravé ruky, úchop je neobratný. Gumu nebo tkaloun do kalhot nenavlékne, nedokáže použít kladivo. Zavazování tkaničky zvládá s dopomocí, potřebuje podržet uzlík, aby mohl udělat kličku. Nezvládá základní manuální dovednosti při práci s jednoduchými materiály a pomůckami jako např. práce s modelovací hmotou (nezvládá válení, hnětení), práce s přírodninami, práci s papírem (stříhání a lepení zvládá s dopomocí).

Sebeobsluha

Stolování: Při jídle používá nůž i vidličku správně, bez obtíží, sám se při stolování obslouží (nalije si nápoj, namaže pečivo). Nedokáže použít nůž ke krájení pečiva, loupání a krájení ovoce. Nedokáže připravit jednoduchou svačinu. Samostatně prostře stůl k snídani, obědu, k večeři, správně rozloží nádobí na stůl, ale neví, jaké připravit potřeby pro

naservírování příloh. Nezvládá nalévání polévky a servírování hlavního pokrmu. Nezvládne samostatně si dochutit pokrm, neodhadne přiměřené množství dochucovacích prostředků.

Hygiena: V oblasti hygieny úroveň následující: Jiří se dokáže sám umýt, ale nezvládá mytí hlavy. Nezvládá stříhání nehtů a holení elektrickým holicím strojkem. Dovede si osušit tělo, ale pouze zepředu, zadní část si osušit nedokáže. Je zvyklý, že tyto úkony mu provádí maminka.

Oblékání: Jiří se samostatně oblékne. Zvládá zapínání a rozepínání zdrhovadel, knoflíků. Skládání oblečení nebo věšení věcí na ramínko si Jiří neosvojil, protože ho k tomu maminka doma nevede, tyto činnosti provádí maminka za něj. Nedokáže zvolit oblečení vhodně k počasí nebo k příležitosti, doma mu maminka vždy prádlo připraví. Nezvládá zapnutí pásku a knoflíků u poklopce pracovních kalhot.

Praktické dovednosti

Při provádění jednoduchých pracovních úkolů (úklidové práce) na oddělení velice pomalý. Práce se mu musí připomínat, vyžaduje názornou instrukci, jinak má potíže s pochopením úkolu. Drobné opravy oděvů (přišití knoflíku, ruční zašití menší trhliny), ruční praní nezvládá. Manipulaci s žehličkou, s kuchyňskými spotřebiči nezvládá. Neumí poskytnout první pomoc při drobných poraněních. Při rozestýlání lůžka potřebuje pomoc při navlékání prostěradla na postel, zastýlání lůžka zvládá samostatně. Mytí a utírání nádobí zvládne s dopomocí, je nutné mu nadávkovat mycí prostředek.

Řečové dovednosti

Vyjadřování je neobratné, chudá slovní zásoba, v projevu stereotypie „takže, takže“ a fráze. Jiří dokáže podle pokynu vybrat obrázek, pojmenuje ukázaný obrázek, pojmenuje základní barvy. Nedokáže vyjmenovat základní materiály, které můžeme použít k výrobě různých předmětů (dřevo, sklo, plech, drát, textil, karton), z náradí pojmenuje pouze šroubovák a kladivo, smysl některých přídavných jmen mu zcela uniká, nedokáže definovat slova podle použití nebo podle materiálu. Potíže mu činí popis jednoduché činnosti.

Zhodnocení dovedností na konci pozorování

Motorika

Došlo ke zlepšení manipulace s nůžkami, vystřihování je přesnější, i když stále není přesné podle okrajové čáry, obratnější, ale pouze u jednoduchých tvarů, u složitějších tvarů stříhání působí křečovitě, otáčí nůžkami. Zvládá navlékání menších korálků, i když ve velmi pomalém tempu. Navlékne nit do jehly, ale uzlík stále nezvládá. Gumu nebo tkaloun do kalhot navlékne s dopomocí, stále se mu to musí názorně ukazovat. Zavazování tkaničky

zvládá již zcela samostatně. Došlo také k osvojení základních manuálních dovedností při práci s keramickou hlinou – používá techniky práce jako válení, roztlačování, přidávání a ubírání hmoty, vytahování, modelování, hnětení, vykrajování.

Sebeobsluha

Stolování: V současné době zvládne ukrojit krajíc chleba nebo rozkrojit rohlík. Pokud jsou mu připraveny suroviny, dokáže pod vedením vychovatele připravit jednoduchou svačinu (např. obložený chléb a čaj). Správně určí kuchyňské nádobí určené k naservírování příloh, ví, čím se servírují brambory, zelí, omáčky). Samostatně si nalije polévku.

Hygiena: Jiří se naučil samostatně si umýt hlavu, včetně správné techniky mytí, aplikace šamponu a jeho důkladné vymytí. Holení elektrickým holicím strojkem zvládá zcela samostatně, zapojí ho do zásuvky, pustí a důkladně se oholí. Také se naučil jak si utírat celou zadní část těla bez pomoci.

Oblékání: Velký pokrok byl zaznamenán péčí o prádlo, Jiří se naučil si své prádlo skládat, skládání kalhot nebo jejich věšení na ramínko zvládá velmi dobře. Při skládání triček a svetřů ještě vyžaduje pomoc, tempo při skládání je velmi pomalé. Dokáže zvolit oblečení vhodně k příležitosti, oblékání vzhledem k počasí zvládne pod dohledem vychovatele, který ho musí usměrňovat. Zvládá zapnutí pásku a knoflíků u poklopce pracovních kalhot.

Praktické dovednosti

V praktických dovednostech došlo ke zlepšení zejména v oblasti činností týkajících se práce v kuchyni, dokáže rozlišit kuchyňské vybavení a orientovat se v něm, připravit jednoduchou svačinu pod vedením vychovatele. Mytí a utírání nádobí provádí samostatně včetně zvolení přiměřeného množství mycího prostředku. Úroveň manipulace s kuchyňskými spotřebiči je následující: myčka - otevře myčku, uloží do ní správně nádobí, zavře ji; rychlovarná konvice – napustí do ní vodu, zapne ji a po vypnutí jí umístí mimo podstavec. Jiří přepere drobné věci jako ponožky či slipy, ale neodhadne množství pracího prostředku. Při provádění jednoduchých pracovních úkolů (úklidové práce) na oddělení došlo ke zrychlení tempa bez narušení kvality výkonu. Navlékání prostěradla při rozestýlání lůžka zvládá zcela samostatně.

Řečové dovednosti

U Jiřího došlo k obohacení slovní zásoby o některá přídavná jména, která před tím nepoužíval nebo nechápal jejich smysl. Naučil se také pojmenovávat další druhy nářadí (štípačky, kombinačky, tavná pistole, zahradní nůžky, brousek, pilník), rozšířil si znalost barev o některé druhy odstínů, které umí jak vyjmenovat, tak i určit. Vyjmenovat základní materiály, které můžeme použít k výrobě různých předmětů (dřevo, sklo, plech, drát, textil,

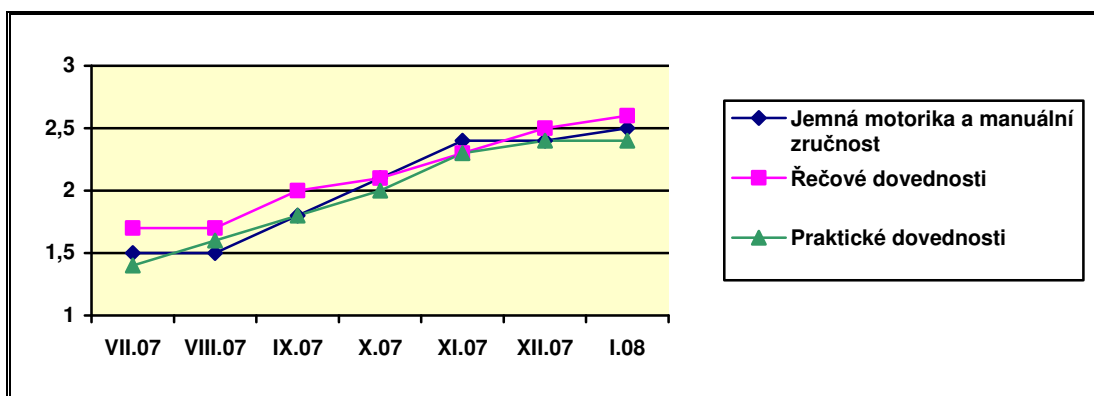

karton, plast), vyjmenuje je bez vizuální podpory a při vizualizaci je správně určí. Dokáže definovat slova podle materiálu nebo podle použití, u některých předmětů zvládne obojí, zejména u předmětů, se kterými se setkává v každodenním životě.

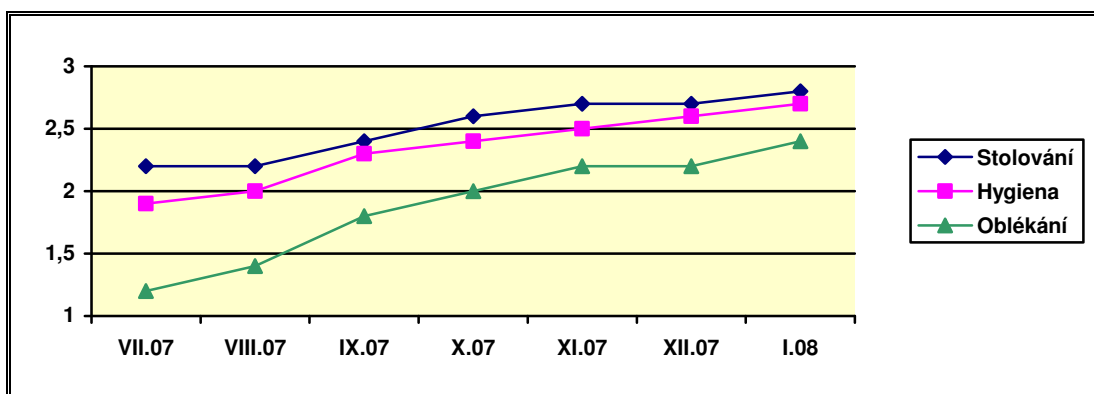
Tabulka č. 8 – Jiří – průměrné hodnocení jednotlivých dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Dovednosti a návyky	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Jemná motorika a manuální zručnost	1,5	1,5	1,8	2,1	2,4	2,4	2,5
Řečové dovednosti	1,7	1,7	2	2,1	2,3	2,5	2,6
Praktické dovednosti	1,4	1,6	1,8	2	2,3	2,4	2,4
Sebeobsluha - stolování	2,2	2,2	2,4	2,6	2,7	2,7	2,8
Sebeobsluha - hygiena	1,9	2	2,3	2,4	2,5	2,6	2,7
Sebeobsluha - oblékání	1,6	1,7	2	2,2	2,2	2,2	2,4

Graf č. 9 - Jiří – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti jemné motoriky, řečových dovedností a praktických dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Graf č. 10 - Jiří – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti sebeobsluhy - červenec 2007 – leden 2008

3.5.7 Kazuistika č. 6

Michal

Narozen: *1958

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace

Osobní anamnéza: podrobnější informace týkající se osobní anamnézy nejsou k dispozici

Rodinná anamnéza: rodiče již zemřeli, sourozence nemá. Dříve se o Michala starala matka, po její smrti se o Michala staral jeho opatrovník, který však péči o něj ze zdravotních důvodů nezvládal. Michala tedy umístil do domova důchodců, což pro něho nebylo vhodné prostředí. V roce 2007 byl přijat na diagnostický a následně na trvalý pobyt. Opatrovník ho podle svých možností jezdí navštěvovat, posílá mu balíčky, telefonuje mu.

Zhodnocení dovedností na začátku pozorování

Motorika

Chodí samostatně, v mírném náklonu na pravou stranu, hrubá motorika je méně obratná, jemná motorika pomalá a neobratná. Michal měl potíže s navlékáním korálků, nezvládal navlékání velkých korálků na tkaničku. Manipulace s nůžkami byla také na velmi špatné úrovni, nevěděl jak správně držet nůžky a jak s nimi zacházet. Stavění jednoduchých konstrukcí z kostek nebo ze stavebnice také nezvládal. Zavazování tkaničky nezvládá, navlékání gumy do kalhot také ne. Ví, na co se používá kladivo, ale nedokáže to využít v praxi. Použití hadru je velice neobratné.

Sebeobsluha:

Stolování: Michal jí sám, pouze lžící, často strká ruce do talíře. Při stolování se nedokáže obsloužit, nenalije si nápoj, nenamaže si pečivo. Nedokáže si naporcovat maso, maso se mu musí krájet. Manipulaci s nožem nezvládá, neví jak správně nůž držet a jak s ním zacházet. Jednoduchou svačinu nepřipraví. Nezvládá ani prostření stolu, dochucení pokrmů. Polévku si sám nenalije. Vcelku dobře zvládá pravidla kulturního chování při stolování.

Hygiena: Hygienické návyky jsou sice vytvořeny, ale nejsou zafixované, je nutná pomoc druhé osoby. Michal pomoc potřebuje jak při mytí, tak i při utírání těla, při stříhání nehtů, při holení. Nedokáže správně použít toaletní papír, používá velmi malý kousek toaletního papíru, takže mívá ruce i spodní prádlo znečištěné stolicí. Nezvládá ani ovládání baterií ve sprše a nařazení teplé vody.

Oblékání: Sám se oblékne, ale pomoc potřebuje při určení přední a zadní části oblečení, oblečení často nosí naruby nebo otočené. Zapínání a rozepínání knoflíků, zdrhovadel zvládne s dopomocí. Problém mu činí zavazování bot, nezvládá uzel ani kličku. Michal nedokáže vybrat oblečení vzhledem k počasí nebo k situaci. Skládání oblečení nezvládá, oblečení nechává pohozené na hromádce na křesle nebo skládání vyžaduje po svém spolubydlícím.

Praktické dovednosti

V této oblasti je úroveň jeho dovednosti minimální. Byl zvyklý, že za něj všechno dělala maminka nebo opatrovník. Z úkolů, které byly předmětem pozorování nezvládl ani jeden.

Řečové dovednosti

Hovoří srozumitelně, v jednoduchých větách. Slovní zásoba je chudá. Nezvládá vybrat obrázek podle pokynu, nepojmenuje ukázaný obrázek, nedokáže pojmenovat základní barvy, zná pouze žlutou. Nedokáže vyjmenovat základní materiály, které můžeme použít při výrobě nejrozličnějších předmětů (sklo, dřevo, drát, plech, karton, látka), z náradí zná pouze šroubovák a kladivo. Vnímané činnosti nepojmenuje. Problém je pro něj i popsání postupu jednoduché činnosti, definování slov podle materiálu nebo podle použití. Řazení obrázků pod nadřazené pojmy nezvládá.

Zhodnocení dovedností na konci pozorování

Motorika

U Michala došlo k velkému zlepšení v oblasti jemné motoriky. Pokrok byl zaznamenán při manipulaci s nůžkami, správné držení zvládá s dopomocí, musí se mu ukázat, jak správně nůžky držet, dokáže přestříhnout papír, látku, vystříhne nepřesně jednoduchý obrázek. Dokáže navlékat velké korále na tkaničku, navlékání zvládne v poměrně krátkém časovém

úseku, začíná navlékat i drobnější korále na vlasec. Ke zlepšení došlo při modelování - zvládne jednoduché tvary a předměty tvořené z těchto tvarů (válečky, šišky, placičky). Dokáže udělat uzel na tkaničce, zapnout zip. Je schopen postavit jednoduchou konstrukci z kostek nebo ze stavebnice (stavba zatím nepřesáhne úroveň komínu nebo schodů z kostek). Naučil se správně zacházet s kladivem, ale hřebík ještě nezatluče.

Sebeobsluha

Stolování: Jaroslav si dokáže nalít nápoj, čistě. Samostatně zvládá i mazání pečiva. Naučil se porcovat si maso pomocí lžíce. Naučil se zacházet s nožem, ví jak ho správně držet, zatím zvládne rozkrojit krajíc chleba na dvě poloviny. Při této činnosti je ale nutný dohled vychovatele, protože použití nože je ještě neobratné. Samostatně si dokáže nalít polévku.

Hygiena: V hygieně došlo ke zlepšení při používání ručníku, je schopen se sám utřít, bez pomoci druhé osoby. Holení zvládá samostatně elektrickým holícím strojkem, sám si strojek zapojí do zásuvky a pustí. Michal se naučil správně používat toaletní papír, odmotá si potřebné množství. Naučil se ovládat baterii ve sprše, ale je nutný dohled vychovatele, zatím není schopen naředit si vodu odpovídající teploty, hrozí, že by se mohl opařit.

Oblékání: Michal se naučil poznávat přední a zadní část oblečení, zvládne to u oblečení, které má cedulku nebo nějaký nápis. Samostatně zvládne zapínání a rozepínání knoflíků a zdrhovadel. Při zavazování bot potřebuje pomoc vychovatele, zvládne udělat uzel, ale kličku zatím nezvládá. Patrný je také pokrok v péči o prádlo, prádlo již nenechává položené na hromádce, ale snaží se ho skládat, i když ještě nezvládá správnou techniku skládání.

Praktické dovednosti

Michal je v současné době schopen sám si povléci polštář, peřinu, navléknout si prostěradlo na lůžko. Naučil se ovládat televizi pomocí dálkového ovladače, naučil se pustit a vypnout radiomagnetofon. Naučil se také otevřít myčku, uložit do ní nádobí a zavřít ji. Zvládne utřít nádobí. Z úklidových prací zvládne utřít prach a naučil se vytírat malé plochy.

Řečové dovednosti

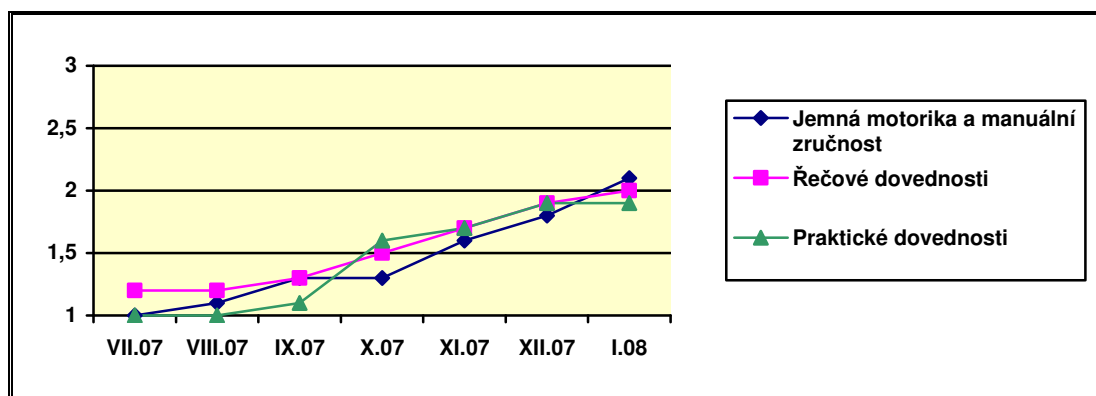
V oblasti řečových dovedností došlo k rozvoji především slovní zásoby, Jaroslav se naučil pojmenovávat materiály, pomůcky, se kterými se v průběhu pracovní výchovy pracovalo, aktivně je však ve své mluvě příliš nepoužívá, ale zná je a dokáže je pojmenovat na obrázku nebo ve skutečnosti. Podle pokynu vybere obrázek, na kterém je věc, se kterou se setkává v každodenním životě a pojmenuje ji. Dokáže vyjmenovat základní barvy, ale správně přiřadí jenom žlutou a červenou. Pojmenuje pět druhů základního nářadí, které mu ukáží (kladivo, šroubovák, pila, kleště, vrtačka). Pojmenuje některé vnímané činnosti (ví, že paní

v obchodě je prodavačka a že prodává jídlo; paní v ordinaci našeho zařízení je sestra a že bere krev a rozdává léky; paní v kuchyni je kuchařka a vaří jídlo).

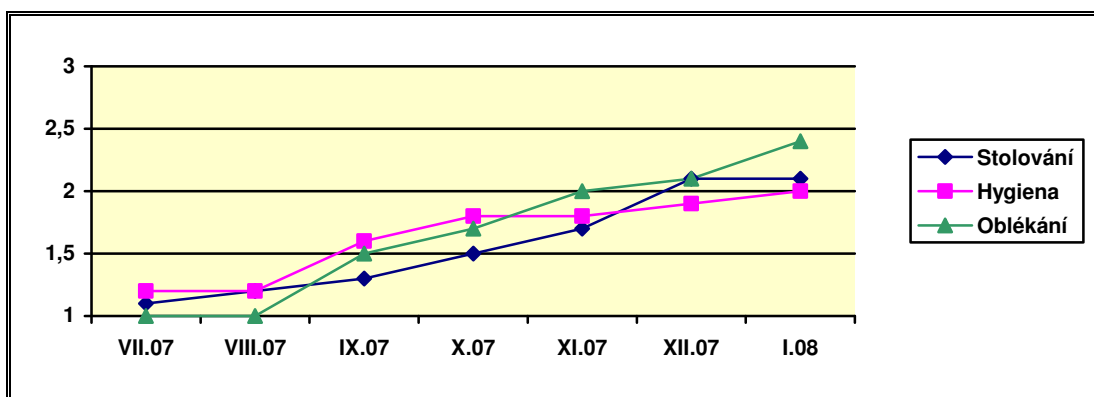
Tabulka č. 9 – Michal – průměrné hodnocení jednotlivých dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Dovednosti a návyky	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Jemná motorika a manuální zručnost	1	1,1	1,3	1,3	1,6	1,8	2,1
Řečové dovednosti	1,2	1,2	1,3	1,5	1,7	1,9	2
Praktické dovednosti	1	1	1,1	1,6	1,7	1,9	1,9
Sebeobsluha - stolování	1,1	1,2	1,3	1,5	1,7	2,1	2,1
Sebeobsluha - hygiena	1,2	1,2	1,6	1,8	1,8	1,9	2
Sebeobsluha - oblékání	1	1	1,5	1,7	2	2,1	2,4

Graf č. 11 – Michal – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti jemné motoriky, řečových dovedností a praktických dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Graf č. 12 – Michal – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti sebeobsluhy
- červenec 2007 – leden 2008

3.5.8 Kazuistika č. 7

Zdeněk

Narozen: *1981

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace, hyperaktivita

Osobní anamnéza: Do roku 2006 žil Zdeněk v rodině, tak však péči o něj nezvládala, v roce 2007 byl do diagnostického ústavu sociální péče přijat na diagnostický pobyt a následně na trvalý pobyt. 2 roky navštěvoval zvláštní školu. Podrobnější informace nejsou k dispozici.

Rodinná anamnéza: otec: nevlastní, narozen v roce 1948, vysokoškolské vzdělání,
pracuje jako učitel

matka: narozena v roce 1952, vyučena, pracuje jako prodavačka

sourozenci: bratr: narozen v roce 1975, zdrav

Zhodnocení dovedností na začátku pozorování

Motorika

Jemná motorika velmi neobratná, nezručná. Zdeněk nezvládl navlékání velkých korálků na tkaničku. Nedokázal pracovat s nůžkami, neví jak je správně držet, jak stříhat, nůžky různě přetáčel, přendával, nedokázal vystříhnout jednoduchý obrázek. Nedokázal postavit jednoduchou konstrukci z kostek nebo ze stavebnice. Tkaničku nezavázal, dokázal správně použít kladivo, ale hřebík nezatloukl, nedokázal se na hřebík trefit. Navlékání gumy do kalhot nezvládá. Používání hadru je velmi neobratné, hadr zmačká do koule a stylem „cik, cak“ utírá plochu.

Sebeobsluha

Stolování: Zdeněk nezvládal manipulaci s příborem, jedl pouze lžící, maso se mu muselo krájet nebo natrhat na kousky. Polévku pil z talíře. Při stolování se nedokázal obsloužit, nápoj si nenalil, nenamazal si pečivo. Nedokázal pracovat s nožem, prostřít stůl, polévku si nenalil. Dodržování pravidel kulturního chování při jídle vůbec neměl osvojené, během jídla si několikrát hlasitě řhnul, ruce a pusku znečištěné od jídla si utíral do oblečení.

Hygiena: Návyky z této oblasti byly u Zdeňka minimální, takřka nulové. Nedokázal udržovat osobní čistotu, v noci se pomočoval, někdy se pomočil nebo pokálel přes den. Mytí vůbec nezvládal, pouze stál ve sprše nebo seděl ve vaně a cákal na sebe vodu. Nedokázal si ostříhat nehty, oholit se, umýt si vlasy, utřít se. Neustále musel být veden k provádění ranní hygieny (čištění zubů, omytí obličeje) a i k večernímu čištění zubů.

Oblékání: Zdeněk se samostatně obléká i svlékne, včetně zapínání a rozepínání knoflíků, zdrhovadel. Skládání oblečení nebo věšení na ramínko nezvládá, oblečení vždy naházel na hromadu na zem nebo na křeslo. Péči o oblečení vůbec nezvládal. Oblečení také často nosil na rubu nebo obráceně. Zvolení oblečení vzhledem k počasí nebo k příležitosti zcela nezvládá, všude chodil v teplácích.

Praktické dovednosti

Úroveň dovedností v této oblasti je stejná jako u hygienických návyků, tudíž minimální. Z dovedností, na které se zaměřilo pozorování, nezvládl vůbec nic.

Řečové dovednosti

Hovoří pomalejším tempem, srozumitelně, slovní zásoba je na dobré úrovni, ale z hlediska slov, které nelze publikovat. Nedokázal vyjmenovat základní barvy, zná pouze modrou. Podle pokynů vybere obrázek, pokud se týká činností a předmětů každodenního života. Zná některé základní materiály, ze kterých lze udělat nejrůznější výrobky (zná dřevo, sklo, železo). Z nářadí pojmenuje pilu, kladivo a šroubovák. Dokáže definovat některá slova podle použití nebo v materiálech. V jeho mluvě se objevují především rozkazy.

Zhodnocení dovedností na konci pozorování

Motorika

Zdeněk zvládne navlékání velkých korálků na tkaničku, začal také navlékat drobnější korálky na vlasec, i když při této činnosti působí poněkud křečovitě. Naučil se zacházet s nůžkami, ví jak je má správně držet, zachází s nimi ale neobratně, dokáže přestříhnout papír, látku, vystříhne velmi nepřesně jednoduchý obrázek (např. čtverec, obdélník). Postaví jednoduchou konstrukci z kostek nebo ze stavebnice. Zvládá také některé základní manuální

dovednosti při práci s jednoduchými materiály, např. práce s modelovací hmotou (zvládá vykrajování, tvoření kuliček). Obratněji zachází s hadrem, hadr si dokáže rozprostřít na plochu a plynulým pohybem plochu utřít.

Sebeobsluha

Stolování: Manipulaci s přístrojem Zdeněk stále nezvládá, ale naučil se obratněji používat lžíci, se kterou je schopen rozdělit si maso na kousky. Také se podařilo odbourat návyk pití polévky z talíře, i když sklony k té činnosti má stále. Dokáže si nalít nápoj do hrnku nebo do sklenice, čistě. Namaže si pečivo. S dopomocí je schopen prostřít stůl ke snídani, k obědu, k večeři. Dokáže si nalít polévku, ale velmi nečistě, při nalévání polévky znečistí sebe i stůl. Osvojil si také návyk, že když má ruce znečištěné od jídla, jde si je umýt do koupelny a utřít do ručníku.

Hygiena: Zdeněk se naučil při mytí používat mýdlo a houbu, i když při mytí je stále nutná pomoc vychovatele. Dokáže si utřít celé tělo. Pokrok byl zaznamenán při udržování osobní čistoty, Zdeněk se naučil chodit v noci na záchod, takže se v noci přestal pomočovat. Dokáže se samostatně oholit elektrickým holícím strojkem. Došlo k zafixování návyku pravidelného ranního čištění zubů, ráno, když vstane automaticky jde do koupelny a provede ranní hygienu.

Oblékání: Zdeněk dokáže skládat prádlo a ukládat ho do skříně. Zvládá skládání tepláků a kalhot, košile se naučil všet na ramínko. Techniku skládání ještě nemá osvojenou, oblečení spíše různě smotává. Naučil se rozlišovat oblečení vzhledem k příležitosti, ví, že když jde do práce, tak si oblékne montérky, při vycházce do města si vezme rifle a košili.

Praktické dovednosti

Zdeněk je schopen umýt a utřít nádobí, ale s dopomocí. Samostatně je schopen rozestlat a zastlat lůžko, včetně úpravy přehozu. Naučil se zacházet s myčkou, zvládne ji otevřít, nádobí do ní uloží, i když nesprávně a zavře ji. Zvládá vytírání menších ploch, samostatně si vytře pokoj, ale nezvládá správnou techniku vytírání, koště drží neobratně a neobratně s ním zachází.

Řečové dovednosti

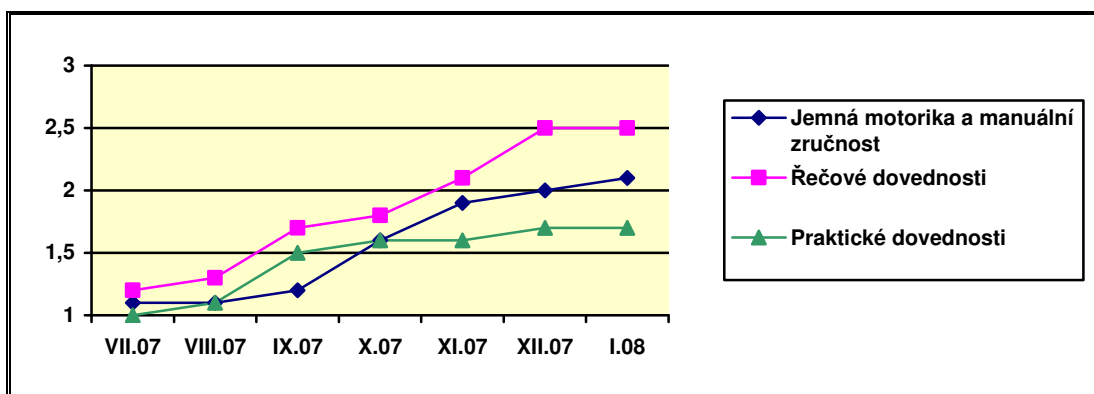
Zdeněk se naučil vyjmenovat základní barvy, správně přiřadí zelenou, modrou a žlutou. Naučil se také pojmenovávat materiály, pomůcky a nářadí, které jsme při výrobě nejrozličnějších předmětů používali, např. tavná pistole, bambus, pletivo, lýko. Slovní zásobu si také rozšířil o názvy nářadí: vedle kladiva, pily a šroubováků vyjmenuje a pojmenuje kleště, zahradní nůžky. Začal také používat slušné výrazy: Děkuji, prosím, můžu.

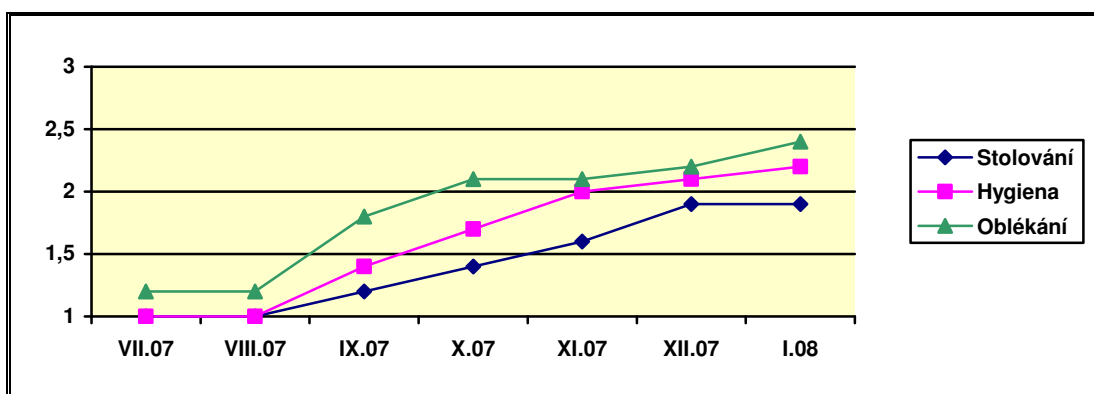
Tabulka č. 10 – Zdeněk – průměrné hodnocení jednotlivých dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Dovednosti a návyky	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Jemná motorika a man. zručnost	1	1,1	1,3	1,3	1,6	1,8	2,1
Řečové dovednosti	1,2	1,2	1,3	1,5	1,7	1,9	2,1
Praktické dovednosti	1	1	1,1	1,6	1,7	1,9	1,9
Sebeobsluha - stolování	1,1	1,2	1,3	1,5	1,7	2,1	2,1
Sebeobsluha - hygiena	1,2	1,2	1,6	1,8	1,7	1,9	2
Sebeobsluha - oblékání	1	1	1,5	1,7	2	2,1	2,4

Graf č. 13 – Zdeněk – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti jemné motoriky, řečových dovedností a praktických dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Graf č. 14 - Zdeněk – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti sebeobsluhy - červenec 2007 – leden 2008

3.5.9 Kazuistika č. 8

Václav

Narozen: *1978

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace, hyperaktivita

Osobní anamnéza: Od narození patrný opožděný psychomotorický vývoj. 1 rok navštěvoval mateřskou školu, poté 2 roky zvláštní mateřskou školu. Osvobozen od povinné školní docházky. Rodina se o chlapce starala do jeho 8 let, poté se rozhodla pro umístění chlapce do ústavu. Do diagnostického ústavu sociální péče byl přijat v roce 2007 na diagnostický a následně na trvalý pobyt.

Rodinná anamnéza: otec: narozen v roce 1948, zemřel

matka: narozena v roce 1953, vyučena, pracuje jako skladní

sourozence nemá

Zhodnocení dovedností na začátku pozorování

Motorika

Chodí samostatně, neobratně. Jemná motorika – méně obratná. Navléká velké korále, i když tempo je pomalé a trvá mu to velmi dlouho (12 korálů nestihne navléknout do 5 minut). Navlékání drobných korálků a nitě do jehly nezvládá. Manipulace s nůžkami je velmi špatná, neví, jak se drží nůžky, jak s nimi stříhat, nepřestříhne papír. Nedokáže jednoduchou konstrukci k kostek nebo ze stavebnice. Kličku na tkaničce nezaváže. Hadr nedokáže použít, neví jak s ním manipulovat.

Sebeobsluha:

Stolování: Václav stoluje velmi nečistě. Manipulaci s příborem nezvládá, jí pouze lžící, maso se mu musí krájet nebo natrhat na kousky. Polévku pije z talíře. Nalije si nápoj, ale velmi nečistě, často polije stůl nebo sebe. Mazání pečiva nezvládá. Nedokáže pracovat s nožem, prostřít stůl, polévku si nenalije. Čisté a klidné stolování je pro Václava velký problém, během jídla si několikrát hlasitě řihne, srká, mlaská a neustále strká ruce do talíře, ruce si utírá do oblečení.

Hygiena: Osobní hygienu nezvládá. Hygienické návyky nejsou vůbec zafixované. Při čištění zubů a mytí je nutná pomoc vychovatele, mytí vůbec nezvládá, pouze stojí ve sprše nebo sedí ve vaně a cáká vodu na sebe, ale i kolem sebe, hlavu si sám neumyje. Nedokáže udržovat osobní čistotu, v noci musí být na plenách. Nedokáže si ostříhat nehty, oholit se, utřít se. Nedovede zacházet s baterií ve sprše ani si nedokáže naředit vodu.

Oblékání: Samostatně se oblékne i svlékne, včetně zapínání a rozepínání knoflíků a zdrhovadel. Obleče se často nevhodně a oděvy mívá části naruby. Boty si obuje sám, často ale také obráceně, obuje si je tak, jak je má připravené, nedokáže si je zavázat. Na úpravu zevnějšku vůbec nedbá, oblečení mívá často ušmudlané a pokapané od jídla. Oblečení si neumí složit, nechává ho pohozené na hromádce na křesle. Pásek nebo šle si nezapne.

Praktické dovednosti

Úroveň praktických dovedností je u Václava mizivá. Manipulaci s kuchyňskými a s domácími spotřebiči nezvládá. Nezvládá ani mytí a utírání nádobí, nedokáže si ustlat a zastlat lůžko, přehoz na posteli neupraví. Ruční praní a drobné opravy oděvů nezvládne.

Řečové dovednosti

Václav komunikuje verbálně i neverbálně. Vyjadřuje se pouze v jednoslovných nebo dvouslovných větách, ale jeho řeč je velmi nesrozumitelná. Slovní zásoba je velmi chudá. Z barev zná pouze jednu - žlutou, ostatní nevyjmenuje. Podle pokynu dokáže vybrat jednoduchý obrázek (některé druhy ovoce, zvířat).

Zhodnocení dovedností na konci pozorování

Motorika

Navlékání velkých korálů se zlepšilo, je obratnější a zrychlilo se i tempo navlékání. Začíná také navlékat menší korále na vlasec. Při manipulaci s nůžkami je nutná pomoc vychovatele, který mu musí ukázat, jak má nůžky držet, zvládne přestříhnout papír, látku, začíná stříhat jednoduché obrázky. Václav postaví velmi jednoduchou konstrukci z kostek nebo ze stavebnice. Naučil se manipulovat s hadrem, zvládne ho vymáchat, vyždímat, rozložit ho a utřít s ním menší plochu. Dokáže napustit vodu do umyvadla, vložit do ní drobné prádlo, ale techniku ručního praní nezvládá, prádlo mačká a hněte.

Sebeobsluha:

Stolování: Václav se naučil pomocí lžice si maso rozdělit na menší kousky a přestal strkat ruce do talíře. Polévku jí lžící. Nápoj si nalije čistě. S dopomocí prostře stůl ke snídani, k obědu, k večeři. Zlepšilo se chování během jídla, Václav již nestrká ruce do talíře a ruce znečištěné od jídla si neutírá do oblečení, ale umyje si je v koupelně.

Hygiena: Václav se naučil při mytí používat houbu a mýdlo, samostatně si také umyje hlavu, ale nedokáže si důkladně spláchnout šampon z vlasů. Největší pokrok byl zaznamenán při udržování osobní čistoty v noci, Václav je již trvale bez plen, nepomočí se, během noci chodí na záchod. Dokáže si ručníkem utřít přední část těla. Naučil se holit elektrickým holícím strojčkem, ale dohled vychovatele je nutný.

Oblékání: Václav se naučil skládat oblečení a ukládat ho do skříně, skládání kalhot zvládá zcela samostatně, při skládání košil a triček vyžaduje pomoc vychovatele. Naučil si připnout šle ke kalhotám. Také si dokáže umýt boty a kartáčem odstranit drobné nečistoty z kalhot.

Praktické dovednosti

Václav zvládá utírání nádobí. Samostatně si rozestele a ustele lůžko, upraví přehoz na posteli. Zvládne také utřít prach, rozloží si hadr a správně ho používá. Zvládne také zamést a vytřít, ale manipulace s koštětem je neobratná. Naučil se otevřít myčku, uložit do ní hrnek nebo talíř a zase ji zavřít.

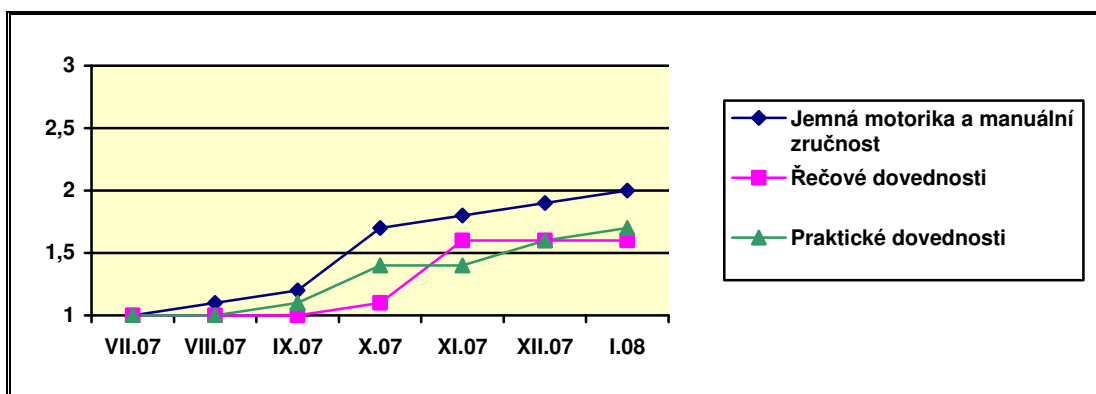
Řečové dovednosti

Pokrok v komunikaci je u Václava minimální, protože jeho komunikace je velmi omezená a nesrozumitelná. Z barev pozná žlutou a zelenou, vyjmenuje ještě modrou. Pojmenuje jednoduchý obrázek, pokud je na něm předmět, který používá každý den např. hrnek, boty, taška apod. Naučil se říkat názvy některých druhů ovoce (hruška, pomeranč, banán).

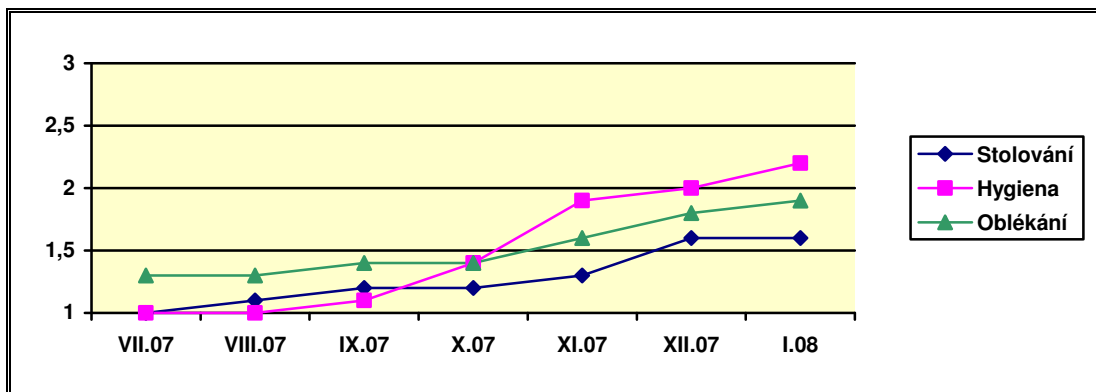
Tabulka č. 11 – Václav – průměrné hodnocení jednotlivých dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Dovednosti a návyky	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Jemná motorika a man. zručnost	1	1,1	1,2	1,7	1,8	1,9	2
Řečové dovednosti	1	1	1	1,1	1,6	1,6	1,6
Praktické dovednosti	1	1	1,1	1,4	1,4	1,6	1,7
Sebeobsluha - stolování	1,2	1,3	1,3	1,5	1,6	1,8	2
Sebeobsluha - hygiena	1	1	1,1	1,4	1,9	2,1	2,2
Sebeobsluha - oblékání	1,3	1,3	1,4	1,4	1,8	2	2

Graf č. 15 – Václav – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti jemné motoriky, řečových dovedností a praktických dovedností – červenec 2007 – leden 2008

Graf č. 16 - Václav – průměrné zhodnocení rozvoje dovedností v oblasti sebeobsluhy - červenec 2007 – leden 2008

3.6 Shrnutí výsledků praktické části

Cílem výzkumu bylo zjistit vliv pracovní výchovy na celkový rozvoj dovedností mentálně postižených jedinců. K dosažení cíle byly stanoveny čtyři předpoklady, které byly ověřovány u 8 probandů, jimiž byli jedinci s mentálním postižením žijící v diagnostickém ústavu sociální péče. Získané výsledky šetření byly zhodnoceny a komentovány.

Předpoklad č.1: *Pracovní výchova napomáhá rozvoji a zlepšování manuální zručnosti a jemné motoriky, která u mentálně postižených bývá velmi často narušena*

Tento předpoklad se potvrdil.

Při výzkumném šetření bylo prokázáno, že v oblasti jemné motoriky a manuální zručnosti došlo u všech sledovaných jedinců k rozvoji a ke zlepšení. U některých jedinců je rozvoj a zlepšení jemné motoriky a manuální zručnosti výraznější, u některých je méně patrné, což je samozřejmě dáno stupněm postižení, jejich možnostmi, předešlými zkušenostmi a předpoklady. I když se jednalo víceméně o jedince se stejným stupněm mentální retardace, tj. středně těžká mentální retardace, není možné tyto pokroky posuzovat podle ostatních, ale vždy individuálně.

Předpoklad č.2: *V rámci pracovní výchovy si mentálně postižení osvojují základní praktické dovednosti důležité pro zvýšení samostatnosti a snížení závislosti na vychovatelích*

Tento předpoklad se potvrdil.

Výzkumným šetřením bylo prokázáno, že úroveň praktických dovedností mentálně postižených je vlivem pracovní výchovy vyšší, než byla na počátku pozorování. U všech sledovaných klientů došlo ke zvýšení samostatnosti při péči o vlastní osobu, tj. při hygieně, oblékání, stolování a při praktických činnostech, tím pádem se snížila jejich závislost na druhé osobě. Nemusí se spoléhat na vychovatele, ale mohou se spolehnout sami na sebe.

Předpoklad č.3: *Při pracovní výchově dochází k rozvoji řečových dovedností, zejména k obohacování slovní zásoby a k rozvoji vyjadřovacích schopností*

Tento předpoklad se potvrdil.

I v případě řečových dovedností je patrné, že vlivem pracovní výchovy došlo k jejich rozvoji, slovní zásoba je bohatší a kvalitnější než byla na počátku pozorování. Komunikace má zásadní vliv na utváření osobnosti, na socializaci, na možnost a kvalitu osvojování nových

dovedností a schopností. U všech sledovaných jedinců došlo k obohacení jak aktivní, tak pasivní slovní zásoby .

Předpoklad č. 4: *Pracovní výchova rozvíjí základní zkušenosti a dovednosti v oblasti sebeobsluhy*

Tento předpoklad se potvrdil.

Výzkumné šetření potvrdilo, že během doby pozorování došlo u sledovaných jedinců k rozvoji zkušeností a dovedností i v této oblasti, samostatnost v sebeobslužných činnostech u sledovaných jedinců je vlivem pracovní výchovy vyšší, než na počátku pozorování. Zlepšení v sebeobsluze vypovídá o tom, že je vliv pracovní výchovy velmi významný pro jejich rozvoj. Sebeobslužné činnosti a jejich samostatné zvládnutí vede k větší samostatnosti těchto jedinců a zvyšuje tak stupeň socializace.

4 ZÁVĚR

Mezi aktivitami, kterými se mentálně retardovaný člověk ve společnosti projevuje, má nepochybně rozhodující význam pracovní činnost, která je současně i zdrojem jeho dalšího vývoje. Pracovní výchova umožňuje takto postiženým: osvojit si, formovat a upevnit mnohé dovednosti a návyky umožňující vést kvalitnější život s menší závislostí na okolí.

Cílem bakalářské práce bylo zjistit vliv pracovní výchovy na rozvoj jednotlivých dovedností mentálně postižených osob. Zjištění a zhodnocení vlivu pracovní výchovy na celkový rozvoj jednotlivých dovedností mentálně postižených je předloženo ve výzkumné části bakalářské práce.

Výsledky výzkumného šetření jednoznačně potvrzují kladný vliv pracovní výchovy na celkový rozvoj dovedností. U sledovaných klientů došlo k pozitivnímu posunu v rozvoji ve všech oblastech, na které se výzkum zaměřil, tj. v oblasti jemné motoriky a manuální zručnosti, v oblasti sebeobsluhy a samostatnosti, v oblasti řečových dovedností a praktických dovedností. Výzkumné šetření bylo vztaženo k dospělým klientům převážně se středně těžkou mentální retardací, kteří žijí v diagnostickém ústavu sociální péče v Černovicích. Stanovené předpoklady týkající se vlivu pracovní výchovy na jemnou motoriku a manuální zručnost, oblast řečovou, sebeobsluhu a samostatnost a praktické dovednosti byly verifikovány.

Největší přínos bakalářské práce spatřujeme ve zjištění, že pracovní výchova má své nezastupitelné místo v životě sledovaných osob s mentálním postižením, a to i přesto, že se jedná o dospělé jedince. Měla by proto být pro svůj mnohostranný význam i nadále jednou z hlavních součástí výchovných plánů diagnostického ústav sociální péče.

Výsledky průzkumu by mohly posloužit všem výchovným pracovníkům, kteří se věnují výchově dospělých jedinců s mentálním postižením, k získání ztraceného optimismu a víry v možnosti dalšího rozvoje jejich dovedností, schopností a návyků.

Doufáme, že práce přinesla přesvědčivé důkazy o tom, jak pracovní výchova napomáhá k rozvoji osobnosti mentálně postižených a že má své nezastupitelné místo v komplexním přístupu v péči o osoby s mentálním postižením. Z výsledků praktické části vyplývá skutečnost, že pracovní výchova přináší bezesporu své pozitivní výsledky a napomáhá osobám s mentálním postižením žít kvalitnější a plnohodnotnější život a také pocítit potřebu být užitečný a přínosný svému okolí, být pochválen za pěkně odvedenou činnost a zapojit se do sociální sféry v okolní společnosti.

5 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

- 1) KALISTA, V., SEMRÁD, J. a kol. *Zdravotnicko pedagogické minimum pro ošetřovatele výchovy*. Praha: Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí ČSR, 1978. 243 s.
- 2) KREJČÍŘOVÁ, O. *Estetická výchova mentálně retardovaných*. 1. vyd. Olomouc: Netopejř, 1998. 93 s. ISBN 80-86096-12-2.
- 3) KVAPILÍK, J., ČERNÁ, M. *Zdravý způsob života mentálně postižených*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990. 136 s. ISBN 80-201-0019-9.
- 4) LADA, S., VODÁKOVÁ, J. *Didaktika pracovního vyučování*. 2. vyd. Praha: SPN, 1983. 158 s.
- 5) MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ: *Osnovy výchovné práce pro mentálně postiženou mládež v ÚSP*. Praha: Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí, 1980. 65 s.
- 6) MOJŽÍŠEK, L. *Pracovní výchova dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. 256 s.
- 7) MOJŽÍŠEK, L., ZÁTOPKOVÁ, M. *Metodika pracovní výchovy v mateřské škole*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. 144 s.
- 8) PINSKIJ, B. I. *Psychologie pracovní činnosti žáků zvláštní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. 116 s.
- 9) PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. 404 s. ISBN 80-7315-120-0.
- 10) *Program výchovné práce pro zvláštní mateřské školy* 1. vyd. Praha: SPN, 1986. 116 s.
- 11) PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4.
- 12) RUISEL, I. *Základy psychologie inteligence*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 184 s. ISBN 80-7178-425-7.
- 13) ŘÍČAN, P., KŘEJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 3. vyd., přeprac. a dopl. Praha: Grada Publishing, 1997. 456 s. ISBN 80-7169-512-2.
- 14) SKALKA, J. a kol. *Základy pedagogiky dospělých*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. 258 s. ISBN 80-04-21636-6.
- 15) SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. 160 s. ISBN 978-80-247-1733-3.

- 16) ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. vyd. 3. přeprac. Praha: Portál, 2006. 198 s. ISBN 80-7367-060-7.
- 17) VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.
- 18) VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. 2. vyd. Praha: Parta, 2004. 443 s. ISBN 80-7320-063-5.
- 19) VALENTA, M., KREJČÍŘOVÁ, O. *Psychopedie – didaktika mentálně postižených*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. 123 s. ISBN 80-7067-211-0.
- 20) VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální*. 2. vyd. Brno, Paido, 2004. 463 s. ISBN 80-7315-071-9.
- 21) VODÁKOVÁ, J. a kol. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. 90 s. ISBN 80-7290-113-3.
- 22) VORLÍČEK, CH. *Úvod do teorie výchovy*. 1. vyd. Praha: SPN, 1984. 240 s.
- 23) ZVOLSKÝ, P. a kol. *Speciální psychiatrie*. Praha: Univerzita Karlova, 2001. 206 s. ISBN 80-7184-203-6.

Internetové zdroje:

1. VRÁNEK, F. *Rozbor hospodaření 2006*. [online][cit. 5.12.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/dokumenty/ROZBOR06.pdf>
2. *Informace. Standard č. 1 - Základní prohlášení organizace*. [online][cit. 10.9.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/>
3. *Rekreačně rehabilitační zařízení*. [online][cit. 3.9.2007] Dostupné na Internetu: <http://web.telecom.cz/dusp%2Dcernovice/>

6 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Hodnoticí škála – Jemná motorika a manuální zručnost

Příloha č. 2: Hodnoticí škála – Řečové dovednosti

Příloha č. 3: Hodnoticí škála – Praktické dovednosti

Příloha č. 4: Hodnoticí škála – Sebeobsluha - stolování

Příloha č. 5: Hodnoticí škála – Sebeobsluha - hygiena

Příloha č. 6: Hodnoticí škála – Sebeobsluha - oblékání

Příloha č. 1

HODNOTÍCÍ ŠKÁLA							
Jemná motorika a manuální zručnost	Červenec 2007	Srpen 2007	Září 2007	Říjen 2007	Listopad 2007	Prosinec 2007	Leden 2008
Navlékání velkých korálků na tkaničku	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Navlékání korálků na vlasec	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Navlékání nitě do jehly	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Manipulace s nůžkami (vystřihování jedn. tvarů)	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Manipulace s nůžkami (vystřihování slož. tvarů)	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Navlékání gumy do kalhot	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Postaví jedn. konstrukci z kostek nebo plastelíny	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Zaváže tkaničku	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Správně používá kladivo a zatluče hřebík	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Obratně používá hadr	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3
Vysvětlivky: 1 = nezvládá 2= zvládá s dopomocí 3 = samostatné zvládnutí							

